

Skuodo parke. Gedo Andriekaus nuotrauka

Skuodo mūro kryžius miesto skvere. Gedo Andriekaus nuotrauka

Alsėdžiuose miestelio (Plungės r.)
kryžiai, koplytėlės, koplystulpiai,
stogastulpiai. Danutės Mukienės
nuotraukos

Alsėdžiuose Švč. Mergelės Marijos Nekalto
Prasidėjimo bažnyčia. Danutės Mukienės
nuotraukos

„Žemaičių žemė“ – prenumeruojamas leidinys
Prenumerata priimama VĮ „Lietuvos paštas“ skyriuose. Leidinio indeksas – 5100.

Informacija tiems, kas norėtų paremti žurnalą „Žemaičių žemė“ leidybą,
šiam tikslui skirti 2 proc. savo metinių pajamų mokestį.

Žurnalą „Žemaičių žemė“ leidžia visuomeninė organizacija „Regionų kultūrinių iniciatyvų centras“ (toliau – VO RKIC).
VO RKIC adresas: D. Gerbutavičiaus g. 10-213, Vilnius LT-04317.

Tel. / faksas (8 5) 261 9670. Mob. tel. 8 687 47550. El. pašto adresas zemaiciu@gmail.com.

Įmonės identifikacijos kodas – 300037489.

Sąskaitos numeris LT657300010086726101 AB Bankas „Hansabankas“, banko kodas 73000.

KULTŪRA
ŽODYNAI
KOLEKCIJOS
PAVELDAS
MUZIEJAI
ARCYVAI

žemaičių

Regėjuonu kultūrėniu inicetivu céntra, Žemaitiu akademéjés, Žemaitiu akademéné jaunima korporacéjés „Samogitia“ leidénis

žemė

žemaitių žemė

2012 / 4 (86)

p. 57–58

p. 57–58

p. 2–15

REGÉJUONU KULTŪRÉNIU INICETIVU CÉNTROS
LEIDÉNI SODARÉ, MAKETAVA
REDAKTUORÉ Mukiené Danuté

ŽORNALA REDAKCÉNÉ TARÍBA:
Butréms Aduoms, Daujuoté Véktoriéjé,
Kelméckaté Zita, Sungailiené Loretá,
Mukiené Danuté

Žornals paréngts igivendénont kultūrénui pruojeckta „Žemaitija: iš archyvu prabylanti istorija“. Pruojeckta rem LIETUVUOS SPAUDUOS, RADÉJÉ ÉR TELEVIZÉJÉS RIEMÉMA FONDS. 2012 M.PRUOJECKTA ĪGIVENDENÉMOU FONDS SKIRÉ 30 TÜKST. LT.

ISSN 1392-2610
Regėjuonu kultūrénui inicetivu céntros,
Gerbutavičiaus g. 10-213, LT-04317 Vilnius
Tel./fakso (8 5) 261 9670
El. p. zemaičiu@gmail.com
<http://www.samogit.lt>
Žornals prenumeroujems
Spausdéná AB „Lietuvos ryto spaustuvé“

2013-IEJI LIETUVOJE — TARMIŲ METAI

KONSTANTINAS PRUŠINSKAS

2012 m. kovo 27 d. Lietuvos Respublikos Seimas, pritardamas Europos Sajungos skatinimui išlaikyti vietines kalbas ir atsižvelgdamas į tai, kad gyvoji tarmių tradicija Lietuvoje sparčiai nyksta, priėmė nutarimą Nr. XI-1944, kuriame 2013 metus Lietuvoje paskelbė Tarmių metais ir pasiūlė Lietuvos Respublikos Vyriausybėi numatyti lėšų tarmes puoselėjančioms programoms rengti ir įgyvendinti.

Vykdydama šį teisés aktą, Lietuvos Vyriausybė 2012 m. spalio 16 d. priėmė nutarimą Nr. 1270, kuriuo patvirtino Tarmių metų priemonių planą. Nutarime pažymėta, kad „Tarmių metų priemonių plano tikslas – populiarinti tarmes, palaikyti jų gyvybingumą ir vartojimo tradicijas, formuoti viešąją nuomonę, palankią tarmių išsaugojimui, testimiams tarmių tyrimų ir sklaidos darbams.“ Taip pat nurodyta, kad „šiuo nutarimu patvirtinto plano priemonės vykdamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžete atitinkamomis ministerijoms, institucijoms, įstaigoms, atsakingoms už jų vykdymą, patvirtintų bendrujų asignavimų ir kitų teisėtai gautų lėšų.“

Nutarime Etninės kultūros globos tarybai, Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, Lietuvos radio ir televizijos komisijai, viešajai įstaigai Lietuvos nacionaliniam radiui ir televizijai, Lietuvos meno kūrėjų asociacijai, Lietuvos žurnalistų sąjungai, Lietuvos etninės kultūros draugijai, Kauno rajono Raudondvario kultūros centru, viešajai įstaigai Raudondvario dvarui, Lietuvos pramonininkų konfederacijai, Lietuvos mokslo tarybai, mokslo ir studijų institucijoms pasiūlyta prisdėti prie Tarmių metų priemonių plano įgyvendinimo, o savivaldybėms – prie Tarmių metų priemonių plano įgyvendinimo ir skirti savivaldybių biudžetų lėšų jam įgyvendinti.

Kaip nurodyta minėtame Vyriausybės nutarime Nr. 1270, viešinant Tarmių metus, Kultūros ministerijai ir Lietuvos liaudies kultūros centru pavesta pasirūpinti, kad 2012 m. pabaigoje būtų sukurtais Tarmių metų ženklas. Šios dvi minėtos įstaigos kartu su viešaja įstaiga Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija 2012–2013 m. taip pat turėtų rūpintis, kad būtų sukurti ir transliuojami tarmes ir patarmes populiarinantys televizijos klipai, radio garsos takeliai. Nacionalinis radijas ir televizija visus 2013-uosius metus turėtų teikti informaciją, rengti reportažus ar transliacijas iš Tarmių metų atida-

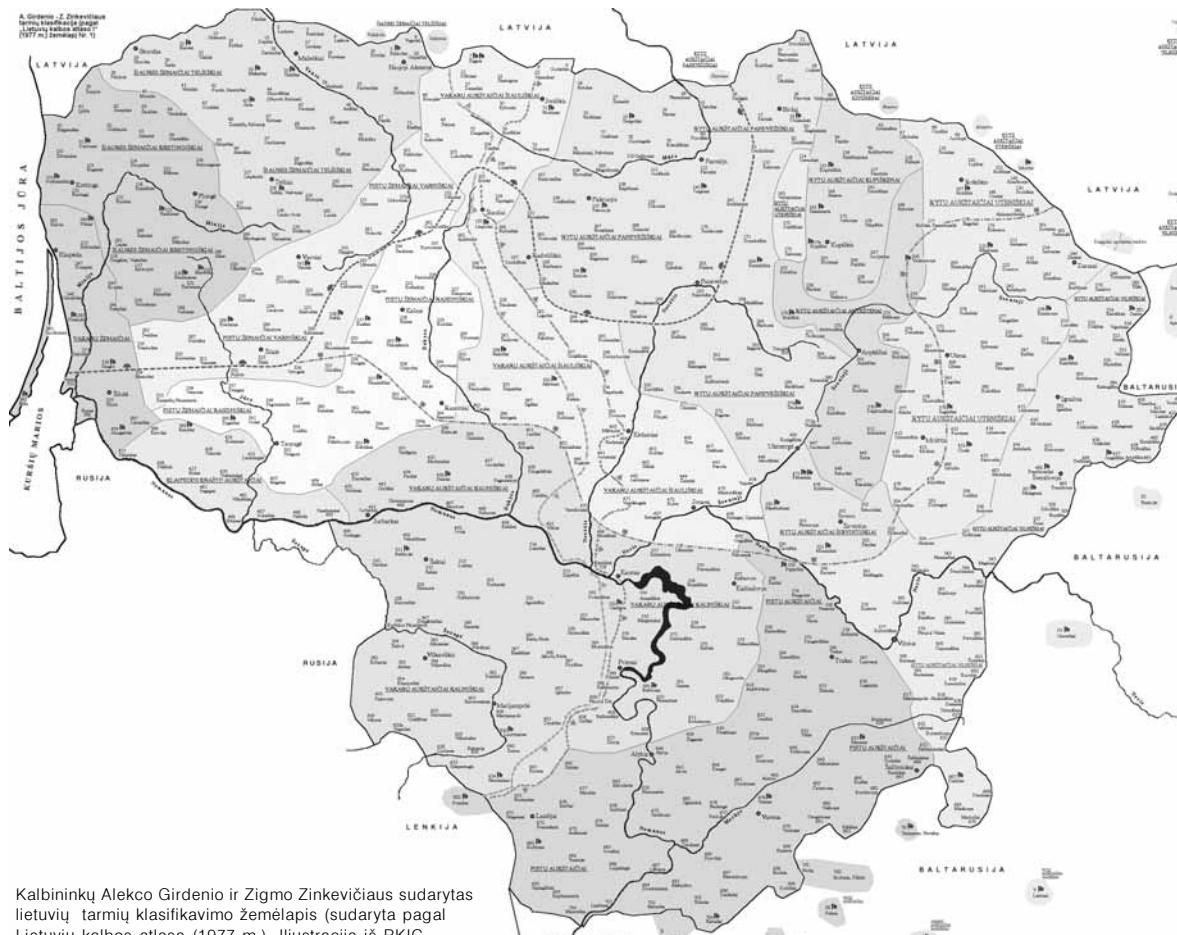
rymo ir uždarymo bei kitų tarmėms populiarinti skirtų renginių. Kultūros ministerija ir Etninės kultūros globos taryba įpareigotos parengti ir paskelbti kalendorinį Tarmių metų renginių gidą. Švietimo ir mokslo ministerija yra atsakingos už tai, kad šalies mokyklos būtų parengta informacija apie galimybę naudoti etninės kultūros ugdymo bendrąsias pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas, kurios padėtų aiškinti Tarmių metų reikšmę, lietuvišką raidžių istoriją švietimo įstaigose.

Kultūros, Švietimo ir mokslo ministerijoms, Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, Lietuvos kalbos institutui, savivaldybėms pavesta pristatyti Tarmių metų edukacines programas ir leidinius Vilniaus knygų mugėje, etnografiniuose regionuose (viešosiose bibliotekose, muziejuose ir kitur), Baltarusijos bei Lenkijos lietuvių bendruomenių renginiuose.

Tarp svarbiausių Tarmių metų kultūriniių ir edukacinių renginių, kurie bus organizuojami šalies mastu, Vyriausybės patvirtintame priemonių plane yra išskirti šie: Tarmių metų pradžios ir pabaigos renginiai, kuriuose turėtų būti pagerbtai žymiausi lietuviški šnekų (taip pat ir esančių už Lietuvos ribų) puoselėtojai (tuo turėtų rūpintis Kultūros ministerija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Lietuvos liaudies kultūros centras, Etninės kultūros globos taryba, Lietuvos kalbos institutas (Lituanistikos židinys). Lietuvos kalbos institutui bei Valstybinei lietuvių kalbos komisijai pavesta surengti konferenciją, skirtą pirmosios tarmių klasifikacijos (sukūrė Antanas Baranauskas) 125-mečiui ir pirmojo lietuvių tarmių žemėlapio 80-mečiui paminėti.

Anykščių rajono savivaldybei ir Lietuvos kalbos institutui (Lituanistikos židiniui) patikėta surengti tarmių festivalį Anykščiuose – perduoti Lietuvos kultūros sostinės estafetę Palangai. Kauno rajono savivaldybė, Kauno rajono Raudondvario kultūros centras, viešoji įstaiga Raudondvario dvaras įpareigoti surengti VI respublikinį tarmiškos literatūrinės kūrybos konkursą, o Kultūros ministerija ir Lietuvos liaudies kultūros centras – surengti vaikų ir jaunimo – liaudies kūrybos atlikėjų konkurso „Tramtatulis“ baigiamajį renginį. 2013 m. Lietuvos kalbos institutas kartu su Lietuvos meno kūrėjų asociacija organizuos renginių ciklą, pristatantį senąjį lietuvių raštiją įvairiomis tarmėmis, o Etninės kultūros globos taryba bei Lietuvos radio ir televizijos komisija rengs „tarmiškiausios“ regioninės televizijos ir radio stoties konkursą. Etninės kultūros globos tarybai bei Lietuvos žurnalistų sąjungai patikėta organizuoti sekminiciausiai tarmes propaguojančio leidinio konkursą, o Lietuvos kalbos institutui kartu su Lietuvos pramonininkų konfederacija – lietuviško gaminio „tarmiškiausio“ pavadinimo konkursą.

Organizuojant Tarmių metų kultūrinius ir edukacinius renginius šalies regionuose Kultūros ministerijai, savivaldybėms, Etninės kultūros globos tarybai, Lietuvos kalbos institutui pavesta iniciuoti Tarmių dienų visoje Lietuvoje (savivaldybėse, valstybės institucijose, mokyklose, bibliotekose ir kitur) surengimą. Lietuvos liaudies kultūros centras bei savivaldybės 2013 m. turėtų surengti vaikų ir jaunimo liaudies kūrybos atlikėjų konkursus „Tramtatulis“ regionuose, o Švietimo ir mokslo ministerija, savivaldybės, Lietuvos kalbos institutas (Lituanistikos židinys) – mokinį, gebančių kalbėti tarmiškai, konkursus (turėtų vykti keturi konkurso etapai: mokyklose, savivaldybėse, etnografiniuose regionuose ir šalies mastu). Lie-

Kalbininkų Alekco Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus sudarytas lietuvių tarmių klasifikavimo žemėlapis (sudaryta pagal Lietuvių kalbos atlasą (1977 m.). Iliustracija iš RKIC archyvo

tuvos liaudies kultūros centru, savivaldybėms surengti pasakotojų tarmėmis varžytuvės, Kultūros ministerijai, Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, savivaldybėms – ekskursijų vadovų, vėdancių ekskursijas vietas tarme, konkursus. Lietuvos liaudies kultūros centru, savivaldybėms patikėta surengti bendruomenių, puoselėjančių gyvąją tarmių tradiciją, konkursus. Kultūros, Švietimo ir mokslo ministerijos, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Lietuvių kalbos institutas (Lituanistikos židinys), savivaldybės, viešoji įstaiga Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija, Lietuvių etninės kultūros draugija nutarime yra įpareigotos skatinti šalies regionų įstalgas ir organizacijas rengti ir įgyvendinti tarmes populiarinančius projektus šiomis temomis: konferencijos, leidinių (žodynų, tekstu ir kitokiu) pristatymai; edukacinės programos (renginiai) kultūros ir švietimo įstaigose; etninės pakraipos vasaros stovyklos, kuriose mokoma (-si) tarmių konkursai, viktorinos ir varžytuvės, puoselėjančios tarmes (pasakų sekimo, tarmių karaokės, kūrybos tarme ir panašiai); ekspedicijos tarmių medžiagai rinkti, į kurias įtraukiama mokiniai, studentai ir jaunimas; tarmių populiarinimas tradiciniuose festivaliuose (folkloro, mėgėjų teatro ir kt.) bei šventėse; tarmes

popularinančių ir mokomųjų leidinių parengimas ir leidyba (knigos, CD ir kita); tarmes populiarinančių televizijos ir radio laidų visuomenės informavimo priemonės ir viešosiose erdvėse rengimas; tarmes populiarinantys profesionalaus meno renginiai.

Plėtojant tarmių moksliinius tyrimus ir jų sklaidą 2013 m. Valstybinė lietuvių kalbos komisija kartu su mokslo ir studijų institucijomis įpareigota surengti ir išleisti visuomenei skirtą tarmių užrašymo metodiką, o Lietuvių kalbos institutas – kaupti, skaitmeninti ir sistemiinti naujus lietuvių kalbos tarmių duomenis. Švietimo ir mokslo ministerija bei Lietuvių mokslo taryba yra atsakingos už tarmių tyrėjų (mokslo ir studijų institucijų) skatinimą rengti paraiškas vykdyti mokslo tiriamuosius projektus, kurie konkurso būdu būtų finansuojami Lietuvos mokslo tarybos turimomis lėšomis. Na o Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Etninės kultūros globos taryba, mokslo ir studijų institucijos, Kultūros ministerija, savivaldybės įpareigotos surengti diskusijų, tarpinstitucinių pasitarimų (konferencijų) ciklą, siekiant nustatyti nykstančias tradicijas, papročius ir tarmes kaip raiškos priemones ir pagrįsti jų išsaugojimo programų rengimo tikslingumą (prireikus parengti siūlymus Lietuvos Respublikos Vyriausybei).

ŽEMAITĖŠKA RAŠTA KELS

ŽELVĪTĒ JURGA

Žemaitiu tarmiū ēr puotarmiu puoseliejēms – vēina iš svarbiausiu žurnala „Žemaitiu žemė“ redakcējēs veikluos sritiū. Tēik leidēnē pérmtaka laikraštē „A mon sakā?“ poslapiūs, téik ēr žornalē „Žemaičių žemė“ bova ēr īr spausdēnamē tekstā žemaitiu kalbo. Kuoks bova tas rašitēnē žemaitėška žuodē kels? Daug tou temo jau īr rašita, bet, mēslējem, nebus pruo šali tou dar karta prisimintē. Tam īr ēr gera pruoga – mes jau unt Tarmiū metu slēnkstē.

1989 metās ikūros Žemaitiu kultūras draugējē, anuos žmuonēs dédēlē daug diemesē pradiejē skértē gimtuosēs žemaitiu kalbuos sogrouženēmou i višouji givenēma ēr žemaitėška spaudā. Tēp jau išējē, ka téms, katréi jiemies tuo darba, prisējē dverati vuos ne ēs naujē ešradēnietē. Idiejē pradietē leistē Žemaičiu kultūras draugējēs laikrašti žemaitiu kalbo 1991 m. kēla i Palonga iš Skouda parsekielosē giwentē žornalistē Mukienē Danutē. Ana, padedama kētū Palonguos žemaitiu, 1991 m. balondē 20–21 deīnuom i Palanguos puoēlsē nomus „Rugielis“ i pasētarēma sokvētē žemaitius žornalistus, kalbininkus, Žemaitiu kultūras draugējēs aktīva. Tarnē pasētarēmē bova eilini karta patvērtinta, ka laikraštē Žemaitiu kultūras draugējē rēk, kad būtom gerā, je anou leistom žemaitiu kalbo ēr ne bile kāp, vo pagal žemaitiu kalbininku sorieditas naujēs žemaitēškas rašības taisklēs. Anas soréktavuotē bova pavesta tamē pasētarēmē daīlavosem ēr pranešēma aple Žemaitiu tarmē itaigē par-skaitiosem iš Skouda rajuona kēlosem Šiauliū universiteta kalbininkou dr. Pabriežā Jūzapou. I pagelba anam atējē bovēs anuo diestitūos, tuometinis Vilniaus universiteta proufesuorios Gérdienis Aleksēndra (1937–2011). Pu tuo pasētarēma par kelis miene-sius tēi patarēmā (Juozas Pabréža, „Žemaičių rašybos patarimai“, 1991) bova paréngtē spaudā ēr išleistē. 1998 m. anus dr. J. Pabriežā ēr prof. A. Girdienis dar kēk pataisē. Tumet „Žemaitiu žemės“ žornala redakcējuo spaudā parengta kningelē naujo pavadēnēmo „Žemaičių rašyba“ bova išleista Šiauliū. Véinamē iš dr. J. Pabriežā adresoutu laišķu tās metās prof. A. Girdienis rašē:

„Mieliasis Juozai,

dovanok, kad daug su Tavim nesitarēs kiek patvarkiau tuos rašybos patarimus. Mukienė užspeitē į kampą – ir neradau išeities.

Darbas pirmiausia Tavo, todēl taisyk, braukyk, métoky viskā, kas tik Tau atrodis nenaudinga ar nereikalinga. Kai kur aš gal tikrai susismulkinau – bet taip noréjos, kad mūsų kalba rašiniuose atrodytu kuo autentiškesnē, kuo tikresnē.

Eiléraščiai paimti beveik atsikitkinai; jų gal per daug. Kategoriš-

Žemaitiu kalbuos tūrenietuos ēr puoselietuos pruof. Girdienis Aleksēndra (1937–2011). Valuckienės Virginėjés portégrapējē

kai ginčiau tik J. Kubiliaus ir P. Genio eiles – vietoj likusių gali būti ir visai kitos. [...]

Savavališkai iđejau Čiurlionienės gabaliuką ir Grinaveckio tekstą. Pirmajj pats buvau gana smulkiai suredagavęs, antrasis gerai atstovauja varniškiams. Jeigu ir nepatiks, gal palikim? Dar kartą sakau – su eiléraščiais gali daryti kā nori. [...]

1998-03-05

Aleksas G.

1998 m. išleistuos knīngelės „Žemaičių rašyba“ pratarmie J. Pabriežā ēr A. Girdienis rašā:

„Nuo pirmijū „Žemaičių rašybos patarimų“ pasiodymo praėjo dar ne taip daug metų, bet jau galime džiaugtis, kad sékla, pasēta ta knygele, krito į gerai parengtā dirvą. Kelerius metus éjo žemaičių laikraštis „A mon sakā?“, dabar turime puikų žurnalą „Žemaičių žemė“, žemaitiškai išspausdinta rimtų grožinės literatūros kūriinių – jų leidybā gražiai vainikuojā poezijos rinkinys „Sava muotinu kalbo“. Ar prieš kokj dešimtmetj galéjome ir pasvajoti, kad tiek daug žemaičių (šiek tiek gaila, kad beveik visi jie – šiaurės žemaičiai...) rašo eiléraščius – ir ne tik humoristinius, ne tik progninius – savo tikrąjā gimtaja kalba? O jeigu kuria kalba rašoma tikra poezi-

ja, tai geriausias įrodymas, kad tai kalbai lemtas ilgas ir gražus gyvenimas...

Rengdami šią naujają „Žemaičių rašybos pamatų“ (jau ne „patarimų“, o „pamatų“) knygelę stengėmės atsižvelgti į visą patyrimą, sukauptą rengiant minėtuosius leidinius ir į kritines pastabas, pasakytas ir rašytiniu, ir gyvu žodžiu; bandėme, kiek pajégėme, pasiremti ir savo pačių stebėjimais. Todėl šį kartą mėginaime neapsiriboti vien „grynosios“ rašybos dalykais – stengiamės atkreipti skaitojo (ir būsimojo žemaičių rašytojo) akis ir į tuos fonetikos, fono logijos bei gramatikos, žodyno dalykus, kurie svarbūs žmogui, bandančiam rašyti žemaitiškai, bet specialiai nesigilinusiam į visokius smulkius gimtosios tarmės niuansus. Viliamės, kad tai tikrai padės pakelti žemaičių kalbos kultūrą ir paryškinti bei išsaugoti tos kalbos savitumą. Reikia gerai išsidėti į galvą: bendrinės kalbos teksto paraidžiui į jokią žemaičių šneką neišversime – jie (jeigu geri) yra ir iš esmės turi būti kitokie!

Knygelės pabaigoje pridedame rašybos pavyzdžių: Sofijos Čiurilonienės-Kymantaitės „pasipasakojimą“, keletą įprastinių tarmiņų tekstų, užrašytų, kaip sakoma, „lauko sąlygomis“, geroką eilėraščių pluoštą. Roménai sakydavo *Exempla trahunt*, „Pavyzdžiai patraukia“ – tikėkimės, kad taip ir atsitiks.

Širdingai dékojame leidinio iniciatoriui ir visų žemaitiškių darbų *spiritus movens* – dvasiai judintojai – Danutei Mukienei, gyvu žodžiu daug gerų patarimų pasakiusiam rašytojui Romualdui Grauuskui [...]. Baigtį šią pratarmę noréttume prasmingais puikaus žemaičių poeto Prano Genio žodžiais:

Tvérčiau sposausk, žemaiti, ronkuo žombi ér gélē vaga éšvarik par sava šali...

Norėtume šiose eilutėse tik galininką žombi pakeisti į žuodi, bet tai jau būtų prieš autoriaus valią... Autoriai"

„Žemaičių rašyba“ (tuoks bova tékrasis naujuojų žemaitių rašibas pagrindū / pamatų pavadénėmis) bova išleistė ne tik atskéra knigutę, bet ér paskelbtę žornalę „Žemaičių žemė“, anuo leidieju administruojamamé internetinėnemé leidinėje „Žemaitija“ (<http://www.sasmogit.lt/KALBA/raspamatai.lt.htm>). Ér tėp anėi jau daug metu ī prieinamé vésėmis, kas tik žemaitių rašiba iðuomajės. Élgametė žornala leidibas praktika paruodė, kad tėi patarémā / pamatā īr dėdėlė naudingé ne tik rašonti tekstus īvairiuom žemaitių puotarmiem, bet ér redagoujint anus. Redakcėjé tās patarémās vaduovavuos leisdama žornala, kétus žemaitėškus leidinius. Anū jau īr vesa krūva:

RUDYS Edvards „*Kuotré*“ (žemaitiška proza). Vilnius, 1996.

„Sava muotiniu kalbo...“ (žemaičių poezijos rinktinė). Sodarė MUKIENĖ Danutė. Vilnius, 1998.

Igno Končiaus tautosakos užrašai. 1 sasiuvinis. Sodarė Mukienė Danutė, MUKAITĖ Loreta. Vilnius, 1998.

Igno Končiaus tautosakos užrašai. 2 sasiuvinis. Sodarė MUKIENĖ Danutė, MUKAITĖ Loreta. Vilnius, 1998.

DŽERVIENĖ Teklė. „Akmou so velnė piedo“. Vilnius, 2000.

RUDIS Edvards. „*Sémuona malūnā*“. Vilnius, 2001.

Viktorija DAUJOTĖ [Viktorija DAUJOTITĖ]. „*Balsā ūkūs*“ / Balsai ūkuose“. Vilnius, 2010.

DŽERVIENĖ Teklė. „*Žali žuolelė*“ (žemaitėškas kūrības rinktė). Vilnius, 2011.

Viktorija DAUJOTĖ [Viktorija DAUJOTITĖ]. „*Givenu vīna / Gyvenu vīena*“. Vilnius, 2012.

ŽEMAITIU RAŠIBAS PAVIZDĖ

J. Pabriežas ér A. Gérdenė kniñgelie „Žemaičių rašyba“ īr išspausdinta nemažā žemaitėšku tekstu, katrėi paruoda, kāp praktėškā rēktom pritai-kítė kalbininku paréngtas žemaitėškas rašibas taisiklės. Tus pavizdius pakartuotėna skelbam ér žornalė.

PRUOZA. PASAKOJĒMĀ

ŠIAURÉS ŽEMAITÉ

Keliuonė i Šiaulius

Senuos̄ žemaitės pasépasakuojēms

Kap aš atséméno ton keliuonė i Šiaulius, moni šiopolē nukrata. Važiavuom važiavuom dvé dėiné ér bamaž dvé nakté, tik par paté tomsa pas žmuonis priséglausdamis, ér vés kelē, vés laukā, gérés, kímā ér miestalē, jog kad dabar bėski jog būtom galiejé privažiouté ar Ringa, ar ér pati Tieva šventotj. Ér kuoki tatā žigi rēkijé pakelté – vuo vés par ton bjaurebė gaidi! Jé, jé, nalabāsis kap kér̄s i aki mona Kazés Pronceliou – ér pagadéna kažekon. Väkükstelis klíké dvé nedielé, ér šin tvieriem, ér ton tvieriem, jau karštis bova ont vésuos galvelés ontšuokés. Ér tvélkitus sieménis tvieriem, ér šalavéjuoms mazguojiem, – kas kon tik pasaké, kas kon tik ešmané... Nieka nagelbiejé! Tad sakau sūnou: „Ékiav, Kazéli, nediliuos dėina pri prabaštelé, jog ons vés daugiau ešmana“.

Nuejiev. Daug žmuoniūm – balaukon, basiedi. Bet paséseké ér vedom prieté. Papasakuojiev, kāp atsétēka. Vuo prabaštelis saka: „Jodo, – saka, – nieka kéta naéstaissétv, rēk jodom važiuoté i Šiaulius, tén īr dėdelis akiūm daktars, je, – saka, – ons kon padarís, ta padarís. Batvarstidamis, – saka, – bi kon prasémané, jūs, – saka, – tik vāka galé apjakinté ér nalaiminga vésam omžiou padarit!“ Tėp mon šérdelé soskauda éš tuoké žmuogaus tuokius žuodius bagérdont, ka sakau: „Važioukiav, Kazéli, ér tēlik. Žénuoms, ons ne šiuo ne tuo, tik, saka, kaštous. Če pati nasené pasérinka, tēlik pakasinuoms éslédoum, če, saka, apént... vuo prabaštelis saka: „Vuo kad vāks obago léks, kor anon kéši?!” Tėp tatā ér sotariem važiouté. Dabar prabaštelis prisévedé Kazé pri séinas, kor bova tuoks ešbraižits puopierios prilépits, če, saka, tazgaties vésé

(Nukelta i 6 p.)

(Atkelta iš 5 p.)

mūsa gobernėjés kelē īr pažīmieté, ér pradiejé ruoditė, koriou rēks važiouté, isaké kartkartiemis ér palēda noméi. Rīta meta onkstéi sosékuoviem vežéma, prisérēšuom dédeliausi regzti – vēina so duobélās, kéta so šéino – ér isédiejiem avéžum arklemis, ér savéi pajiestéis: ér mēsuos, svéista, ér dounas, ér medaus, ér vagorklu – vēskuo kap rēkint.

Važiavuom par Plungé i Telšius – vuo tatā tas tad ruods īr miests! Paskou pasokuom ont Trīškiu, vuo kétum nagalio baatminté, dédlē majednē vardā. Važioujem tik, važioujem ér privažiavuom tuoki keli: platos, kēits, vuo eš abejūm posiu kap žonsémis nutopdīts. Naéškentieju, lépau pasévezieté. Nē, tatā sveta muonā: kūlātē kalkēs nuteliauvoté ér sodiedliuoté kap gers dākts, vēina kor mažesni éssérnuovia ér isédieju i vežéma, ka torietuo kon žmuonims paruoditē. Lekam lekam lekam – tik kažekas tuoké marga karti jiemé ér ožšava ož akiūm. Sostuojiem – nē, kor bavažiousi, kad nalēd. Veizam veizam tik akis ešpūtēn, kas če tuoks naregiets pariedīms... Nē... Déiva galibé!.. veizam, vuo... miests lauko balekons. Véins kažekas baisos puo pérmo šnīpšdams, prunkšdams so tuokēs dūmās, kāp to ér nasodegi! Vuo kétē botā, kēts ož kēta dailē sosékébē, kad lek, kad lek kap patraké!.. „Kazēll! – šauko. – Nabier mūsa daktara, so sava boto ešlieké lauko, jog nabipaségin-si.“ Vuo če arklē jiemé baiditēis. Vākūkštēlis klick kap nuplékés, tik pri Déiva varda šaukamuos, kon kéta badarīsi. Tatā pripoulé tuoks žmuogelios, padieję arklis sotromdītē, maišus anims ont galvūm ontmētēs, vuo paskou saka vedom: „Nabéjuokétaus: miests kap bovés paséléka, če tik tuoki mašéna, kor lāksta ér žmuonis važiuo. Ér tamīsta, – ruokou, – je teks pri daktara pasélēktē, galiesi so anou grinžtē nuors lig Mažeikiu.“ – „Nē, – sakau aš anam, – tagol monéi geriau ronka nukert, vuo aš so bieso nasosédleso.“ Pamēslīk tik, žmuogau, – léptē i tuoki vežéma, kor pats nalabāsis trauk! „Na biesos trauk, – ruokou ons, – vuo gars“. – „Jē, – sakau anam, – kumet kas ér matés, kad gars bota pajodintom, ér kumet kas ér matés, kad gars so dūmās ér so ogné sosémaišes kriuoktom švēlp-tom kap pasiotēs?“ – „Če, – ruokou ons, – īr gelžénis kels.“ Vuo aš atriežiau anam: „Tagol sau būn ér auksénis, vuo kad načista sīla trauk – aiškē matitē!“ Joukas vésé aplinkou... Tuokēi dabar žmuonis natékielē pasédaré. Tad nuséspjuoviau ér jiemiau tērautēis aple-

ton daktara akiūm. Véskon poikiausē tas duors žmuogelios bažēnos. Pasiūlē er gaspada pri savés, tik kon, saka, žmuonis éšvažiavé, kor pri anūm stuoviejé, pri tuo patéis daktara bovē atvažiavé: mergelē anūm stékléné akelē idiejés, gražiausé mieléna akelē – nieks, saka, naatskérus nu kétuos... „Tagol, – sakau, – nuors stékléné ūded, bi tik gerā matitom...“

Tatā pri anuo ér nuvažiavuom. Kazé darženalié pri arkliūm naukojé, vuo vedo so Proncelio – truobuo, baltuo luovelie. Ér anuo muotréškuojé cūdu cūdus aple ton daktara pasakuojé. Rīta meta kieliem, pasévalgiem, ér nūvedé tas žmuogelios pri tuo cūdauna daktara. Noms anuo dédeliausis, mūrā, balts, natuolēi bažinčés. Vuo ta Šiauliūm bažinčé, vākāli, tuoki dédelé, so tuokio aukšto buokšto, tor būtē, kétuos tuokiuos nier. Nē... nē... je i ton buokšta isékartomi, ronkelés tik eškeltomi ér pati Pondéivali ož kuojeliu sočioptomi... Gražibēs!..

Vuo pri tuo daktara žmuoniūm grūsténuos, bet vésé eš eiliuos, dailē. Priejiem ér mes. Veiziejé veiziejé ons mūsa mažéleli so vēsuokiuoms nuočnuoms, ér patomsie, ér švēisuo, ér paskiau saka: „Dar vésā napagadēnuot, tik pasiotosi oždegéma vākūkštēliou ivariet. Ak žmuonis, žmuonis, kumet jūs praregjesét!“ Ér atséduksiejé, mézeréjé bron-gos. Vuo paskou dédlē baré, pamuoksla tazgaties tuoki pasaké: kuoki tatā esonti brongénibē akis ér kāp nagal bi kon prasémanios pri akiūm dieté. Ér léipé dvé nedielę pasélēkté, – pagidiso, ruokou.

Kazé nuvažiava noméi, vuo aš tatā ér žmuoniejaus tuo Šiauliūs: kas dēina pas daktara pasakas so léguonās... bokšto... bokšto kēk priséklasianu, – tuo bažinčé, tuo torgo – dédlē vésor cie-kaunē bova.

Ér pagidé mūsa Pronceli! Tatā daktars, tad ruods daktars – ba-véina gala daktars!

1912 m.
Čiurlionienė-Kymantaitė S., Raštai, Vilnius: Vaga,
1988, t. 3, p. 369–371

SKOUDS

Vuo kuokéi kēta karta bova vakarelē! Liōbam parētē par dēina ru-gius rinké, prūdē nusiprausem, pavalgīsem večeré, kad i dédlē nuvar-gosés liōbam būtē, bet sobatuos vakara skubiesem i špēžarnē apsi-véltē geriesni sijuona. Lieksem i alkierio pasévezieté, a strainés at-ruoduom. Susibiegsem vésas i krūva i dumsem i vakarieli. Pérms

šuokis liob būs puolkelė. Šuok tou puolkelė dédлé mitrė. Pas didiūsius gaspadorius bova tuos vėitas daugiau, vuo pas mažažemius tuos vėitas mažā, kelés puoras išisok, i ka banuoriesi šuoktė, jau miniuo kuojės. Paskiau šuokuom valca, vingerka, krakaviaka, juonkeli, kadrilio, icki picki i vėsuokius kétuokius. Paskutinis šuokis liob būs suktinis. Ka jau užgražis suktini, žénuosem, ka rēk rékioutėis unt numū. Ka mozékontā išes pakūrintė, liobam ētē ratelius. Vuo kuoči bova vakarelė!

Vuo dabā – krekėna už duntu, vuo jau su kavalierės laktsta. Arba veiziek, ēn par kaima i vakarieli i nesopras, kas tén ēn: a vaikis, a merga. So ėlgas plaukās, bet so kelniems, ligu i vaikis. Tēp i paliksi nesupratės. Vuo tuos mergas viel – malivas stuoriausē usivariosés, plaukā vėnuos mielenė, kétuos žélė, tretiuos kaštanaivė, kad anas i vel's tuokės atimto. I kad ēn i tus šuokius, kap dabā vadėn, vėsā vākā. Jug anei i šuoktė kāp rēk dā nemuoč. Alé vuo kuoči tēi šuokē anū dabā besou! Anou déina veizous i nesopronto, kū tén anei dérb. Tomsi kāp ménaséina, tomsiau kap pri mūsa žébalénés lémpas. No, méslejo i kāp jūs tuokiuo tumsiibie vénas kéta galėt ivezietė. Jé, šép tēp isispétrėjau, kad anei stuov apsékabéné kap medē, bombas trén – i ne vénas, vuo ciels tozéns. Veizous, ligu i krot. Pakel vėina kuojé, pajodén, so kēto kažikū kap prispaud pri grindū i patrén. I tēp tatā anei šuok, velnė. Ka mes liobam šuoktė, žemé drebiejé. Vuo dabā – paméigt susistuojé i skérs-tuos nomé!

Užrašė J. Pabrėža 1983 m. Skoudė iš P. Šudikienės, 84 m.

ŽEMAITIU KALVARÉJĘ

Mamas sesou bova kumiečiūs – liob tén tonkē nuošo jau dérbté, ženau, kuoks kumiečiaus gîvenėms. No, tén medė pastuoruojė. Miedi parveš, pavers eš mēška žaliūn šakūn; koknė ta ba duriu – ikeš vėina gala šakuos, nusélēs tas vénas gals. Nudegs – dā pastums, dā pastums é tēp é kūrins. Puo ketorés šeimas véniamé nomè būs, vuo tuo šeimuo viel – ne mažiau kap puo dešimti, puo dviléka vākūkštui. Vésé basé kap šonatė, pléké, a Jezus Maréjé! Kelnatiu – kamé to rasí? Né, kas siūs, a kelms? Tēp kap pondéivalé tuokéi – su jupileliems ér gan. Bindzé bindzé, bindzé bindzé su jopeliems – ligo švēntuolelē tuokéi sau é vākščiuos. Vuo jug dabar – nu pat tuoké tékrā! Žmuogos vuos vuos mažos gémé – tujau i kelnes, suvitör i vėsuokius sélkus, i kapruonus, i neiluonus! Vuo toukart kas? Nukérpa nū-šokéné kuočé skara, suvitör kap ožtréna, dar soraišiuojé, pameté i luova – é nepasiusi. Kriuok kék nuori – nieks neveiziejé. Vuo dabar – ai ai ai! Váks negal sukriuoktė – pol bén do abo é so vésō šeimo! Pradieje augtę – jug é viel: vėsuokės vėsuokiausēs! Rēk vėsuokiu vitaminu, rēk tuo, rēk tuo! Vuo a kéta karta reikiejé vitaminu? Toška! É tū tuškū, dā nie tū nebova. Avékaili eškaiš, tujau ont karvés raga; iščistis, éšgrondis, ont tuo raga ontvitors, apvitors so siulo ton avékaili. Soskrabs, baisiausis – gal meška dörté. Apšildis šéltamé ondinie, pajudins, tujau pripéls kuočiuos nuoris tén potras – trauk váks kap pasiotės! Vuo morza būs nutéžusi, žondā rauduoné, ka jedri tararai! Vuo dabar – saldainé vėsuoké, kakavas, čekoladā – ī kap švēlp vésé, getluoné, parbälé. Kažen, musi, sakau, vitaminu bova daugiau. No, bet ženā: mažūn didiuojé dalés éšmérė. Didiuojé dalés! Mona vīrs saké: tén Muosiedie bovés tuoks, turiejés a keturiuoléka vākūn. Nūmérė váks – ne anei kriuok, ne anei gailės. Apriedé, pagoldé – vākščiuo, joukas. No, saka, vuo dielkuo jums tēp ne éškado? Jé, saka, vuo kor dingtomem, ka anei nemérto? Gerā, ka anei tik mérst. No, jego, ženā, keturiuoléka vākūn īr (no, lai kétos é didiesnis, bet jug īr é smułkmies!), kék tén rēk jiesté! Jug jau tén éšvér s viedrini katéla – neužtenk niekāp! Jug anei jiesté nuor é nuor tuokéi. A tén mēsuos būs kék? Éšvér s kuočé marmaliné – čé pamarmaléjé,

(Nukelta i 8 p.)

Žemaitiu Kalvaréjės Švč. Mergelės Marijės Apsélonkima mažuosis bazilikas stebuklingasis Švč. Mergelės Marijės so Vaikelio paveikslas po restauravimą 2005 metâs LDM Taikuomuošés dailės muziejou é tuo paveiksla restauratuorés (iš kairies); Lukšienienė Jenina é Biluotienė Jenina. Mukienės Danutės portégrapjės

(Atkelta iš 7 p.)

čé viel nuor, čé pamarmalėj, čé viel nuor. No, é šauk: kor rēktom dingtē, ka anei nemérto! Káp anus beréktō éšauginté, káp anus beréktō éšmaitinté?

Užrašė A. Girdienis, R. Kaspars ér J. Šiaulitė 1971 m. Plungės rajuona Žemaitių Kalvarejos apiliukės Gečaičiu kaimē iš L. Šukienės, 70 m.

KRETINGA

Gīvena vīrs so paté. Tas vīrs tonkē liob sosévuozaus é vén patē sakīs, kad éso kartēis. Patē nebléka kontribēs véina karta é saka: „Ék pasioskés è karkés, še è ponti doudo“. Vīrs paséjiemē ton ponti ér éšejé. Puo kék laika pati én éiškuoté: jé, veiz – jaujie puo balkio é kuoroliu anuos vīrs, jau nebgivs. Baisiausē éšségonda, éšbiega mélicējés veizieté. Bēdama sotéka sosiedé é véskon papasakuoję. Vuo ta muotréška bova nelaba. Kap tiktā pati nuéjé i miestali, ta sosiedé pamēsléjé, ka nebtor mēsuos: „Éso é pasévuogso tou tarpo“. Nubiega, palépa ont truobus, atsédaré šiepal, jem lašeniu paltis é met ont žemés. Numeté, ruodos, dvé, vuo tas numérēlis é saka: „Éi, oštēks tau, palék é monéi“. Ta sosiedé dédlē éšségonda – ka šuoks nu truobus ont žemés! Aukštā bova é nusélaužé kuojé. Parén pati so mélicējanto é nuségonda. Vīrs, tas beprutis, givs kuoroliu ož pažastū pasékabénés. Vuo sosiedé nie pajodieté nebgal nu tū lašeniū. Matā, káp vagims būn.

Užrašė B. Kietelitė 1979 m. Kretinguos rajuona Imbarės kaimē iš A. Kieteliénės, 76 m.

PĒITŪ ŽEMAITĒ

ŠIAUDUVA

Basévalkiuodams éšalkau jiesté. Parejau nomī, ījejau i truoba, veizo – léntinuo, pačiuo aukštuojuo, pūdelis! Niekāp nagalio dagau-té. Pasédiejau kresla, pasélepau – tik tik dagauno, al’ éškelté na-galio. Vuo nuoro paveizieté, kas anamé ī. Paséstipiau, pajiemiau ož krašta, lenko lenko puo běškioka – tik vuožt staiga pūdelis mon ont galvuos! Smetuons varv par ausis, par nuosē, vuo pūdelé tik šokés

asluo rétēniejējs. Éšgérda – kažekas prisienie tūpšt tūpšt so kuo-juoms sodavé é jau klébén doris. Mama ijēn, aš, dā ont kriesla bastuoviedams, veizo – katēns smetuona balaižas. Čiopau šlūta éš kerčiuos é valī dūtē katēnu šaukdams: „Nalabāsis ilépa i lēntīna! Nuoriejau ésginté – kad šuoka, kad spīrē pūdeli ont galvuos, smetuona éšvertē, pūdeli sodaužé, moni pati aptaškéi!“ Katēns nieré par tarpdori porškesēs. Mama, pajemosi skorli, moni šlūstē milūda-ma é žadiejé dā ton katēna pašvēnste ož smetuona éšvertēma.

Užrašė V. Grinaveckis 1957 m. Šiauduvuos kaimē (Šēlalės rajuons) iš Z. Grinavecké, 62 m. (žr. Lietuvių kalbos tarmės: Chres-tomatija, redagava E. Grinaveckienė, K. Morkūns, Vilnius: Mintis, 1970, p. 110).

UŽVĒNTIS

Muna baba pasakuoję: auguom biednā, vaikūn buva dešimt'. Vuo žemis nedaug turiejuom, tik du decincinus. Káp miri muna tievs, mama nie karvis nebagaliejé išserti. Ti kū ti vaikā jiedi? Vuo išmirkis dūnas plutā vundinie, idies cukraus, paskiau suvīniuos viskū i skurli, užriš su siūlu, idūs tučka žinsti. Ali kuoki merga išaugau, tuokes tučkas bežinsdama: blauzas jüdmelenes buva, vuo pati stipri kap vaikis: pīmenis munis paristī negaliejé. I dūdavaus kartu su anās kap veln's puo kauliniči. Visuokes štukas išgalvuodavuom: i prūdus mauditis liüb lieksma, i karves i tuorpīnes liüb iginšma. Vuo mama muna didelē varga: jīmi turopes i veži, liüb pardūti i Varnius. Dirba puonū, ka vaikams unt dūnas užtektu. Atmenu, pasakuoję, ka puo darba puons i klaus: nu, Simanauskieni, ti kīk pati turi valkūn? Ana sarmatiuojus sakiti, ka tik daug. Pasakiusi tik pinkis turinti. Puons i davi pinkis litus – kuoznam vaikū puo lita. Tada ana baisē galliejuos, kam nepasaki dešimt' vaikūn turinti – bütū gavusi dešimt' litu.

Užrašė I. Bagočiūtė 1991 m. Užvēntė miestelie (Kelmės rajuons) iš A. Simanauskienės, 85 m.

TAURAGIE

Vīna sīki vīrams begerent, pritrūka alaus. Tievs i saka sava vaikui: „Biek alaus“. Nu, uo tas sūnus tieva i praša: „Dūk piniga, tai

parnešiu". Tievs jem vielei: „Su pinigais kuožnas parneš, ale be pinigū muokiek parnešti“. Nu, i daba parein tas vaiks, parneš uzbuna i pastata pŕšais tieva. Tievs jau pils alu, ale žiūr, ka tas uzbuons tuščes. Valī barti vaika, kam neparneši alaus. Uo tas vaiks jūkes sau iš tieva i saka: „Iš pilna kuožnas muokies isipilti, ale tu iš tušče muokiek“.

Nueje ciguons sīki i turgu. Uo ten ūids arbūzus pardavinieje. Ciguons pamislije, ka tuokī dideli, tai jau arkle kiaušinei būs. Nu, parsineši tuos arkle kiaušinius i numerus, atsistūpi i per. Nu, mislij, vis tīk kas nuorens išsiris. Per per, praeje jau i mienū, tas arbūzas pradieje pūti, uo kaip nieka nier, taip nier. Pagalvuoje ciguons, ka tas kiaušinis užperiets. Išeje i kima i išmeti i krūmus. Uo krūmūs zuikis tupieje. Tas nabagelis mat nusiganda i nubiega i miška. Ci-guons pamislije, ka tai kumeliuks i pradieje šaukti: „Kuzi kuzi, a sava muotīnas nepažisti“?

*Užrašē A. Augaititė 1991 m. Kuisiū kaimē
(Tauragies rajuons) iš N. Augaitienės, 90 m.*

EILĒRAŠČIAI

ANGLICKIS STASIS

TRUOBALĒ PRI OPĒS

Vies truobalē čiopriņa pašiaušē.
Sens eso, kap latožis, nudrébēs par kuota.
Metu peilē lig kraujē nugrondē pakauši
Ož skuolas ér ož dounas pasenosē plota.

Jauno būdams aš pats ton truobalē pri opēs
Sokertau eš velniuonēšku rōstu.
Puo dérvonus aš akménis raustiau kap ruopēs.
Šēs laikās tuokē vēina akmens dešimtēs ésségōsto.

Bova galēs kap vondens ér sekies ba vēina...
Merga vešlē dédlē nuveiziejau par patē.
Ér nušvēta truobalēs nurūkosés sēinas,
Kad ana pérma karta če kuojē pastatē.

Biega opēs. Čiorlena pruo gala truobalēs.
Lēduos vasaras, zéimas, pavasarē vešlē.
Auga mēžiū aukšēniu dérvalēs,
Auga sūnā, dokteris rūga kap tešlas.

Vuo kad pauga – stēpribēs nabova kor dietē.
Vésé akménis rautē nuoriejē, draskitē pliešēma.
Vésé truoba ér patē, kap ouga éssérposē, geidē torietē,
Svērna pēlna grūdū, vasaruojaus prikrauta kluojēma.

Bat dérvonā jau bova vésē éshdraskitē,
Er kap ruopēs išraustitē akménis bova.
Ér nablēka žalīūkams sūnams, kon truobalē pri opēs darītē,
Ér sapnā aplē dēdēlē laimē kap dūmā pražova.

Žemaitėjē, Jauniaus Kazémiera gimtēnie (Lém̄ba kaims, Kviedarnas seniūnēje, Šešalės raijons). Mukienės Danutės portégrapējē

Véins, praželosi tieva truobalie palékés,
Éšsepluvė i pašali žemés par jūrés;
Kéts, kap rodéni avéns, blaškítēis ožnékés,
Vidams laimē apgaulē, i miesta éškūrē.

Véins lēkau če, pasenés, solinkés.
Riemou degēn ismegosi šuona.
Vuo laukū, téik laukū nugiventu aplinkou...
Vēsa žemē kaimīnu – dérvuonā!

Aš jums dar nieka nasakiau aple ton sala,
Bornuos napradariau aple priželosi karklina.
Veiziek – tēn ontis nusklendē i bala,
Nukrimt kap velienas, nūmestas i ajerīna.

Anuos tēn lēzdus neš eš atlašiū ér smēlgū
Ér vākus ont kiaušes kanapietās per.
Geltuonus, kap kiaušinē, ontičius éšved naoželga
Anuos ér galvas i maurota vondēni lig dogna ner.

(Nukelta i 10 p.)

Skouda parkē. Andrieaus Ginta portégrapējē

(Atkelta iš 9 p.)

Tén tuoks tīliejéms, kelnés atséraitės,
Puo séitovas, puo ēštakas, puo maurus braida;
Tén tuoks klegiejéms žélvitės apžielosiuos pašlaities
Er tuoks tauškiejéms balsa éš lonkuos i lonka svaida.

Truobalé tén, solinkosi i kopra,
Puo tuopuolēs ér tuo klevās kap sené kiūta.
Retā pruo soglaustas šakas aukšénēs pérštās saulé papeš
anuos čiopra,
Retā padraska vies keporé éš šiaudū ér éš kluoscū pasiūta.

Vākū tén kopetas puo kéima mietuos
Ér pelkés vondéns puo lītaus éšdiké taška.
Gīvenéms tén, kap tas šimtmietis sienis, ein éš lieta,
Vākā nu vondéns prisemtū pelkui nabtaška.

Aš jums dar nieka nasakiau aple torpīna,
Aple tas aplatas, tas ganiavas, tas pēivas,
Kor moskolingas ronkas kel i dongo ōžoulinā,
Kor žemīn klump baltās žeidās apkrautas éivas.

BUORUSEVÍČĀTĒ-ŠÉDLAUSKIENÉ ELÉNA SKÉRO MAMĀ

Lesiau meilēs grūdus
Aš éš tamstas ronku...
Tonkē mon dar ruoduos, –
Stuovi vēs pri longa...

Būdava, veizeso, –
Niekāp nasupraso, –
Lakstē kap kuoks viesols,
Pīnē jouda kasa.

Kumet pabalā tāp,
Žingsnielis paēlsa?..
Šét – ronkas kap ledā...
Kāp? – Nabatsikelsi?!

Tamstas nier ér nier vēs...
Kamē? Kāp – tén? Mama?! – –
Nuvīst – žid viel gielēs... –
Longs omžems sutema...

DŽERVIENĖ TEKLÉ

TAKS PAR ROGIUS

Kāp ton smēlti, kāp ton žuolē
Šimtā kuoju mīnē, trīpē!
Žemē, je gali, – paskuolink

Sava dēdēlē kontrībē.
Ér geroma duovēnuok mon
Grīztontiu skuolūm nalauktē.
Kožd é snabžd rogē prinuokē,
Nažēnuojēn éš kuo auga.
Anéms narūp, kas daigēna,
Viejūs napalūztē muokē.
Krēs tuo dalgēs vēina dēina,
Tava meilēs nasovuokēn.

LIŪDNOS EILIERAŠTIS

Laiks jau éstoštiejēs ér éšlīts.
Joudvarniu būrē paviejou sklonda...
Kor, gerējē žuodē, jūs paklīduot,
Kuo i šerdi kelē nabatrondat?

Anon dabar léngvē ir atrastē;
Toštē tén, kamē riuogsuojē kliūtis,
Takā ba dīglīum ér seklēs brastvas,
Revā ožneštē, ožzielēn griūtis.
Ér pēktoma, ér pavīda aš ožkeikiau –
Našešliskēt éš sunkoma vakārkstē.
Grīžkēt tik, gerējē mona, grīžkēt.

GENĪS PRANIS

ŽEMAIČIOU

Tvērčiau sposausk, žemaiti, ronkuo žombi
ér gēlē vaga éšvarīk par sava šali,
vuo tava žemēs pūdimu veliena rombi,
būk tverts, – tanapalaužēi tava galē.

Ka éšlek gervēs, naktis praded šalčio dvelktē
ér golbē auksa konkalus padongie skombintē,
tēp élgo rondās ér tēp sunkē dvasiūo alkē,
ér vēs nulēdus galva ētē paskou žombi.

Tvērčiau sposausk, žemaiti, ronkuo žombi
ér vaga éšvarīk par vēsa žemē platē,
gēliau ismeik nuoraga, dalgi linksmiau skombink,
te vēsos sviets tavi ér tava žemē mata.

GÉRDĒNIS ALEKSĒNDRA

SĒSTONT

Albertou

Kriuok a joukēs – metā maun kap žaltē,
I nemačis čé ne kriuokséna, ne jouks.
Tik apsižvalgē – vēziek: jau plaukā baltē
Kap cēdabros, kap tapalū pouks.

Ruodos, kū tik buvuom mažė vākā –
Tuokéi mīlemē i tuokéi poiķe...
Muotineliau! Vakar, tiktā vakar
Lakstiem, laigiem paopēs kap zoikē.

Ruodos, nesenē vēsā palēkuom vīrā
I nušuokuom muotinā nu skraita.
Jaunīstelé, dielkuo to nuvītā,
Dielkuo praliekkē ir išnīkā téik greit?

Dā tebspind pastuogie mūsa dalgē,
Dā i žumbis untā suvēs naus,
Jug i sieklu pūdimā išalkēi
Zars kap špuokā rudini nerēmaus.

Šauk dar atsisoktē i tēi kalnelē,
Nu katrū pakeltē i tuolē liektē taisēs.
Tékrā šauk!.. Bet negriaudinkēs – nerēk:
Tiktā débēsis ir akminis nesēst.

ŽEMAIČIŪSĒ

Jug gerā, ka čé drōsiau varnu būrē
Par umžius sukiniejēs unt alksnīnās,
Ka tavi kētēp čé vadēn, vuo sūrē
Téik skanē kvep – pavasarēs i kvīnās,
Ka niekumet čé nie geriausiu ūmuogou
Nie vēins itēktē par daug neimeigē:
Čé viejē žiaurē dédlē tonkē kriuokau –
Toupītē ipratēn i péktoma, i meilē.

Jug gerā, ka čé daugiau būn aiškoma,
Ka kētēp čé pagoud, net ne tēp mošās,
Ka žuodē jūro atsidoud i skomb
Ligu varēnē kamēnūs unt ošās,
Kad anēi – kap tēi alksnē – neišnikst,
Ka laikuos – kēitē, ešdēdē i statē...
Jug gerā, kad apentās i jaunīstē
Pargrižtam, metus svetēmus numetē!

KAZRAGIS ALGÉRDS

PJAUN BA PEILĒ, DOR BA ĪLAS...

Vadēnous aš Vaškis Ontē –
Prišakie ba vēina dontē.
Matuot patis, kuoks aš vaikis,
Tuokiū retā pasētaikīs:
Platiū petiū, aukšta stuota,
Čioprīnelē garbanuota...
Vuonēs, Barbēs é Petruonēs
Kiaurā loptēis lioub diel monēs.
Babkuoms šierē, vīnās gērdē,
Ne vēina atvierē šērdi.
Aš – nie krust, a nie éš vēitas...
Sakē – eso būda kēita.

Tēp é būtiuo omžio bēngēs,
Meilēs bortu gal ésvēngēs,
Jego ne ta auksaplaukē,
Kor īvenēma sojaukē.
Anuos akis kap perkūnā
Trénkē mona vēsa kūna:
Žondā bala, ausis kaita,
Junto – vēsa dūsē raituos...
Junto – nabier Vaškē Ontēs,
Belēikt paēškuotēs pontē,
Ožsēnertē sau ont kakla
Ér ozbēngtē meilē akla.
„Dorni, dorni, – viel galvuojo, –
Spiesi dar ožverstē kuojēs.
Prabavuok sosēpažintē,
Prisēglaustē, apkabintē...“
Prabavuojau. Atsēkondau –
Ožveliejē mon par spronda.
Maželēkē, vuo kad diejē –
Gera posdēini goliejau.
Puo tuo bova bāisi gieda,
No, bet anuos naregietē.
Aš, bruolelē, nabgaliejau
Tēp jau dēdēlē mīlejau.
Anuos amats – dontis trauktē.
Nier kuo, mēslējo, balauktē.
Nuejau, aprēšeis žonda,
Sosēgiedēs, nusēgondēs...
– Pvardē?
– Aš – Vaškis Ontē,
Atejau éštrauktē dontē...
Gelžēlis krasie pasvadēna,
Mona galva atkragēna...
I anuos akis veiziejau –
Daugiau nieka nabnuoriejau.
– Kurioj vietoj jaučiat skausmā?
– Vēsor, daktarē brongiausē.
– Kurj trauksim? – viel paklausē.
– Tou, kor prišakie, pérmiatusē.
No ér traukē, no ér ruovē,
Aš kap veršis pjaujams bliuoviau.
Nuoro anon viel regietē –
Ontra donti rēks pridietē...
Grētā borna Vaškē Ontēs
Par ton meilē léks badontē.
Pjaun ba peilē, dor ba īlas,
Šerdēs kraujēs apsēpilē.
Vaiķē, mergēs, ratavuokēt,
Kon darītē – sogalvuokēt.

KOBÉLIOS JUSTĪNS

KĀP RĒK VĒSKOU PADĒRBTE

Ka nuori Žemaitējē padērbtē,
rēk turietē daug vondēnū
é nemažā žemēs...

(Nukelta i 12 p.)

(Atkelta iš 11 p.)

krūvas akménū
rēk vésor sovélkté
é stombio žviro arba smélté
élgus kelius éspélíté,
rēk daug darbū éšrausté,
kalnū kalnaliu éš žemės éškelté,
ka par tas lonkas é daubas
biegtom opalé šalté, –

ont véskuo tuo káp nuorintás
ožtémpté da turiesi žema dongo,
paleisté sunkius debesis,
ka eitom é eitom vés rudini
par Palonga...

bjauré sunké būs mon
priželdinté vésor téik měškū –
tumsiū eglīnu, švésiū beržinu é mažū
krūmaliu –
é dā laukus keisto švēiso apšvēisté,
uo kuokemē torgou rēks mon suligité raistus,
kvapus numū é žemēs,
i džiūnonté šeina...

bējau é pamislitē, káp rēks
téik muolé daubuos prikasté, išminté,
éšdegte téik raudonū plītu,
ka ont kuožno kalnaliu stuovietom
puo maža bažnīcē, –
ak, anou dēina Valončios dā lēipé, –
rēk itaisitē anam Varnius
é vésa vīskupišté...

žmuogau, kamé to gausi téik laika,
ka tēlptom vésē karā,
dešimtimis marū
é sokélémā, –
jug šimtās kartu
spies tavém ožplakté
é Kauné pakarté —

kas apsakīs, kék rēk vēitas,
ka véskas, kou dā padirbsi,
sotélpot —
é žali žuolie, é kraujé lašos,
é tas untā liūdnos žmuogos,
kor stuov ont Bartovas tēlo — –

ŽEMAITIU KAPALĒ. III

A žvaizdie mirkčiuo, a deg dūselē,
a medės tomsuo žibčiuo akés vēlka, –
nie ženkla kuoké, nie krīžiaus, nie takalé –
káp jums, bruolelē, če mēiguoté élgo!

Káp švēit tén mienou, káp lapā blézg,
káp šalts sédabros ont šerdēis jums varv,
káp sualink paukštis givs lézdé, –
kas beatspies jūsa pavardés é vardus?

Par naktis véné, par dēinas véné –
nematuomé, neženuomé – so šaknimis žemie,
so laisvē ont kaklo, so muotinas pēino,
so šaltuos sméltes saujieliems...

– A gérdat védurie naktēis, káp žemé
éš mérteis keltēis vadén? –
– Nie ženkla nier, nie krīžiaus, nie takelē, –
tad káp mes pareisem éš tén?..

KRĪZEVĀČĀTĒ TEKLĒ

ŽEMAITIŠKS PASĒROKAVĒMS

– Vuo kumet, mergelé brongi,
Aš tavi turieso?
Vuo kumet kap kvietka longé
Pas monēs židiesi?

– Vuo tumet, bernieli mona,
Būsma kap balondē,
Kumet éšdrapakousi
Diebesis padongie.

– Vuo tumet, kumet mienulie
Rugelius pasiesi,
Tumet aš tavi vēina
Truopnē pamiliuso.

– Vuo kumet, mergelé mona,
Vénčiavuoté būsma?
Vuo kumet veselé trīpsma
Naujuo truobalie mūsa?

– Kumet éš dongaus žvaizdielu
Vīna mon éšspausi,
Tumet tavi – luocna vīra,
Pri šerdēis priglauso.

MILEIKIENĒ VUONA

ŽEMAITIŠKA MEILĒ

Vuo pasakīk, a viel atēisi
Suklikos pēmpē ont dérvuona?..
Aš tau ronkelē viel éštēiso
É mūsa meilē būs na muonā.

To mon sakīsi: „Milo baisē“ –
É špuokā švēlpaus ont šakelēs...
No, pasakīk, a viel atēisi,
A gilditē apsēmuok šerdelē?

Jezminā pasklēs skani smuoka,
Saulelē tūpsēs ož beržina.
Aš tavēs laukso nusēkriokusi,
Darželie kvietka nusēskinusi.

Vuo kas par kelms ta meilē īra,
Ka širdi bada kap so peilēs?
Ba meilēs šerdēs jau sostīra,
Kuoks durnis ésgalvojē meilē?

RAMUONĀTÈ-MUKIENĒ DANUTÉ

* * *
Metā...
Vés retiau anus skaičioujo.

Dēinas...
Káp laukam ateinontiu!
Nepagalvojem,
Palidiedamé anas.
Valondas...
Kuokés trapēs anuos,
Nesolaikuomas.
Ménotas...
Sekundēs...
Akéis mérksnis...

PĒRMS SNĒIGS

Pérms snēigs...
Savēs dar negoudo –
Ligi pavasarē tuolēms kels.
Pérms snēigs...
Nuorietuo šipsuotēis,
Bet gal būte žémkenteliou negera.
Pérms snēigs sogērgžd puo kuojoms,
Pérms snēigs kap pasakuo krimt.
Pérms snēigs...
Tuoki krēsēna!
Sveikēn žemē pérmuosēs snaigēs...

* * *
Žemaitējuo līn...
Grētā – rodou...
Vuo šerdie – pavasaris
Ér nenuorio pripažintē,
Ka véskas jau praejē.
Dar ne laiks, ne laiks
Ožtrauktē longus,
Dar joukas akis,
Par sapna junto,
Káp kvep rīta rasa,
Káp maudaus jūruo,
Paleido kasas,
Ér véskas aplinkou tep pat,
Kap pérra jaunistēs pavasari...

KAS DIEJĘ ŽEMAITĖŠKAS RAŠIBAS PAMATUS?

MUKIENĖ DANUTĖ

Mukienės Danutės portégrapėjuo – kalbininkas dr. Pabrieža Jūzaps (centrė) Žemaitių akademėjės konferencijoje 2005 metas

2013 metā Lietuvuo īr paskelbtė Tarmiū metas. Nemažā tā pruogā skėrtū rēnginiū jau ivika, dar daugiau anū bus. Kuožnos vénis – ligotvérta plīta i mūsa tautoos pamatus. Prufesuorios, vénis iš svarbiausiu Žemaitių kalbuos romstiu Gérdienis Alekséndra īr sakés, kad tas žuodis *pamatā* īr dédélē gražos. Prufesuorios siūluojé īr 1998 m. išleista „Žemaitių rašyba“ pavadintę „Žemaitių rašibas pamatās“.

Lietuvuos atgéméma metas Žemaitė, pradieję rašitę ēr peréjuodéniūs leidéniūs spausdintę Žemaitėškus tekstus, bova ligotuko kés pérmuosés kregždés pranašés, paruodiosés, ka tarmés viel sogriš i mūsa givénéma ēr bus nauduojemas né tik buitié.

Gerā atméno pérmiūsius Žemaitių kultūras draugéjés sosérin-

kémus 1990–1991 metás, ka i trébūnas liuobam lépté drebontiuom kuojuom. Ne diel tuo, ka ta trébūna būtom gousdénusi, vuo ka iš anuos reikiejé kalbiété žemaitéšká, ka tuokiuo vétuo tēp rokoutéis dā nebovuom praté. I draugéjé būriemis tam, ka atgaivintomem žemaitiu kalba, tradicénē kultūra, papruotius. Sava šeimuos vésé tik žemaitéšká ēr liuobam šnekieté, bet ēš trébūnas bova vésā kas kéta... Pamiegenuom vēina karta, kéta ēr pamatiem, ka galem. Laiks ejé ēr vés daugiau liuob atsérasté tuokiū, katréi jau béntréné lietuviu kalbo žemaitéškūs soejémüs lėižové nebliuob belaužitę. ēr mieks ēš tuo nesidívęjé, ēr vésé vénis kéta liuobam soprasté...

Tēp pu žingsnieli ta žemaitéška kalba atejé ēr i televizéjé, radéjé, spauduos leidéniūs bova pradieté žemaitéšké tekstā spausdinté. 1991 m. vasara ēšeidiuom ēr pérmuoji laikrašti žemaitiu kalbo – „A mon sakaa?“, katros bova skérts Rainiū (Telšiū rajuons) tragedéjés 50 metu sokakté.

Sava laikisena žemaitē patrauké ēr kétū Lietuvuos regéjuonu tradicénēs kultūras puoselietuoju. Šéndein tarméšká parašitas kníngas jau leid ne tik žemaité, bet ēr aukštaité, sovalkieté, dzükā, vikst tarméšká parašitu küréniū konkursā ivairiūs Lietuvuos etnuograpéniūs regéjuonūs.

Tarmiū metus mūsa žornala redakcijé pasétilink išleidusi naujé literatūruoluogés, prufesuorés eilioutu tekstu knínga žemaitiu ēr lietuviu kalbuoms – „Givenu vīna / Gyvenu viena“ (Vilnius, 2012).

Tou pruogo prísiminkem žemaitéška rašta ištakas.

Tuokius žemaitéška rašta ēr spauduos pamatus, katus nauduojem šéndéin, muokité žemaité bova suformavé dar priš Ontrouj pasaulini kara. Bet, kā pasébengé kars, nieks tou rimbā nebozséjiemé, nieks tuo neliuob bepriminté. Déltau, laikou einont, jaunesnē žmuonés ni žénuoté nebženuojé, ka ne tik tarpukaré metás ējosemė „Žemaitiu prietelé“ laikraštie, bet ēr kara laikās spausdintamé „Žemaitiu žemės“ savaitraštie tonkiū tonkiusē bova straipsnelē, net atskérē skirē, parašité žemaitiu kalbo. Dédliausis darbs tuo sritie bova atléktams 1941–1944 metás, kā „Žemaitiu žemės“ laikraštē darbuotuojo rüpesnio tamé leidénie bova pradieta spausdinté „Žemaitéškuojé kertelé“. Kara metás Žemaitéjuo pri aktívē veikosé Lietuvuos Žemaitéjés Mena ēr muoksla céntra bova sardarita žemaitiu tarmies studéju sekcijé, katrā vaduovava tās laikās jau dipluomos lituanists Jurkos Juozos.

Tuos sekcijés narē bova ēšanalizavé žemaitéškas rašibas klausémus, patvértené tuos rašibas taisiklés ēr anū dagmaž laikies benth jau spausdindamé straipsnijus žemaitiu laikraštūs.

Jau mūsa ménnavuotuo „Žemaitiu žemie“ 1943 metás ēlga laika viķa diskusejé žemaitéškas rašibas klausémās.

Délkuo prieiké tuokiuo diskuséjés ēr žemaitéška rašta tumet, kā jau bova noséstuovieji lietuviu béntréné kalba?

I tou klauséma véniamé ēš sava straipsnui atsaké pats J. Jurkos, paménnavuodams, ka īr ne vénis žemaitis raštuos, katros tor parašés šiou tou žemaitéšká, žemaitéšká rašontiū ēr tuoliau. Kai kas jau ēr lig tuol bova žemaitéšká spausdénama. Véks tas jau tās laikās bova kap literatūréne givénéma faktis, bet bieda tik ta, ka nebova paduoresnés rašibas.

J. Jurkos, paménnavuojés, ka „Žemaitéškuojé kertelé“ nier kažkas tā naujé žemaitiu krašta spauduo, dédliausé pagarba atédadé „Žemaitiu prieteliou“, katramē nu 1939 metu 21 numeré bova spaus-

(Nukelta i 14 p.)

Ž E M A I Č I U Ž E M É ■ 2012/4

Medingienė bažnčiės (Rėitava savėvaldibė) buokštā.
Mukinių Danutės portėgrapėjė

(Atkelta iš 13 p.)

dėnama „Žemaitių pastuogė“. Anuo leidiejė bova paskelbė daug žemaitiškas tautuosakas bei kėtū žemaitiška rašta darbieliu. „Pastuogie“ bova tvarka kap pas gera gaspaduorio – če rašenė bova réktavuojo pagal B. Jurgutė paruoštas žemaitiškas rašibas taisiklės. Tuoks skiriellis, káp raša J. Jurkos, „Žemaitių prieteliai“ atsérada dėl dvijū žemaitiems palonkiui aplinkiui: laikraštiu tās laikas vaduovava nu Salontū kėlės žemaitis konégs Olšausks Kazimieras, vuo Telšiū konégū seménaréjuo muokies onkstiau literatūra stodéjavés energings žemaitis nu Darbieno B. Jurgutis. Káp tik ons konégū seménaréjuo sospéitė žemaitių tarmies būrieli ēr jie-mies sodaritė žemaitiškas rašibas taisiklės, katruos ēr bova pri-taikitas K. Olšauskė redagoujemanė laikraštie. Atskerās žemai-tiškas rašibas Klausémás B. Jurgutis taries so tou laiko jau žimio kalbininko (tēp pat žemaitio) Salio Ontuono, žemaitių stodéntu Sé-muona Daukonta draugėjés narës lituanistës. A. Saifis sosépažëna so tās žemaitiškās tekstās ēr bova anās patéenkintis. Tēp ka jau tās laikas žemaitiškas rašibas taisiklės bova sodaritas pagal kalbuos ēr rašibas muokslą reikalavémus.

Jau ménauvuta Lietuvuos Žemaitių Mena ēr muoksla céntra Žemaitių tarmies sekcéjé, prijemusi „Žemaitių žemie“ taikitas žem-

maitiškas rašibas taisiklės, laikies šiū pagrindiniu reikalavému:

1. Béndrénés žemaitiu tarmies nie. Dél tuo kuožnos raša sava gimtoujé puotarmé – dounininku, dūnininku, domininku (kas katrou muok).

2. Žemaitių rašibas pagrinds ī béndréné lietuviu kalbuos rašiba – rék stuorutéis nu anuos dédélé nenutuolté.

3. Žemaitių rašibas uždavinis – kék galint geriau ožrašitė žemaitių kalbuos garsus, nauduojint tam toretus spauduos ženklus.

4. Balsē ēr dvébalsē rašuomé tēp, káp anéi gérdamé tuo šnekuo, katrou autuorios raša, pvz.: véins, dūna, pīns, poikos, žuodis, konkals ēr kt.

5. Do skértungis žemaitių balsius, katréi ī pareigénē iš i ēr iš u i o ēr katrū béndrinie lietuviu kalbuo nier, žīmiejé stuoresnio šripto paraštuom raidiem, pvz., ē ēr o: pélks, so dorno, do torgo, vélks ēr kt.

Dél tuo, ka žemaitē tēp, kap ka ī béndrénie lietuviu kalbuo, balsiu ē ēr o netor, vuo anus tar káp ie ēr ou, tā ēr bova rašuoma ie ēr uo (šuok, muok, dieté, bieg), nes tou laiko nebova galémibiu ivesté naujū žemaitišku spauduos ženklū.

6. Balsiu ēlgoms bova noruoduoms brükšnelio arba réisténio ženklo, rašuomo ont ēlguos balsés.

7. Prakténés sometémás balsiu ēlgoms nebova žimams tik dvé-balsiūs.

8. Priebalsē bova rašuomé tēp pat, kap ēr béndrénie lietuviu kalbuo – iš kilmies, pvz., augtē, vežtē, krésdams, šaukdams ēr kt.

9. Tūs žuodiūs, kor j bova tarams, tén ons bova ēr rašuoms, pvz., bjauros, pjūklos ēr kt.

10. Skiriba ēr vésks këts žemaitiškuo tū metu rašibuo bova palekta tēp pat, káp ēr lietuviu kalbuo.

Káp pripažena pats J. Jurkos, téi rašibas pagrindā nebova patiš geriausé. Anéi ēr tās laikas spauduos darbuotuojos vés dar tik gelbiejé eš bieduos, nes žemaitiškas gramatikas nebova, vo rašitē žemaitiškā žmuonės nuorieje.

Tū rašibas taisikliu bova pramuokés ne vénas žemaitis. Daug kas eš senūju žmuoniū lig pat šiuol tebraša žemaitiškā, pagal tas taisiklės a tēp, kap éšmana. Véina eš priežastiū ta, ka anéi tonkē īr bénge vos véina a do skrios, dél tuo béndrénés lietuviu kalbuos tik šeik téik muokiluo pramuoké, vuo žemaitiškā rokujés, béndraun so žmuonim nu pat mažū déinū ēr anéms rašitē žemaitiškā īr kor kas paprastiau, nego béndréné lietuviu kalbo.

Këts rēkals, kā tās kara laikas Žemaitiūs bova daug beraštui.

Bažnīcē, Žemaitiu Mena ér muoksla céntros ragéna vésus mažrašius muokítéis. Daugiau pramuokés jauniims bova okatéjems eitē i kaimus ér muokité rašité ér skaitité mažaraštius. Tās laikās žemaitēšks literatūrinis ér kalbinis jodiejéms bova gana aktīvios, žmuonés gívena „Trubalés pri opés“ dvasiuo, gívé tebébova ér žemaitēšké papruotē, tradicjéjs. Rokoutéis bénadréné lietuviu kalbo (daug kas anou puonu, aukštaitiu, gudu kalbo Žemaitiū vadéna) bova tas pats, kas dédiliausis dergliuojémuos dēinuos védurie, atsēstuojos ont kaima gruoničés. Tad je jau seneljē žmuonés muokies rašité, tā rašé tonké tép, káp rokoujés – žemaitēšká.

Tuoliai kalbont tou paté temo, rēktom paménavuoté 1943 metās „Žemaitiu žemie“ éšspausdinta J. Jablonské straipsni „Žemaitēškas rašības rēkalo“.

Autuorios anou pradē sakīdams, ka žemaitēškas rašības rēkals nieri naus, vuo kurī laika kladiuojos šén bei tén viel īr grīztama pri savuosés žemaitēškas kalbuos. Tuoliau autuorios raša, ka „Lietuvių kalba yra susidéjusi iš dviejų atskiresnių šakų: žemaičių ir aukštaičių. Skirtumas tarp šių dviejų šakų bûde, paprociuose net išvaidzoje yra tiek didelis, kad greitas jų susiliejimas néra jmanomas. [...] Neginčytina, kad mūsų literatūriné kalba graži, kad ji tinkā kūrybai ir t. t. Vis dėlto minimos šakos turi ir ilgą laiką dar turės žymią kalbinių skirtumų, dėl kurių žemaičiai literatūrinés kalbos negali laikyti pilnai jų kalbiniam menui tinkama. Žemaičių tarmė yra nepaprastai žodinga ir turtina terminais. Literatūriné gi kalba, nors daug ko jau nusigriebusi iš žemaičių tarmés, žemaičių kalbiniam menui reikštī tebéra bēdnoka. [...] Apskrītai: kalbinis skirtumas tarp aukštaičių ir žemaičių tarmių néra toks didelis, kaip tarp uodo ir knuiusio arba kuisio, kaip tarp kviečio ar pūro, bet yra toks, kad bendram tautos kalbinés kultūros labui naudinga lygiagrečiai literatūrinio rašto žemaičiams turéti ir savajį.

Esamomis raidēmis jokiu būdu nejmanoma raštyti žemaičių tame. Svarbiausia, trūksta vienos naujos raidės žodžiams – *dienai, šviesa, dirbtai* ir kt. – raštyti. Deina, šveisa, derbtai yra tik žemaitiško ištarimo nevykusi karikatūra. [...]

Taigi, drāsiau žemaičiai prie savosios tarmés nagrinéjimo, o tai ne tik mūsų žemaičių, bet ir bendrinės lietuvių kalbos kultūrai išeis tik į sveikatā“.

Tamé pasēsakimé bova kelama idlejé sokorté bénadréné žemaitiu kalba (tā idlejé patīs žemaitē lig šiuol nepritar – aut. p.).

Pruofesuorios Gérdenis Alekséndra, kalbiedams apie žemaitiu

Skouda bažnīcēs buokštā. Andrieaus Ginta portégrapéjē

gramatika, īr sakés, ka būtom grieks tik vénā bénadrénē žemaitiu kalbā anou parašité (patīs sava kalbuos mediou šakas nugenieatom). Tū gramatiku žemaitiems rēktom bēnt septiņiū – pu vēina kuožnā stēprē puotarmē. Tékruos žemaitiu gramatikas netorem lig šiuol ni véninos. Īr žemaitēškas rašības patarēmā (anās daug kas vaduovaujēs žemaitēška rašidamē), īr daugibē ivairiausiu kalbuos specelistu ēr ne kalbuos specelistu miegénemu parašité kētas žemaitēškas rašības taisiklēs. Analizoujint tou, kas paten i mūsa žornala redakcējē, matuos, ka tuos naujēs taisiklēs dažniausē dédlē sodietingas. Nuorint ožrašité sakini, rēktom ne tik daugibē speceliū žénklū, bet ēr daug ženiu. Tēp niekor tuolēi nenuisem. Redakcējēs žmuoniū sopratēmo, geriau jau paprastiau, bet soprontamiau. Būtom gerā, je tās dr. Pabriežas Jūzapa ér prof. Gérdenē Alekséndra paréngtās žemaitēškas rašības pagrindās kuožnos, katros raša žemaitēškā, nauduotomēs. Ne vésument tép īr. Déltuo téik peréjuodēnie spauduo, téik ér ivairiuos žemaitēška parašītuos knīnguos šén-déin gali rastē dédlē ivairē paréngtū žemaitēšku tekstu.

Esam ne karta kielé idlejé, ka žemaitiu muokikluos, tén, kor tam īr puoreikis, galietom viktē žemaitiu kalbuos ér rašības ožsējēmēmā. Tuoké darba gražiū pavīdziū torem nemažā, anus kuožnās metās ér sava leidénie skaitītuojems pristatuom. Tūs gražiūs žemaitēškūs rénginiūs, ruošontéis anéms, gimst kūriejē, muoksla žmuonés. Daugiau tuokū ŽEMAITÉJĒ!

Žemaitējē. Mukienés Danutés portégrapéjē

„DOUNININKŲ“ ŽODYNAS

PARENGĖ DANGUOLĖ ŽELVYTĖ

Kartą, grįždama po studijų namo, knygynėlyje nusipirkau nedidelį leidinuką apie lietuvių kalboje nešinkamai varto jamus žodžius. Skaitydama supratau, kad, anot knygutės autoriu, beveik visa, ką kasdien girdėdavau bendraudama su tikrais žemaičiais, tarp jų ir savo mama, močiute (mes ją vadindavom *babu-liu*), kurios niekada niekur kitur negyveno kaip tik Žemaitijoje, reikia brukti iš lietuvių kalbos... Perskaičiau ir padėjau... Šiuo atveju mokslas ir reali tikrovė išsi-skyrė... Žemaičiai, tiek išleidus tą knygutę, tiek ir keletą kitų į ją panašių, kaip prieš tai kalbėjo, taip ir dabar tebekalba. Didelė žemaitiškų žodžių dalis (tie, kurie, anot jau minėto leidinuko autoriu, teršia mūsų kalbą) yra skoliniai iš kitų kalbų – rusų, lenkų, vokiečių, prancūzų ir t. t. Bet jie yra taip stipriai įaugę į žemaičių kalbą (ir ne tik buitinę), kad šiandien be tų žodžių žemaičių kalbos, rašto jau nebegaliijsivaizduoti. Stipriai yra pasikeitęs žodynės, kurį Simonas Daukantas, Motiejus Valančius, Žemaitė vartojo. Daugelio tų praeitin nuėjusių žodžių šiandien ir atgaivinti niekas nesistengia, nes juos seniai jau yra pakeitę kiti, arba jau yra išnykę daiktai, darbai, kuriems įvardyti jie buvo varto jami. Kai giliau paanalizuojti tą senąją kalbą, tai pamatai, kad anksčiau tų slavizmų, polonizmų buvo ne mažiau, kaip mūsų laikais. Žemaičių kalba, jos žodynės, laikui einant, šiek tiek keičiasi ir dabar, nes žemaičiai nėra užsisklendę nuo viso pasaulio. Jiems daro įtaką ir kitos kalbos, ir žmonių migravimas, ir kalbos mados.

Rengdami šią publikaciją, pabandėme atrinkti žemaičių „dounininkų“ kraštui būdingus žemaitiškus ar sužemaitintus žodžius, kuriuos dažnai vartoja mūsų žurnalo bendradarbiai savo žemaitiškuose tekstuose ir kuriuos mums yra tekė girdėti Žemaitijoje bendraudant su Mažeikių, Skuodo, Kretingos, Palangos, Plungės krašto žmonėmis.

A

- Abarės – didelė daržinė, didelis tvartas
- Abazos – pulkas, būrys, gauja
- Abelnā – apskritai, bendrai
- Abičajus – papratimas, įprotis
- Abida – skriauda, nuoskauda, įzeidimas
- Abiecė – tapetai
- Abivatielis – turtingas žmogus
- Ablava – triukšmas, riksma, gaudynės, apsupimas
- Ablavitė – triukšmauti
- Ablioutė – obliuoti
- Abraks – pusė duonos abišalės, kampelis
- Abrūsos – rankšluostis
- Abruozdielis, abruozds – šventas paveikslėlis, paveikslas
- Adīna – valanda
- Aigars – šapas
- Akata / okata – noras
- Aklis / aklis – gyvulius puolantis vabzdys
- Akorat – tiksliai, iš tikruju
- Akšen – ateik
- Aktars – hektaras
- Alasitė – triukšmauti
- Alasos – triukšmas, réksmas, klegesys
- Alatitė – rékauti, triukšmauti
- Alduotė – rékauti, šükauti, kelti triukšmą
- Alkierios – gerasis kambarys
- Alužma, alūžma – išmalda, pašelpimas, auka
- Ana – ji
- Aniuols – angelas
- Apalos – apvalus
- Apara – virvelė
- Apsūgas – replės
- Apént (-ās) – vėl, iš naujo
- Apgémėms – prigimtis
- Apibakuotė – apkimsti
- Apieka – globa
- Apiekūns – globėjas
- Apiera – auka
- Apieravuotė – aukoti
- Apivuoka – namų ruoša ir gyvulių priežiūra
- Apižlėjė – prieblaunda, prietema
- Aple / aplink – apie
- Aplėks – kelnių sasaga
- Apletūra – durų, langų apvadai
- Aplouks – aptvaras
- Apošė – drebulė
- Apošruots – drebulynas
- Apraibtė – apsvaigtė
- Apraititė – apvynioti, apsuktė
- Aprieds – drabužis
- Aprīlos – balandžio 1-oji
- Aprūmbs – juosmuo
- Apsiskurmulioutė – apsirengti skarmalais
- Apsišižtė – apsišlapinti
- Apsirieditė – apsirengti
- Apsirūžtė – pasiryžti
- Apsėuktė – apsiniaukti

Apsévežietė – nesibjaurėti
 Apsūdėt – paskūsti
 Apšliortė – apšepti
 Aptavuotė – apsiūti pakraščius
 kaspinais ar nériniai
 Aptā – drabužių pakraščių išsiuvinėjimas, pagražinimas
 Apžaimuotė – apgdantti
 Arielka – degtinė
 Armata / armuota – patranka
 Armou – dirvožemis
 Asaba – asmuo
 Asabnos – ypatingas
 Ašuoklis – serbentas, vašoklis
 Ašvienis – darbinis arklys
 Apžindis – žindamas pienas
 Atbakuoči – sunkiai ateiti, atbristi
 Atdars – atidarytas, atvertas
 Atitarabanitė – atgabenti
 Atliekšt – atskristi
 Atsédoutė – dvokti, kvepēti kuo
 Atsékragénės – atlošės galvą
 Atsépūstė – pasiilsėti
 Atsétekietė – atgauti sāmonę
 Atsézégnutė – prisiekti, atsisakyti
 Atskardė – pašlaitė, šlaitas
 Atspéruom – nenoromis
 Atšlaimis – kiemas
 Atuols – atželusi žolė po pirmojo ar antrojo pjovimo
 Atvuožnė – atsargai
 Atvarsłā – vadžios, vadełės
 Atžaimuotė – atpainioti, atraplioti
 Augiesnis (-ė) – vyresnis (-ė)
 Augoms – ūgis
 Aulis – avilys
 Auštrinis – šiaurės rytų vėjas

B

Baba – motinos ar tėvo motina, močiutė, senelė, sena moteriškė
 Babaušis – vaikų baidyklė, šmékla, baubas
 Babkas lapā – lauro lapai
 Babulis, babūnė – močiutė, senelė
 Bačka – statinė
 Badméra – išbadėjės
 Badpotrė – bado sriuba
 Badvėitė – bloga, nederlinga žemė
 Bagamazninks – smulkų prekių pardavinėtojas
 Bagariuotė – maišyti
 Bagarís – neturtingas žmogus
 Baguots – turtingas žmogus
 Baidytė – vaidentis
 Baidíklė – žmogaus pavidalo iškamša paukščiams laukose baidyti

Baika – juokas, sąmojis, niekis
 Bajuorins – bajoras
 Bakuoči – sunkiai bristi, klampoti
 Bakūžė – sena trobelė, lūšna
 Baladuoči – belsti
 Balamutitė – kladinti
 Balamūts – išdykėlis
 Balkis – sija, rastas
 Balondis – karvelis
 Baltgalvė – ramunė
 Balzačitė – plepēti, balzgatyti
 Balzgans – balsvas
 Bambalis – indas pienui į pieninę vežti, bidonas, indas žibalui
 Bambals – varpas
 Banda – galvijų būrys, kaimenė
 Banduotakis – takas, kuriuo galvijai, banda genama į ganyklą
 Bankiets – puota, banketas
 Barabanitė – trankytī, belsti
 Barbarka – rabarbaras
 Barelis – eilė
 Barga – kreditas, prekių émimas į skolą
 Baronka – riestainis
 Bars – dirbant vienu kartu užimamas lauko ruožas
 Baršklinė – barškalas
 Basnirčia – basomis
 Bašléks – kapišonas
 Bataulis – bato aulas
 Batvinis – burokas
 Bažnincė – bažnyčia
 Beigelis – riestainis
 Béldoks – prisiaukintas velniukas, nešantis namams tutrus
 Béngtė – baigti
 Bénkarts – netekėjusios merginos vaikas
 Bergždinie – nevaisinga
 Bernelė – pirmosios Kalėdų Mišios, Piemenelių mišios, Kalėdinė giesmė
 Bestéjė – nenaudėlis
 Besuotis – daug valgantys asmuo
 Bétaulis – bičių avilys
 Bézā – supintų kasų pynės
 Bezdā – alyvos
 Bézmiens – senovinės svarstyklės
 Bieda – nelaimė
 Biedavuoči – guostis
 Biedhos – vargšas, neturtingas
 Bierāsis – béras arklys
 Biesos – velnias, piktoji dvasia
 Bikáp – bet kaip
 Bikas – bet kas
 Bikor – bet kur
 Bikuoks – bet koks

Bikumet – bet kada
 Bimbals – gilys
 Biržtva (-ins) – beržynas
 Biškis – truputis
 Bīzals – blogas, nelabai geras skystis
 Bīzintė – erzinti
 Bjaurastės – bjaurumas
 Blezdinga – kregždė
 Blieka – skarda
 Bliuska – palaidinė
 Bliužnité – kalbeti gašliai, nesamones
 Blosénés – tymai
 Blouzgā – pleiskanos
 Blūdítė – svaitėti, kliedėti
 Blukis, bluks – trinka, storas pagalys, rastgalys
 Bluoznos – išblyškės
 Bodinkā – pastatai
 Bolbė – bulvė
 Bolė – adatos skylutė
 Bormašénė – grąžtas
 Boužė – senovinės svarstyklės
 Brastva – brasta
 Brauktė – važiuoti
 Bréčka – vežimas
 Brégadieros – brigadininkas
 Brétvė – skustuvas
 Brézgėls – apynasris
 Brizos – siauras, pailgas lašinių gabalas
 Brīžiuotė – akėti su brižemis
 Brukis – akmenimis grjsta gatvę
 Brukavuoči – grjsti akmenimis gatvę
 Bruoga – degtinės raugas, alaus putra
 Bruokavuoči – peikti
 Brungstė – kuo nors užsiimti
 Bruoms – bažnyčios kiemelis, pausoči jvažiavimo vartai
 Brūsos (-ielis) – pagalys, balkis
 Brūztė – rūpintis, darbuotis be polisio
 Budavuoči – statyti trobesius
 Būdė – galastuvas
 Budilninks – žadintuvas
 Budinė – laidotuvių apeigos, pašarvojus mirusiji
 Budinks – pastatas
 Būdrautė – aktyviai veikti
 Bundelis – batonas
 Buntavuoči – kurstyti, kelti maištą
 Bunts – ryšulys
 Buocios – senelis
 Buotā – auliniai batai trumpais auleliais
 Burbuols – burbuolė
 Burnuosos – storas apsiaustas

(Nukelta i 18 p.)

(Atkelta iš 17 p.)

C

Cackitėis – puoštis, paisyti kieno nors jnoriu, pvz., mažo vaiko
 Cébolė – svogūnas
 Cedelė – ženkliukas
 Céguons – čigonas
 Ciekaunos – žingeidus
 Cépkas – replikės
 Ciels – visas, pilnas, sveikas
 Ciongs – skersvėjis
 Cimbuolā – skambalai, barškalai
 Cīrulis – vyturus
 Cūds – teismas, dyvai
 Cveks – vinis

Č

Čepruonā – čiobreliai
 Čerauninks – burtininkas
 Čeravuotė – burti
 Čēšnaks – česnakas
 Četverga / četvergs – ketvirtadienis
 Čierčiokā / cierčiokā – degtukai
 Čioprina – plaukai
 Čerā – burtai, užkeikimai
 Čerdaks / čérdaks – vienaaukščio namo pastogė
 Čeverikā – batai, apavas
 Čežéna – skeveldra, aižena
 Čiaumuotė / žiaumuotė – kramtyti pilna burna
 Čiderstva – tyčiojimas, pajuokimas
 Čiditėis – tyčiotis, išjuokti
 Čieditė – mėgti
 Čiesos – laikas
 Čiestnos – teisingas
 Čiokors – stogo viršus, šelmuo, kraigas
 Čiokštė – šlapsti
 Čioprina – plaukai
 Čirškintė – griežti, čirpinti, kepti
 Čiūčela – baidykė
 Čiūds – stebuklas
 Čiulkis – parselis
 Čists – švarus, tikras, visiškas
 Čiūdaks – juokdarys

D

Dabarčiou – dabar
 Dabitė – mušti
 Dabuotė – saugoti, globoti
 Dabuoklė – kalėjimas
 Dagis – usnis
 Daigs – diegas
 Dailė – gražiai, dailiai
 Dailius – gražus, puikus
 Darkliuotėis – darkytis, neskoningai

puoštis

Dedeklė – dedanti višta
 Dédłė – labai, smarkiai
 Dédieuojė truoba – svetainė, salonas
 Degots – derva
 Dekis – lovatiesė, užtiesalas
 Dékts – tvirtas, stiprus
 Delčė – jaunas ménulis
 Dergliuotė – išsidirbinėti, šmeižti
 Dergtė – šmeižti
 Dérmauvonė – krikščionių apeigos, kuriomis suteikiamas Sutvirtinimo sakramentas, konfirmacija
 Dértė – lupti, plėsti, mušti
 Desiuotė – bėgti, bégjoti
 Děšlis – vežimo kabinamoji dalis
 Dévuons – lovatiesė
 Didelibė – didumas
 Didenibė – puikybė, išdidumas
 Diekou – ačiū
 Dīgsnis – dūris
 Dīgsnoutė – siūti mažais dygsneliais
 Dīka – išdykus
 Dīkautė – siausti, išdykauti
 Dīkra – dykynė
 Dinderiuotė – dykinėti
 Dinderis – tinginys
 Dingtelietė – atsiminti
 Dívítėis – stebėtis
 Dīvs – stebinantis įvykis, faktas
 Dízénietė – valkiotis
 Dornios – kvailys
 Doršliuoks – kiaurasamtis, rėtis
 Douba – jauja
 Drabnus – tvarkingas
 Draikiuotėis – darkytis
 Drakuotė – niokoti, gadinti
 Drapanas – suplyšę drabužiai
 Drégonas – eržilas
 Drémžtė – drengti
 Drepéna – skuduras
 Druobīnas – kopėcios
 Dručkis – storas žmogus
 Drukarnė – spaustuvė
 Drungs – drungnas
 Druobėnė – iš drobės siūti marškiniai, drabužiai
 Druobolė – drobės gabalas, į lovą klojama paklodė
 Druotės – vielai
 Drūžė – dryžis, ruožas, juosta
 Duburkis – upės ar ežero dugno duobė
 Dūduorios – muzikantas, grojantis pučiamuoju instrumentu
 Dugnuagalís – dugnolis
 Dulksnuotė – lynoti

Dumpeklė – iš lentų sukalta ratų gardė

Dūms – kiemas, sodyba
 Dūmtraukis – kaminas
 Dundietė – griaudėti, bildėti
 Duovéna – dovana
 Duovénuotė – dovanoti
 Durnintė – mulkinti, kvailinti
 Durnis – kvailys
 Duršliuoks – koštuvas, rėtis
 Durtinis – storas, kresnas, stiprus žmogus
 Dūšė – siela, širdis
 Dvasintė – dusinti, marinti badu
 Dvasiuotė – dvėsti
 Dvasna – nuosproga, perdvėselis
 Dvasnas – netikėliai
 Dvēlinks – dvilinkai sulinkės
 Dviekontė – alsuoti
 Dzindzals – skambaliukas
 Dzingals – skambalas
 Dzinguliuotė – skambaliuoti, cinguolioti
 Džangterietė – sužvangėti
 Džeganuotė – kapoti, čeganoti
 Džektelietė – žnektelečiai
 Džiautovės – virvės skalbiniams džiauti
 Džilintė / žilintė – pjauti
 Džingterietė – skambtelėti, dzingtelėti
 Džirkelietė – čirkštelėti
 Džiumbaritė – mušti, plakti
 Džiūsna – liesas, sudžiuves
 Džvangtelietė – sužvangėti

É

Éspravuoditė – išprašyti lauk, išvyti
 Éšruoditė – atrodyti
 Éšratintė – iššauti, išprievertauti, piktais pasakyti
 Eštorietė – išverti
 Éšveizietė – atrodyti
 Ežé – lysvė

G

Gadinė – laikas
 Gaidgjistė – ankstis rytmety, paryčiai
 Galvuocios – protinges žmogus
 Garbstitė – girti, garbinti
 Gardė – ratų šoninė, vežėčia
 Gardės – kopėcios
 Gardinā – užuolaidos
 Garvélkis – anga virtuvėje viršum viryklos garams bei dūmams į kaminių išeiti
 Gaspada – nuolatinė apsistojimo vieta pas žmogų, kur laikinai saugoti

paliekami daiktai
 Gaspadėnė – šeimininkė
 Gaurā – plaukai
 Gelžkelis – geležinkelis
 Gémbé – pakaba
 Géntainė – giminaičiai
 Gerükštis – krūminis dantis
 Géžos – padéjėjas
 Giniutė – ginti
 Giniutėis – gintis
 Glomžuotė – glamonėti
 Glaunos – geras, gražus, svarbus
 Glousniutėis – glamonėti
 Godė – pustyklė, galastuvas
 Gorbs – lizdas, aptvaras
 Gozéks – saga
 Gožis, gūžis – skilvelis
 Grabs – karstas
 Gražuotė – grūmoti
 Griebarka – arklinė grébiamoji
 Grieks – nuodémė
 Grieštė – daryti nuodémės
 Gržolė – kelios susuktos linų saujos
 Gržté – linų pluošto pynė
 Grocė – kruopas
 Gruomata – laiškas
 Gruobā – žarnos
 Grūšos – kriaušė
 Gums – guzas
 Guorčios / gorčios – tūrio matas
 Gvalta – riksmas
 Gvaltavuotė – prievartauti
 Gvardėjuons – vienuolyno viršininkas
 Gvintā – sriegiai

I, Ī
 Ībakuočė – jgrūsti
 Īduomautėis – domėtis
 Īkips – skersas, jstrižas
 Īkriestė – mušti
 Īpélā – patalų vidinis maišas plunksnoms supilti
 Īrarietė – įsibrauti, įvažiuoti, įdardėti
 Īsévezietė – įsižiūrėti
 Īsitiemėtė – įsidémėti
 Īšbruokavuotė – atmesti
 Īščiřskintė – iškepti
 Īšgviešelis – sunykęs žmogus
 Īsmėslā – pramanos
 Īsparcėlioutė – išparduoti, išpustyti
 Īspliorptė – išpasakoti
 Īsrailiuotė – išropštī
 Īsraitėtė – išvingiuoti, išvinguriuoti
 Īsrarietė – su bildesiu išvažiuoti, įsdardėti
 Īsrarintė – išgrūsti
 Īstéptė – išalkti

Iveizietė – įžiūrėti

J
 Jaunas dėinas – jaunystė
 Je – jeigu, jei
 Jeks – švarkas
 Jekšis – kirvis
 Jieratís – ériukas
 Jopelé – suknélė
 Jotrina – užraktas, spyna
 Jug – juk
 Juomarks – didelis turgus, prekymetis
 Juovals – kiaulių édalas
 Jūrinis – jūros vakarų vėjas

K
 Kačerga – žarijų žarsteklis
 Kačioltė – kamuoti, varginti
 Kačiulioutė – kutenti
 Kaišiekis – skuteklis
 Kaištė – skusti
 Kakalis – krosnis
 Kalamaša – numinti batai
 Kaliera – bjaurybė, bestija, cholera
 Kaltüns – nešukuoti plaukai
 Kalvarats – verpimo ratelis,
 Kanduols / kanduols – riešuto
 branduolyss
 Kankuols / konkuols – kukulis,
 virtinys
 Kantéčka – maldaknygė
 Kapa – 60 vienetų
 Kapā – kapinės
 Kapaléšios – skrybėlė
 Kapčios – bulvių kaupas, apkauptas
 žemėmis
 Kaplis – kauptukas
 Karabūzitė – barti, raginti
 Karaktuorios – charakteris
 Karaīns – žibalas
 Karna – beržo žievė, tošis
 Karšintė – prižiūrėti, išlaikyti seną, sergentį žmogų
 Karštė – leisti paskutiniuosius savo gyvenimo metus, jau nebejstengiant pilnai rūpintis savimi
 Kartuots – sluoksniuotas
 Karuonė – bausmė
 Kastiñis – iš grietinės pagamintas žemaičių valgis – sviestas (su druska ir kmynais arba pipirais, arba česnaku)
 Kašė – talpus su dugnu, siūtas kelioninis maišas
 Kaštavuotė – ragauti
 Kaštítėis – daryti išlaidas
 Kaštoutė – kainuoti
 Katietė – kudakuoti padéjus kiaušinį, be reikalio čiaukšti

Kaulitė – prašyti, reikalauti
 Kavuonės – slépynės
 Kavuotė – slépti, globoti, prižiūrėti
 Kavuotėis – sléptis
 Kazélā – gegnės
 Kebeklis – kablys virvėms vytis, klebetas
 Kéik – kiek, kaip
 Kéialis – kelmas
 Kéitā – kietai
 Kéits – kietas
 Keravuotė – saugoti, prižiūrėti
 Kerdžios – piemuo
 Kernuotėis – terliotis
 Kers – medžio kelmas, išrautas su šaknimis
 Kertie – kampus
 Keselė / keselis – nedidelis tinklelis su jauku vėžiams gaudytis
 Kestès – dvi kartelės, skirtos šienui, šiaudams neštis
 Ketvergs – ketvirtadienis
 Ketvértais – keturkampis
 Keverza – nevikrus žmogus
 Kiaurā – nuolat, iki galos
 Kiaušis – paukščio kiaušinis
 Kibeklis – kablys, kabeklis
 Kila – pilvo išvarža
 Kinis – žmogaus ar gyvulio migis
 Kinkimā – pakinktai
 Kitros – gudrus, suktas, klastingas
 Kiucis – krepšys
 Kiūtintė – létai eiti, slinkti
 Kívuotėis – bartis, kivirčytis
 Klapčioks – bažnyčios tarnas
 Klapats – vargas, rūpestis, bėda
 Klapatitė – kvaršinti, varginti, neduoti ramybės
 Kleckā – cepelinai iš bulvių arba miltų su mésa
 Kledariotė – klibinti užraktą
 Kledars – iškleręs, išklibęs daiktas
 Kleiguočė – šūkauti, rėkauti
 Kléins – lieknas, plonas, tēvas
 Kliebīs – glébys
 Kliegautė / kleguotė – šūkauti
 Klišis – raišas
 Kliunkintė – eiti sudribus, vilktis
 Kliunkis – niekam tikęs žmogus, neužsauktas kiaušinis
 Kliurka – apsileidėlis, netikėlis
 Kloika – ištželis, kvaliys
 Klukšnis – gurkšnis
 Kluojéms – vienam kūlimui ant grendimo sudėtas javų kiekis

(Nukelta i 20 p.)

(Atkelta iš 19 p.)

Kluoniutėis – nusižeminus lankstytis
 Kluons / klounas – molinis klojimo grindinys
 Knabeklis – vąšelis
 Kninga – knyga
 Koisis / kuisis – uodas
 Koknė – krosnis
 Kolita – piniginė, kapšelis
 Kuoliuotė – keikti, koneveikti
 Koncesėjė – autobusas
 Konduols – branduolys
 Konkuols – kukulis
 Kontėns – patenkintas
 Konteplės – šliurės
 Konvalėjė – pakalnėtė
 Kopėlė – lauke sustatyti džiovinami javų pėdai
 Kopstis – krūva
 Korkols – varlės kiaušinėlis vandenye
 Kortkė – kurkti, neaiškiai kalbėti
 Kusuotė – gundyti, skatinti, raginti
 Koskelė – skarelė
 Kotavuotė – kankinti
 Kramė – makaulė, galva
 Kraliks – triušis
 Krasė – kėdė, krėslas
 Kraučios – siuvėjas
 Kravuotė – kraulioti, krovinėti
 Kreiktė – skeleisti, šiuokšlini
 Kresnas – spurgai
 Krėtė – kelnių sėdimoji dalis
 Kretėls – sietas pelams neštį, javams vėtyti, sijoti
 Krezinka – krepšelis, pintinėlė
 Krėžis / krežis – krepšis
 Kriaūčios – batisūvys
 Krieslos – kėdė
 Kringelis – riestainis
 Kriokė – ramentai
 Krioštė – grūsti, daužyti, smulkinti
 Kriuogis – iš pagalių sukaltais trikampis
 Kriuokautė – rėkauti, šūkauti
 Kriuokla – réksnys, verksnys
 Kriuoktė – verkti
 Krivalaks – kreivas daiktas, raišas žmogus
 Krivalioutė – svirduliuoči einant
 Križavuonė – kryžiaus skersinė dalis
 Kročos – sukčius
 Krumslis – grumstas
 Kruotkas – altorių atskiriančios grotelės bažnyčioje
 Krupis – rupūžė
 Kruoms – kuprinė, smulkių prekių

parduotuvė
 Kruomininks / kruomelninkas – pardavėjas, parduotuvės savininkas
 Kruoptė – apgauti
 Krušeklis – grūstuvis
 Krūzos – puodelis
 Kudliets – kotletas
 Kūds – liesas
 Kuisitėis – kasytis
 Kūjatis – plakutkas
 Kukštis – nedidelė kupeta, plaukų kuokštas
 Kūlis – akmuo
 Kuluoks – kumštis
 Kūma – krikštamatė
 Kūmėns – krikštatėvis
 Kuocieliš / kuiciels – apvalus įrankis, skirtas kočioti, vynioti, riesti
 Kuociuotė – kočielas, skirtas skalbiniams, tešliai kočioti
 Kuoklė – krosnyje įmūryta įduba
 daiktams susidėti
 Kuoklinietė – vaikštinėti be tikslo
 Kuoklis – dūmtakis
 Kuoktos – bjaurus
 Kuolitė – girti
 Kuoptė – kabinti mėšlą, tvarkyti
 Kambarius
 Kuošena, kuošaliena – šaltiena
 Kuoštuvis – koštuvas
 Kuožnos (-a) – kiekvienas (-a)
 Kupčios – pirklys, prekybininkas
 Kupstis – nedidelė šieno ar šiaudų kupeta
 Kurkliuotė – spjaudyti skrepstlius
 Kusuotė – raginti, kurstyti blogam
 Kuštetė – judėti, krutėti, dirbtai
 Kuštė – liesti, lytėti, imti
 Kuškis – kuokštas
 Kutavuotė – skriausti
 Kûtė – tvartas, kluonas
 Kutosos / kutuosos – kutas
 Kuzavs – mašinos kėbulas
 Kvanka – vėpla, kvailys
 Kvatera – nuoma
 Kvaterants – nuominininkas
 Kvartūgs – prijuostė
 Kvietka – gėlė

L
 Laidars (-is) – diendaržis, užtvaras gyvuliams suvaryti
 Laiduoks – palaidūnas
 Laigitė – šokinėti, bégoti (galvijai)
 Lakats – mazgotė, skuduras, skarmalas
 Lakūdra – valkata
 Lapanuotė / lapnuotė – sunkiai eiti

Lapausis – žmogus ar gyvulys
 nulėpuosimis, nulinkusiomis ausimis
 Lapažiuotė – letežioti, po purvus braidžioti
 Lapinė – su bulvėmis ir lapais virta sriuba
 Lasavuotė – rėkauti, triukšmauti
 Lasitė – rinkti
 Laupitė – laužyti kepalo pakraščius
 Lebeda – ištiželis
 Ledžingas – pačiūžos
 Légo, lėg – kaip, lyg
 Leika – piltuvas
 Leikuoplastra – pleistras
 Léktuorios – žvakidė
 Lenciūgs / lénciūgs – grandinė
 Lerma – triukšmas
 Lezgis – nukaręs audeklo ar šikšnos gabaliukas
 Léktarna – žibintas
 Liauns – plonas
 Ličina – kaukė
 Ličnos – atliekamas
 Liekarstės – vaistai
 Linginė – supynė
 Liūnos – laisvas
 Lītuots – lietingas
 Liūdė – gulsčiukas
 Liurbis – ištiželis
 Liurlaks – naminė degtinė
 Lokis – meška
 Lokomcios – savanaudis
 Londounis – votis po nagu
 Lonktis – prietasas siūlams į gijas lenkti
 Lopats – skarmalas
 Luopėta – kastuvas
 Luopišis – lopšys
 Luzgis – netikša, atvipės odos ar medžiagos gabalas

M
 Macnos – stiprus (maistas)
 Mačitė – tikti
 Maituotė – gadinti
 Maituotėis – darkytis
 Majednos – keistas
 Makaliuotė – sumaišyti, pribraižyti
 Maliauvonė – paveikslas
 Maliauvotė – piešti
 Makačiuolitė – netinkamai ką nors padaryti
 Makalis – nerimtas žmogus
 Makals – mirkalas
 Maknité – minti (pvz., purvą)
 Maks – odinis kapšelis tabakui, pinigams

Maktings – galingas, tvirtas
 Makulis – ryšuliukas
 Maliavuotė – pažyti
 Maliuorios – dažytojas
 Malka – krūva
 Manta – turtas, daiktais
 Manuoklė – akiniai
 Marmalė – purvas, blogas virallas
 Marmuzė – veidas
 Marškuons – lininis audeklas
 Mašinavuotė – separuoti
 Matars – prietaisas virvėmis, siūlams vyti
 Materijuolis – medžiaga
 Matitėis – matyt
 Matuonitė – kladinti
 Maujuotė – ieškoti, graibyti, maišyti
 Maukna – žievė
 Mauks – gurkšnis
 Mazginis – pintinė
 Mažne – beveik, vos
 Medė – miškas, giria
 Medinčios – medžiotojas
 Medinincė – malkinė
 Mégla – rūkas
 Méiga – aruodas
 Meilitė – prašyti
 Meistarnė – meistro dirbtuvės
 Méits – kuolas, baslys
 Melninkas – malūnininkas
 Ménavuotė – minėti
 Ménturis – grūstuvas
 Mérkals – padažas
 Méslė – mintis
 Méslitė – galvoti, manyti
 Metūgė – medžio ūgis (vienerių metų)
 Mēiga – aruodas
 Ménavuotė – minėti
 Mézeréjė – vargšas
 Miečiuotė / mietiliuotė – métysti
 Mielėns – méllynas
 Miera – saiks
 Mieroutė – matuoti
 Minkituvis – duonkubilis
 Mitrė – staigiai, greitai
 Mizernos – menkas
 Mondros – gudrus
 Mondroms – gudrumas
 Müčitė – kankinti
 Muostė (-elė) – tepalas, tepaliukas
 Muotréška – moteris
 Mūris – virtuvės krošnis
 Mūravuonė – mūras, mūrijimas
 Murdítė – grūsti
 Mustas, muséntas, musiet – tikriausiai
 Mutols – gumulias

N
 Nabags – vargšas
 Nabaštėks – lavonas

Nabažnė – nuolankiai
 Nab stavuotė – nebepajęgti
 Načirs – netyras
 Nagatka – medetka
 Nagažis – menkas, nevalyvas
 Nagažiuoteis – terliotis, krapštinėtis
 Naginietė – krapštinėti
 Naglos – akiplėša
 Nagrada – apdovanojimas
 Nákabis – nedorélis, nevykélis
 Naravítėis – ožiuotis
 Narininks – žmogus, į vietą atstatantis išnirusius sąnarius
 Nasrā – burna
 Našpietnos – nepéščias
 Navina – naujiena
 Navatnos – keistas
 Neapvažos – šlykštus
 Nedielės déina – sekmadienis
 Negont – nebent
 Nejostiū (eš nejostiū) – netikétai, staiga, nelauktai
 Nepritelis – nedraugas, priešas
 Neprigulmibė – neprisaikymas
 Nertinis – megztinis
 Neséšastitė – neišlaidauti
 Nešéns – nešdamasis
 Neviekšla – apsiliedėlis
 Neviežlībs – šlykštus, nemandagus
 Nibrė – jaunimo vakarėlis, pasilinks-minimas
 Nikis – kaprzas
 Nikumet – niekada
 Noje – taip, žinoma
 Nubakuotė – nubristi, nuklampoti, nustumti
 Nübongas – pabaigtuvės
 Nučiokštė – sušlaphti
 Nudajitė – nužudyti
 Nudikuotė – nuluputi
 Nudongintė – pavogti, paslépti
 Nudžiuobtė / nudžiautė – pavogti
 Nukuosietė – pavogti, paglemžti
 Nülopa – lupena
 Nūmaris – numeris, nuomaris
 Numavuotė – nuomoti
 Nünās – dabar, šlais laikais
 Nuobažnos – paslaugus, dievotas
 Nuocīna – įrankis
 Nuognė – labai
 Nuognos – labai didelis
 Nuorintās – nors
 Nuotrinės – dilgelės
 Nurabintė – nubrozdinti
 Nurailiuotė – nuréplinti
 Nurakaliuotė – numegzti
 Nurarietė – nudardėti

O
 Okata – noras
 Okačitė – raginti
 Oksos – actas
 Ondou – vanduo
 Ons – jis
 Ontsévélktė – apsivilkti
 Ontrėp – atvirkščiai
 Onžuols – ąžuolas
 Oterninks – antradienis
 Ouslielis – suolelis
 Oustā – ūsai
 Oušvienė – anyta
 Oušvis – žmonos ar vyro tėvas
 Oterninks – antradienis
 Ožinis – pietyčių vėjas
 Ožkušintė / kušintė – palieisti, užkliudyti
 Ožnarvis – mezginio pradžia
 Ožouksme – pavésis
 Ožtrėns – taukynė
 Ožvajevuotė – užkariauti
 Ožvidietė – pavydėti
 Ožvidielninks – pavyduolis
 Ožžaimuotė – užpainioti, užnarplioti

P
 Pabénga, pabonga – pabaiga
 Pacierinis – išeiginis
 Padérbtė – padaryti
 Padívítė – nustebti, nusistebeti
 Padižtė – nunešioti
 Padostė – pailsti
 Padvals – sklepas, rūsys
 Pagatavs – pasirengės ką nors padaryti
 Pagrabs – šermenys
 Paguonā – antpečiai
 Paimlos – gabus mokslui, imlus
 Paišelis – pieštukas
 Pakaciuloutė – pakutentė
 Pakojos – ramybė
 Pakarnos – nuolankus
 Pakaruotė – nubausti
 Pakavuotė – paslépti
 Pakerie – vieta prie kelmo ar po juo
 Pakirietė – atsibosti

(Nukelta i 22 p.)

(Atkelta iš 21 p.)

Pakniūkščiuotė – paverkšlenti
 Pakosavuotė – paskatinti, paraginti
 Pakruosnė – pirtis
 Pakušetė – pajudėti, pakrutėti
 Pakūta – atgaila
 Palašos – vieta, kur nuo stogo varva lietaus lašai
 Palėts / palits – paltas
 Palevuots – emaliuotas
 Paliaukis – pasmakris
 Palka – lazda
 Paluocė – rūmai, gražios gyvenamosios patalpos
 Paménauvotė – paminėti
 Pamėslitė – pagalvoti
 Pamušos / pamušals – pamušalas
 Panaberėjė – išdidumas
 Panabernos – išdidus
 Panedielis / pandielis – pirmadienis
 Papeizuokā – užausiai
 Papiničė, papininks – liemenėlė
 Papintis – duonos, batono galas
 Paplioptė – pradėti rujoti
 Papliuoptė – ištižti (žmogus)
 Paps – krūtis, spenys
 Papūnis – tėvas, senelis
 Parailiuotė – paréplioti
 Parakans – tvoros stulpelis
 Parasuodninks – lietsargis
 Parietka – vestuvės
 Partarabanitė – pargabentis
 Pasabnos – parankus
 Pasékartė – įlipti į medį, pasilipti aukštai
 Pasékavuotė – pasislėpti
 Paséžaimuotė – pasivaipyti
 Paskaržitė – paskysti
 Pastauninks – ganykla
 Pastijolka – grietinė
 Pastivalis – festivalis
 Pastrajė – puošnūs drabužiai, papuošalai
 Pašénavuonė – pagarba, gerbimas
 Pašvėtā – papuošalai, išeiginiai drabužiai
 Patermasos – padažas
 Patieka – paguoda
 Patiemėjėms – pastaba
 Patruopitė – pataikyti
 Pavalkā – arkliui ant kaklo maunama minkšta pakinktų dalis
 Pavečerka – pavakariai
 Pažiobintė – pašvesti
 Pažičiuotė – paskolinti
 Peizuotė – peikti, koneveikti
 Pélénéjė – pilnatės
 Péndielie – karvė, besilaukianti

pirmojo vedimo
 Pénzelis – teptukas
 Perené – pirtis
 Pernīcė – penktadienis
 Perstekė – žeberklas
 Pesnuotės – krapštysis
 Petelnė – keptuvė
 Petliavuotė mėltā – smulkūs miltai (dažniausiai kvietiniai)
 Petnīcė – penktadienis
 Pičpilnis – pilnas
 Piekarnė – kepykla
 Pieras – dailylentės
 Pierniks / pierninks – sausainis
 Pilė – antis
 Pilicė / pilicė – dildė
 Pilipuonā – tulpės
 Pinings – pinigas
 Pjaunis – pjaunama pelkė
 Plincis – blynas
 Plūktės – skinti
 Plūktės – sunkiai dirbtai
 Pluronėms – smilkiny
 Plustintė – judinti, kratyti, purtyti
 Poncerka – švarkas
 Pončiaka – kojinė
 Pončka – spurga
 Pondeivs – Dievas
 Po pérmuo – iš pradžių, iš karto
 Popūtė / pupūtė – nuospauda
 Pormuons – vežikas
 Porptė – brinkti
 Posmarškuonė – bulvių ir miltų košė
 Posnagė – kanopa
 Poškoutė / poškoutė – eiti pūškuojant
 Pošks – spuogas
 Potra – sriuba, košė (purvo)
 Prakostė – atsigauti, pasitaisyti, sustiprėti,
 Pratintaliuotė – parkaboti
 Pratrūstė – pradėti viduriuoti
 Pratrūstė – prarasti
 Pravénts – maistas kelionei
 Pravuoditė – išlydėti, išvarytim
 išsprąstyti lauk
 Préklos – įkyrus
 Pribakiuotė – primurdyti, prikišti
 Prietelis – bičiulis, draugas
 Prigautė – pasiekti, apgauti
 Prigimts (-a) – gimtasis (-o)

Primenie – prieangis
 Prišéninkė – trobos galas, kuriame dažniausiai gyvena karšinčiai
 Pritéktė – derėti
 Prüds – kūdra, tvenkinys
 Pruocauninks – darbininkas
 Pruocė – darbas

Pruočka – skalbėja
 Pruopernā – užpernai
 Pruopernīkštis – užpernykštis
 Pruositė – lyginti
 Pruosos – lygintuvas
 Puišis – berniukas
 Pujuotė – purenti žemę
 Puksis (-ielis) – pjūklas, pjūkliukas
 Pumpuotaukšlis – kukurdvelkis
 Punčiakas – kojinės
 Pundaménts – pamatas
 Pūnds – ryšulys, pakas
 Puodė – krikštavaikis
 Puopa – skausminga vieta
 Puopintė – lepinti
 Pūptė – dejuoti, skustis, vaitoti
 Puriets – garbanotas
 Pūrā – žieminiai kviečiai, grūdų, bulvių maišai
 Pustūnė – tuščia
 Putelis – putinas

R

Rabauninks – plėšikas
 Rabavuotė – plėšti
 Rabuotė – raitoti, vynioti
 Raibté – svaigti, suktis
 Raibulioutė – mirguliuoti, raibti
 Railiuotė – réplioti, ropoti
 Rakonds – jrankis
 Rasét – gal, turbūt
 Rasals – sriuba su burokų mirkalu, skystis, kuriame rauginami raudonieji burokėliai
 Rasintās – galbūt
 Rasnuotė – lynoti
 Rasuoda – neišretinti daržovių daigai
 Rasuodnos – daržas, kuriame auginama rasoda
 Ratā – vežimas
 Ratavuotė – gelbėti
 Ratgalis – vežimo galas
 Ratpiedis – stipinas
 Ratunka – pagalba
 Ravs – griovys
 Razbaininks – plėšikas
 Regstis – tinklinė pintinė pirkiniams
 Reja – jauja
 Repežiuotė – repečkoti
 Rébkaulis – šonkaulis
 Réits – šlaunis
 Réktavuotė – taisyti, derinti
 Rén davuotė – nuomoti
 Rén dėlis – metalinis puodas
 Réva – griovelis
 Riktingā – tvirtai, stiprai
 Riktings – tvirtas, patikimas

Rinda – eilė
 Rinkis – išimama krosnies dalis
 Rūditeis – rietis, pyktis
 Rūdzintė – erzinti, pykinti
 Rižteis – elgtis savo nuožiūra, žinotis
 Robežios – siena, linija
 Rokoutėis – kalbėti, šnekėti
 Rokšla – raukšlė
 Rokunda – kalba, pokalbis
 Rolis – volas
 Roužoutėis – rąžyti
 Rungs – ratų dalis, į kurią įstatomas pagalys, prie kurio laikosi šoninės lento
 Ruoda – pokalbis
 Ruodavuotėis – kalbėtis, šnekėtis
 Ruomitė – kastruoti
 Ruona – žaizda
 Rušuotė – liesti
 Rūra – užpakalis

S
 Salka – mansarda
 Sambrieškis – temimo laikas
 Samplošinius – dvynytas lininis, pašukomis ataustas audeklas
 Sarmata – gėda
 Sėlks – šilkas
 Sėrata – našlaitis
 Sereda – trečiadienis
 Sermiega – švarkas
 Sétiniš / sietiniš – griežtis
 Siedhinks – čiužinys
 Sierčekā / sierčiukā – degtukai
 Siurbelie – dėlė
 Skačiuotėis – skeryčiotis
 Skadā – laiptai
 Skalitė – loti
 Skarba – auka, išmalda, turtas
 Skaugis – škykštuolis
 Skipā – įstrižai
 Skips – įstrižas
 Skleinīčė – stiklinė
 Skleps – rūsys
 Sklōstis – skląstis
 Skotertė / skuotertė – staltiesė
 Skoteklis / skotieklis – skustuvas bulvėmis skusti
 Skrabėnė – dėžė
 Skrabis – pasenęs žmogus, plepys
 Skrēts, skreits – vieta ant kelių
 Skripkuorios – smuikininkas
 Skrumnos – kuklus
 Skūra – oda
 Skūstė – tauputi
 Skvaukė – nerimta moteris
 Slaunos – garbingas
 Slīduoks – kazlėkas

Slinkis – tinginys
 Slinks – tingus
 Slostė – spaštai
 Sluovéks – stiklainis
 Slūžtė – tarnauti
 Slūžma – alga
 Smagos – sunkus
 Smelčios – lydyti kiaulienos taukai
 Smetuons – grietinė
 Smuoks – kvapas
 Smurglīs – snarglys
 Smurgliuotėis – snargliuoti
 Smūtnas – liūdnas
 Snopinetė – žioplinėti
 Sobata – šeštadienis
 Sobénė – užpakalis
 Sokierka – saldainis
 Solasiuotė – surinkti
 Soma – Šventos Mišios
 Sominis – šiaurės vakarų vėjas
 Sosieds – kaimynas
 Sotrīstė – pradėti viduriuoti
 Sovėsам – visai
 Spacieras – išeigis
 Spasabnos – tinkamas, patogus
 Spaviednė – išpažintis
 Spaviednīčė – klausykla
 Spéitlios – splečius
 Speldė – skylė viršum duonkepės krosnies angos dūmams išeiti
 Spétriutė – žiūréti
 Spakainos – ramus
 Spotkielis – puodelis
 Sprangtis – segtukas į plaukus
 Sprėndžina – spryuoklė
 Spruoget – dvėsti, mirti
 Sriebtvė – burna
 Staibis – blauzda
 Staliuorios – stalius
 Stavuotė – išverti
 Stimbaris – stagaras
 Stongas – sąremiai
 Strainos – dailus, gražus, puošnus
 Strapakā – akėčios
 Stribitilius – stribas
 Striuoks / striuoks – baimė, rūpestis, sujudimas
 Struoštielis – skubėti
 Stuoraunos – rūpeštingas
 Stuotkā – indai
 Subakuotė – suminti, sugrūsti
 Sučeravuotė – sugadinti, užburti
 Sujimtė – areštuoti, apimti glėbiu ir pirštais
 Sukréstė – suliesėti
 Sumajačintė – supainioti
 Suoda – kaimas

Suodnos – sodas
 Suopka – sofa
 Supotės – sutinės
 Suplustintė – supurtyti
 Suraititė – sugarbanoti
 Surizintė – sukiršinti, suerzinti
 Susizgrébtė – susiprasti
 Suskaitlioutė – suskaičiuoti
 Suskanintė – pagardinti, paskaninti
 Suskis (-ė) – susna, blogas žmogus
 Suskibtė – sugžerti
 Suskretielis – suskretės
 Stuoruotėis – stengtis
 Svadintė – sodinti
 Sviets – pasaulis

Š
 Šabakštins – šiukšlynas, sunkiai praeinamas medžiais apaugęs plotas
 Šakalīs – pagalys, skala prakurui
 Šakšinis – pietvakarių vėjas
 Šakoms – tarpojasis
 Šaktarpis – tarpšlaunis
 Šalaputris – lengvabūdis
 Šalbierka – liemenė
 Šalénė – šoninė lenta, gardis
 Šalép – šalia, greta
 Šamarlaks – blogas naminis alus, negardus skystas maistas
 Šapnagis – šykštus, užsispyrės
 Šaritė – nusirašyti
 Šarkuitis – šarkiukas
 Šarmalaks – naminė degtinė, stiprus tirštas alus ar kitas nelabai geras gėrimas
 Šarms – skystis drabužiams pamerkti, pelenų nuoviras drabužiams skalbti
 Šarpė – našiai, greitai
 Šašoulietis – šešėlis
 Šašoulietė – pavésis
 Šatrans – pasiutėlis, padūkėlis
 Šatrėjė – nesugyvenama moteris, ragana
 Šatra – rykštė
 Šavalka – perėjūnas, nerimto elgesio moteris
 Šeininks / séininks – čiužinys
 Šékšninis – odinis
 Šelā – viržiai, šilojai
 Šéloma – šiluma
 Šemeliuotėis – krapšytis, čiupinėtis
 Šén – į čia, čia
 Šénavuotė – gerbti
 Šénkuorka – smuklės padavėja
 Šepšelis – plaukų kuokštas
 Šétas – štai
 Šiaučios – batsiuvys

(Nukelta i 24 p.)

(Atkelta iš 23 p.)

Šieps, šiepielis – spinta, spintelė
 Šiepitė – skieptyti
 Šékšna – oda
 Šimšeliuotės – krapštystis
 Šinka – kumpis
 Šinkitė – kasyti, zulinti
 Šipkartė – laivakortė
 Šiūluotės – trintis
 Šiuokėi – šitokiu oru
 Siūrinietė – vaikštinėti ko nors ieškant
 Škaplierė – religijos atributai
 Škaradnos – įkyrus, piktas
 Škondals – skandalas
 Škondalitės – kelti skandalą
 Šlajelės – gražios nedidelės išeiginės roges su sėdynėmis
 Šlamas / šlamā – šiuukšlės
 Šlamsts – šiuukšlė
 Šlebė – suknelė
 Šlemė – palaidinukė; berankovis
 Šlibždavuotė / šlebėzavuotė – slebiuoti
 Šliedės – rogės
 Šliorptė – balsu srėbti, šlerpti
 Šlipsois – kaklaraistis
 Šlétēnioutė – svirduliuoti
 Šliumpénietė – vaikščioti be tikslo
 Šliundra – kekšė
 Šliunkis – nevykėlis
 Šmakals / makals – padažas
 Šmiekla – vaiduoklis
 Šmiekliuotės – išsidirbinėti
 Šmīkštautė – be reikalo juoktis, kikenti
 Šmirlgelis – švitinis tekėlas, galastuvas
 Šmérénietė – landžioti, šmižinėti
 Šmokulis – prekyba
 Šmokolinks – spekuliantas
 Šmuotās – tarpais, vietomis
 Šmuots – daug
 Šmurkšténietė – valkiotis
 Šnabė – degtinė
 Šnapšė – degtinė
 Šniauktė – uostyt i tabaką
 Šniūrs – virvė
 Šolénė – šulinys
 Šončios – pylimas, žymintis ribą tarp laukų ir miškų, pagal griovį supiltas kelias
 Šonkintė – šokdinti
 Špaklios – glaistas
 Šapklioutė – glaistyt
 Špals – pabégis, žuolis
 Špékė – rato stipinai
 Špélga – žiogelis

Špikierios – patalpa klėtyje
 Špíkis – stipinas, kepurės snapelis
 Špituolė – parapijos prieiglauda (dažniausiai senelių)
 Špuokiničė – inkilas
 Špuoks – varnėnas
 Špuosos – pokštas, išdaiga
 Špunts – volė
 Šriūbs – sraigtas
 Štīvs – stiprus vyras
 Štolps – stulpas
 Stončka – kaspinas
 Šumavuotė – triukšmauti
 Šumitė – triukšmauti
 Šundréika – pataisas (*Lycopodium*)
 Šuonkriauklė / šonkriauklė – Šonkauliai
 Šūsnis – krūva
 Šutinė – patiekalas iš virtos mėsos ir kartu su ja sultinyje išvirtų pjaustyti bulvių su prieskoniais (lauro lapais, pipirais ir kt.)
 Šutra – karštas, drėgnas oras, tvanka
 Šutrus – jūdrus, vikrus, apsukrus
 Švagždals – senas, kvagždalas
 Švakietė – silpnėti, blogėti
 Švaks – blogas, blogai besiaučiantis, sergantis
 Švaksos – batų tepalas
 Švamalis – niekam tikęs žmogus
 Švampaliuotė – neaiškiai kalbėti
 Švankoutė – stipriai dirbtai, kasti, negražiai alsuoti
 Švēnta dėina – sekmadienis

T

Tabuokerka – dėžutė tabokai kišenėje nešiotis
 Talaluška – nerimta daina
 Tamburka – vašelis
 Tapšans – sofa, kušetė
 Tarabanitė – vežti, gabenti
 Taralinė – daug plepanties žmogus
 Taralioutė – tarškėti
 Targavuotė – prekiauti, pardavinėti
 Tarka – trintuvė
 Tarkavuonė – tarkuotų bulvių tešla
 Taronkis – didelė pintinė
 Tarpas – kartais
 Tasgaties – atseit, vadinas, būtent
 Tat – tai
 Tatā – tai
 Tauzitė – pasakoti nesamones
 Tavuors – prekės
 Téik – tiek
 Tekénis – ratas
 Teliega – vienratis vežimas

Teržties – tebūna taip, kaip bus
 Tiešitė – įvykdinti pažadą
 Tintalioutė – kaboti
 Tintals – tabalas
 Tinté – išplakti dalgi
 Tipsuotė – drybsoti, tysoti
 Tirā – raistas
 Tonkė – dažnai
 Toravuotė – giedant, dainuojant pritarti storais balsais, instrumentu, antrinti
 Toukart – tada, tuomet
 Traks – patrakės, pašėlės
 Trants – blogas, netikės
 Trauklapis – gysločio lapas
 Tratintė – ką nors laužti, šaudyti
 Trātvarts / trātuars – šaligatvis
 Trékuojis – katilas valgui virti
 Triesté – bėgti
 Trinka – kaladė, rasto galas mal-koms, skerdienu kapoti
 Trintéis – be reikalo trainiotis kur nors
 Trūčizna – nuodai
 Tručitė – nuodyti
 Truoba – gyvenamas namas
 Truopitė – taikytis pataikyti
 Truopnė – tiksliai, patikimai
 Truopnos – patikimas
 Tumsibė – tamsa
 Tübā – veltiniai
 Tübénės – kumštinės pirštinės
 Tūmos – tirštas
 Tuora – tvora
 Tūtis (-ė) – žindukas

U

Ubags – elgeta
 Ubladė – pastatas, kuriame yra duonkepė krosnis, taiso gyvuliams jovalą
 Ugada – nauda, sutartis, susitaikymas
 Ugaditė – taikytis
 Ugadnus – tinkamas
 Uknuolis – vinis pasagai prikalti
 Ukslis – paršelis
 Ūkštautė – ūbauti
 Ulbietė – burkuoti
 Ulīcė – gatvė
 Uns – jis
 Unt – ant
 Uokatitė – skatinti
 Upis – upė
 Urbintė – daryti skylyę
 Urdulīs – sūkurys, verpetas
 Uriadniks – eilinis policininkas
 Urkiuotė – ilgai įkyriai barti, uiti, üdyti
 Ustaunė – nuolatos
 Utis – utelė

Uzbuons – q̄sotis
 Užduralis – trobos prastojo priemenė
 Užiedis – édžios
 Užgairé – užuvėja
 Užgalis – užaras
 Užgardis – édžios, vežimo užgalis
 Užkalté – atlošas, atrama
 Užkarabūt̄ – užguiti, užgraužti
 Užkart – iš karto, tuoju, nedelsiant
 Užkors – krosnai pakurti skirtos susmulkiintos malkos
 Užmokesnis – užmokesčis
 Užnara – kilpa
 Užpapis – gyvulio tešmens pridėtinis rudimentinis spenys
 Užpečené – mažas kambarėlis už krosnies
 Užperenis – atitverta kambario dalis vaikui ar ligoniui
 Užr̄išis – raištis
 Užsakā – būsimųjų vedybų paskelbi- mas bažnyčioje
 Užtaivakar – dieną prieš užvakar
 Užtūra – susilaikymas, susivaldy- mas, ištvermė

V
 Vadala – valkata, bastūnas
 Vadaluoté – valkioti
 Vadē – pavadis
 Vaduovs – svarbiausias giedotojas, maldų sakytoras
 Vailuoks – veltinis
 Vagol – pagal
 Vagorklos – agurkas
 Vaida – barnis
 Vaikioks – berniukas
 Vaikis – bernas, samdinus
 Vaina – karas
 Vaiskos – kariuomenė
 Vaivuorā – girtuoklės
 Vajavuoté – triukšmauti, bartis, kariauti
 Vaksavuoté – blizginti, tepti batus
 Vaksitét – vaksitē – barti
 Vaktouté – saugoti
 Valiuoté – jstengti, galéti
 Valkos – t̄sus, lankstus, elastingas
 Valna – galima, leidžiama
 Valns – laisvas, nepriklausomas
 Valug – sulig, palei
 Vambuolé – juodvabalnis, gramбуolys
 Vampaliouté – loti, neaiškiai kalbëti
 Vandarikštē – vaivorykštē
 Vandzuoté – nešioti, t̄syti, tamptyti
 Vanguoritē – nešti, tempti, vilkti
 Vanuoté – keikti, maudyt

Vapna – cemento, kalkių, molio skiedinys
 Vapsnuoté – žiobsoti
 Varaunos – taupus, ūkiškas
 Varavuoté – vogti
 Varažitē – burti kortomis
 Varéns – varydamasis (dvirati)
 Varstuots – amatininko darbastalis
 Vašuoklē – raudonieji serbentai
 Večeré – vakarienė
 Védelčios – šakutė
 Vedéns – vesdamasis
 Vedo, vedvē – mudu, mudvi
 Veikē – greitai, greit, neužilgo
 Veizieté – žiūréti
 Veizuolā – akys
 Vel's – velnias
 Vén – vis
 Vénčevuoté – sutuokti bažnyčioje
 Vepelé – veidas, burna
 Vepeza – vépla, žioplys
 Vepezistē – plepéti
 Veplas – lūpos
 Vérbā – žabai, žagarai, šakos
 Verpelie – medininis indas sviestui mušti
 Véssaduos, vésument – visada
 Veselé – vestuves
 Viauškieté – pliaukštī niekus
 Vicitē – barti, uit
 Viečnos – amžinas
 Viedros – kibiras
 Vieputiniš – vėjo sunėstas sniego kalnas
 Viernos – patikimas
 Vinčiavuoté – sutuokti bažnyčioje
 Vinda – rankinis grąžtas, sukamoji rankena
 Vinklos – lankstus
 Viorsta / viorsts – kelio atkarpa, lygi 1,068 km
 Vitorté – vynioti
 Vivieté – įkyriai verkšlenti, zyzt
 Vízéna – vyža
 Voluoté – minkyt, kočioti
 Vožuoté – galvoti, mastyti
 Vumptelioté – sprogti
 Vuobolā / vobulā – obuoliai
 Vuodingas – kenksmingas, žalingas
 Vuoditē – kenkti
 Vuoga – branktas
 Vuokté – valyti, doroti daržus, javus
 Vuomauté – rékti, šaukti
 Vuoskénis – lepšis grybas
 Vuotkuotis – botkotis
 Vuozauté – ožiuotis, atsikalbinéti

Z
 Zababuons – žaislas
 Zabuova – žaidimas, užsiémimas
 Zalietas – piršlybos
 Zalietninks – piršlybų dalyvis
 Zalkuorios / zelkuoris – veidrodis
 Zauksuoté – žiopsoti, spokso
 Zaunitē – verkti
 Zbitkas – eibė, išdaiga
 Zbitnos – išdykės
 Zbrainos – smarkus, žingeidus
 Zedlios – nedidelis, nešiojamas suolelis
 Zeimaris – pjovimo staklės
 Zeptā – lūpos, burna
 Zébnuoté – paikinti, ką nors pripasakoti
 Zgrebnos – viskam tinkamas
 Zirzeklis – zirziantis žmogus
 Zizaliouté – zirztai
 Ziztē – zirztai, zvimbti
 Zlasté / zlastės – pyktis
 Zlastitėis – pykti
 Znuočitē – reikšti
 Znuoks – ženklas
 Zopé – sriuba
 Zoré – vakarėlis, pasilinksminimas, pasišokimas
 Zūbā – burna, lūpos
 Zuomats – mūrinė arba akmenų tvora
 Zuovada – šuoliainis
 Zurduoté – lamdyti, žudyti
 Zvans – medininis, neapkaustytas ratlankis
 Zvanitē – skambinti varpais
 Ž
 Žabaltis – žaltys (naudojamas kaip keiksmažodis)
 Žads – amas, garsas, sąmonė
 Žaimutėis – maiavytis, vaipyti,
 kraipyti
 Žalnierios – pėdas avižų, miežių
 Žardėina – aikštė aplink klojimą,
 aptvaras
 Žavieté – keréti
 Žebeliuoté – kalbëti neaiškiai
 Žebinté – švesti
 Žeké – kojiné
 Žekiets – švarkelis
 Žemén – šalin
 Ženatvē – vedybos, vedybinis gyvenimas
 Žérkavuoné – kilpa, skylutė sagai užsegsti
 Žielava – gedulas
 Žielavuoté – gedéti
 Žigjoutėis – šerti gyvulius

VIKTORIJA DAUJOTĖ

„Gīvenu vīna. Gyvenu viena“

Tai antroji literatūrologės, profesorės Viktorijos Daujotytės (Daujotės) eiliuotų tekstų žemaičių (varniškių) potarne ir bendrine lietuvių kalba knyga. Ją spaudai parengė ir šiaisiai metais išleido žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcija (VO „Regionų kultūrinių iniciatyvų centras“). Knygos viršelio dailininkė – Deimantė Rybakovienė. Leidinyje panaudotų nuotraukų autorė – Danutė Mukienė. Jose – Žemaitijos krašto, Lietuvos liaudies buities muziejaus Žemaitijos skyriaus vaizdai, senosios žemaičių skulptūrėlės iš pašiliškio (Skuodo rajonas) Romo Daujoto kolekcijos. Spausdiname fragmentą iš leidinio.

Dešinėje – knygos viršelis. Dailininkė Deimantė Rybakovienė.
Viršelyje panaudota Danutės Mukienės nuotrauka

Viktorija Daujotė

GĪVENU VĪNA GYVENU VIENA

Sielovaizdžiai, algiai, yra ir sieložaizdžiai,
daiktažodžiai ir žodžiadaikčiai, tos rasos,
tie ratai, tos verpstės su raštais, tie dalgiai

*Pradėta rašyti 2011 metų rudenį po pokalbio
su Algmanu Kunčium apie jo fotograuotus
vaizdus ir senas seseris Mosėdyje*

gīveno vīna, būno vīna, vuo
gal ē ne, tunkē sunerta vēsk'as,
naišardisi, runkiuojus vardus
gémynes, sīkēs supainiuoju,
pradedo skaičiuti eš nauji, tuo
sava gīvenėma vēs naapeino,
ruodus, ka ték bēškis, al' nier
krašta, nier, ka nieka visā
nabūto, ka nieks naalsütu

kor tatā tī žmuonis prapuln, bova
šnekiejuos, grūdus i žemi bieri,
subaltava kaži kas priš akis kap
vāka kolnis, ē nabie, ē nabie

gal ē mon či būto gerā,
ont tuo kalnioka po līpa,
kor dédeli akminā,

rasėt či kada ī bovin kapā,
tuok i rami vīta, ē ka žid, ē ka
vist, kap kuoki atminimā

tuos mona gélēkis naéšronkis
kap ē aš pat' – ruožekis, ramulékis,
špars vidurie, nastortas eš kraštūn,
ka šliaužto par akmenokos, dédelis
akmū kap eš pamatūn ešlēndis – – –
ka graži, atsisiedu, klausaus, tonkē
kap ē meldūs atsésokos' i krīžiu,
ož anuo matau medžios, lēndrinis

puo senas puotuograpijis
vaikščiuoju kap puo kapos,
atsémeno, ka bova ē ka aš
buvau, al' ka ē jauna, visor
sovargosi, akés ékrétosis

kétuo pusie jau vēskas,
kétuo pusie, nie aparta,
nie apsieta, pūsdérvis,
karklīnā, šonramolis

kīk tat žmuonis ī nosikaltin gīvuolems,
Dievi, Dievi, kāp vēskon puo kara subéndréna,

arklios, karvis suvari i krūva, i dvara abaris,
karveli išvežtū kaimīnu dā jauna, veislēni, Švēci,
pavasari nabkelas ēš bada, vīna skūra, vuo pīns
bieg, bieg, kuol paskoténis ēšbiega, vēsas — — —
komeli mūsa, Sartuoji, jau novarīta, krovinuom
prosnuom, ašaras kap žmogū ēš išdaužtuos akīs,
ne, tāp napraeis, kažekam ē ož gīvuoliū končis
atsakiti reikies, gal ē didelē sunkē reikies — — —

aplei seseri klausē,
vīna taturiejau ē tatoro,
kap su šniūro sorēštas abēdvi,
ka ē tuolī ana no monis bova,
al', matā, tas pats kūns ē kraus,
kap ē niekur ana nanosēkrausti,
jie anā bova gerā, ē mon geriau,
jie anā blogā, ē mon nalinksme — — —
sīki novaževau aplunkīti,
didelē biednas tada bovom,
ē ana, ē aš, kun tēk puo kara,
īkēsu ronka — roblis īdiets mon
unt keli, prēsēdiejau anūn pri lūpu
ē pabučiavau kap seseris runkeli

nuje, tabtoro ton kalvarata,
tblaikau pri sava luovas,
ka jau ē nabverpo nieka,
kap ē diel širdis ramoma,
sīkēs rata ton ronka pasoko,
kap mažvaikis kuoks,
sokas ē dzīaugīs, ka sokas,
kap ta sauli ka lek ē lek
par jūras, par kalnus, par ūkus

ta mona buveini
ī jau didlē sena, sens
ī tuos vītas gīvenērns,
pakaleni puo pakalenijis,
dīna puo dīnuos, nu omžiu,
sīkēs ruoduos, ka kažikūn dā vēs
atminu, vuo nabsuprontu kun, nabžēnau,
habéparskaitau jau tuo, kas tabie sorašīta

atsēbond'o unkstībiem ē mēslēju, mēslēju,
kudie tatā žmuonis nomet tuokios tortus,
palikt viskon ē išēn, išvažiū, tāp ē nasopratin,
ka niekur nabūs tāp gerā, kap numūsi,
kur ē žemi tava, ē sauli, ē menū top unt
dā tieva svadintas geltuonuosis slīvas

klausē, a nabaug'o vīnā,
jug jau niek'a aplēnkū nabie,

al' kur nabūs, kas bova, ē tabie,
sīkes, jie naramu kuo, ti žvaki,
al' tékra, vaškēni, oždegū, éstatau
i viedra ē palīktu par nakt'i unt longa,
mun ruoduos, ka ē tīms ramiau, katrūn
nabmatau; lunka anī muni tunkē, daugiau
lapkritie, kap tomsi, līn, viejis vēsur trunkuos

sesū unt vasaras pareji pri monis,
vāks užaugints, vīrs mēris, kap ē
monāsis, gerā, ana jiest'i pataisa,
aš vēs puo lauka brūzdu, jug tuo darba ī,
ka tēk dérbutm'i, gers vaists, kas sopront
ē nu kuoju, ē nu galvuos, ē nu spronda,
al' mažā tuokiūn bier, katrī, kap mona
babūni sakīt'u, ka darbs ī tikruoji viera

sīkēs brendo i apušruotoka
a žemūgiu, a aviečiu,
žinuotum'i — ēkē posis žuolie
al' kuojuom rondu keli,
kap kuoki kulgrēnda
po vondeniu,
matā, žēnuomas ī vītas
nu mažumies, junt kūns,
naešsigonst

šīritās ejuom abēdvi so seseri
i meškioka gribu paveiziet'i,
raduom lepšiokus kelis, žvieruok'u
pripledūta, ē anīms, mat, reik,
mosmēris ka gražēs, rauduonas
su baltās taškiukās, sesū ē saka,
a atsēmeni, jug tu mon tuoki
jupēki bovā nupērkosi, jie tatā,
atsēmenu, iš tuoki pluona perkeli

karvelis sava, Duobēlis,
tunkē pasēsgendo, al' kun padarīsi,
ka nuors pīna būto mažiau davosi,
kon mēslīji, puo do bēduoniukos,
kur tu diesi, karvi na avēs, sūrios vēs
džiuovenau, džiuovenau, al' vaikā najem,
naēdūsi, dā ē dabā toru, pasēkaišo,
pamērkau vundenie ē jiedo so dūna

aš dā ba lazduos, vuo seserē
bluojiau, al' sarmatijas imtis,
vuo kuoki či tau sarmata,
jie nabgali, sergi, ē kas či

(Nukelta i 28 p.)

ŽEMAICIU ŽEMĀ 2012/4

Mukienės Danutės portégrapéjė

(Atkelta iš 27 p.)

mumis mata, é kur mas či einam,
nebent i bažninči, jie kas pavež,
al' é tin kap nūmūsi, senas vésas,
pačežam, pačežam tuo poterius
kap tuo kuokis avéžas viejis

tas medénis krížius unt sīnas
dā nu mona senočiu, vuo gal
é dā senesnis, matā, kap musielis,
biesā, nutupiej, anuoms nieka švēnta,
kāp parénu iš koi, kāp doris atsédarau,
pérma i dieva mūka paveizo, musiet, tāp
rēk, atsidūksieju – diekū, jau esu numī.

laikraščiu unt věškaus toro
senū, tiesa, vadinoš, al' kor ta
tava tiesa, kor ta teisib,
susieds Vespénderis (sakies, ka géminie
éš prūsu parejos) didelē galvuots
bova, savanorius, ož Lietuva ēji,
dā mažā mun liüb sakīti, ka teisib
didelē rets daikts, retā žmonims
kap brungokmenis tasospind

pri musa vés klevā, anī ī didelē vésli,
kāp sužist, kāp palēd tus sava vākus
skraidīti, ka apkrint mun vésas ežis,
veiziek, jau é digst, é digst – – –
greitā či būt'u méšks, jie tik išeicäu,
jie doris užkabinčiau – – –
juk é išeiso, ženau, ka paskutēni,
al' dā suspieso, tagu dā sužist věsk'as
nie kuo skubintis

unt biržel'i tū mūsu bezdā ka sužist,
nie krížaus nabmatīti, sesū līp mon
prakérst'i; kam reik tun šakūn,
al' kudie švēntoma rēk ruodit'i,
jie žinā, ka tū, é gerā, é oztenk

širítas veizu – prūdi karošukā ka narša,
ka dūdas tuožolis, atsinešiau kresti,
tisébréda, vundū ka šélts, patraukiau
priš plauk'a, é tū du, kap ték pītams, matā,
narék laukt'i, ka kas dūtu, rēk stuorotés
é patē paséjém't'i – a žovi, a dūnas šmuoteli

kovā kāp parlek,
mésleju, ka pas monis pirmijē,
ka čiobl ont vasarénis vuobelies,
ka anī dūd pasélgūdamis,
věštas sava išleidu tumet i kíma,
lesti kun padedu, vuo pati siedu
é lauku, ka é kuovuitē nusileistu
unt žemis, pri dūnas, ka palestu

věšta mona raudonuojé
ožsémani perieti, é gana,
é šaltami vundenie üdega
paploskinai, é tumsuo pavuožosi
palaikiau, namači – – –
é pamačiau pastaldie pri medžiu,
apsértoſi trés klušios, Dievi, Dievi,
a, taperi, Velikas greit, vieso dar, al'
tuoks gražos ríkmetis, sauli jau parein,
švīsa mūso

kaži, a tatā tāp é pasélekso vāks
lēgi sava dīnū gāla, vēs muotēna, muotēna,
a dérbo kūn, a eino, a pavargosi siedu,
a kun skanesni jiedu – – –
é par Muotēnas dīna savis naprēsēmeno,
naséskaudéno, ka nieks mun nieka,
ték unt muotēnas kapa velkūs éš paskotēnis,
našlēkis kelis pasvadéno, akmini pagluostau,
pasépasakuoj, kas kāp, é léngviau unt krotinis

keršvas vēsuokés tū baisos daikts,
jie prasēded, sonko tū besustabdīti,
pletās é pletās – – –
keršvas kraujji truoķst, é ka karšts dā
būto, ger é naatséger, vēs dā na tas – – –
ték lietā, atsargē tagal givénēma ligént'ē,
rēk didlē tīra vundens, ka ogni ton nagera
i anuos orva igéntum'i, al' hasonaikinsi, ne

nu matā, kuoki sveti apturiejau:
rīkmeti padiejau katinukū lakti,
nuvejau i stalda, gérdu, tas mona
rainuks ka prunkšt, ka prunkšt –
veizu, ežuks pripūlis ka lak pīna,
ka lak; tuoks graudoms pajemi,
mažilēlis, gal vīns, pri žmuoniūn
glaudas, gal jau priš žīma, priš
dēdeli sninga, priš vieju gaudēma

Varniūnsi ejau iš gelžis krautovis,
veizu, pazuomatieseseris pažinstamas,
miestali davatkeli, vīna didesni, kita
žemesni, al' jau abēdvi pri žemis, kažin
kūn nešās nosépērkosis, nabšnekinau,
gal jau nabkūn ē bamāta, vīnas dūšis,
kap ba kūnu, kap unt vieji žvakis

ruoduos ē pasēkūreno,
al' kuojis šaltas ē šaltas,
nie ožmēgt'i nagalio — — —
puončekas dā toru vēlnuonis,
naujis, rēks pasēšēdīti vundens
ē sōsivelti kap vailuokios,
toro dā ē lenta, ték tuos ronkas
nastēprēs, al' kap nuorēntās

dabā pri musu krautovis nabie,
tik tuoki mašina unt valondū atvažiū,
sesū saka — žuvīs paveziek, zopis
išsēversma; al' matītumi, kuokis
dēdelis, saka, parkērso, vuo kun ēmsi,
a galva, a vūdega, tāp ē nasugalvuoju,
tuos kramis didoms, bai's u ē veizieti, vuo
tuo vudeguo, musiet, vīnas ašakas,
nusēpērkau silkēki, ē vēsk'as,
bus i bulbīni ūsidieti, pŕsēkonsti,
kīk či moms reik

rīžaus ēš kamaras
luoskūtos ēšmesti,
al' veizo palubie pakabēnts
babūnis sijuons austēnis,
so drīžiukās,
palēkso, tabūnī, jug
naklioda, aukštā

ta mona sesereli tarpās ī par mondri,
ana viskou išmanonti, žinonti, tas tuoks,
vuo tas anuoks; al' tašnekī, patīlu,
mon kitāp atruoda — nie tu muokink svjeta,
nie tu išmuokinsi, kuoks katras gēmi, tuoks

ē spruogs, esu atsikondosi tuo žinuojēma,
tuo sava vieruos kēšēma; jie pats nasitor,
napastuov, statik kāp nori, vis tik apvērs,
a gérts, a tāp dērbts

mēsliau noveiso i Keinēški,
al' ték iki Pusiautēniu noslénkau,
tuoks laukēnis mēšks užējis,
ka nie keli, nie takeli narasi,
i bruolēli eigoli svadēntas pošis
paveiziejau kap i seseres,
karvi Šiemargi (jau po vīna
kulkuozi batoriejuom) vaiks či
ganē — kāp tatā bova,
ēšsēgēndava ē ganīdava,
rūpiedava, laukdava mažos,
ka atelčiau, baugu vīnam,
sīki vēlks avi nosineši

sesū moni vis peik, ka apskorosi,
ana, mat, po miestus papratusi kitāp,
vuo munī gera ta vatinki, ilendo kap
i sava skūra, nagali sakīti, ka natoro,
toro, martis prīvez tu skurlīu, al'
ka mon naprētink, na tas gatunks; jie
nein i kūna, gal jiest'i kīk nuor, nanutunk

pri rosu, saka, geriau, kāp žiūriesi,
skaitīk, na unt savis, na sau bovom,
žolē gal ē vēstīk, ana sau žel, vīst,
glaudesnis nie dalgis napajem,
vuo žmuogū — ne, na tas pats;
veiziek, ka medžius vies vert,
al' jug na vēsi vērst, na vēsi,
pasiruoda, kuoverts, ē tada na vēsi
vīnuodā bovuom praradēn akēs, ne, nasakīk

dormin moni sesū,
ka ē sava pēncijis naišleido,
vēs taupā, vuo kam bareikies,
jiest iun skaniau pasiveziek,
drabuželi žīmā šiltesni — — —
vuo ka mun naišēn kitāp, toro
torieti kapeika atlīktama, ē gana,
jug atidūdu vaikams, kīk mun
unt tuos dūnas, dā pat'i išsikepo,
ožtenk dā ē šēmanēma

dorēs ēš lauka stēpres,
tieva kada dērbēntas,
da parkaliu pat'i krīzmā,

(Nukelta i 30 p.)

ŽEMAICIU ŽEMĒ ■ 2012/4

(Atkelta iš 29 p.)

reik veizietis unt žirnuos,
ka nasostengčiau ba laika,
kap speigā ožeis, so vērbo
naužkēši, kažén a ta mona
sesū baparvažiūs, maža bova
tuoki švīsi kap vuoskieki

dabā kalnu čiesas
mamuneli, liūbau, par Vēsus
Švētos storuodavuos gēmini
sušaukt'ē, kogeli liüb prikepti
vēsa papečki so kresnuom,
kuošalinas privērs — — —
pagīst, ožkond, dā puo
čierka pajem ē viel gīst,
ciuoci Vali liüb sakīti —
matā, mums tuoks zuokuons ī

šindī tatā lapkrēti dvidešēmt treti —
Lietuvuos kariūmenis gimtuoj'i dīna,
onksteinās radējeki éséjungiau,
ka grajitu ē dainiūtu tas senonis dainas,
mona mama, liūbau, ka ē nadidelē balsinga,
al' vēs niūniūdava graudēngā aplei kardus,
šautuvus, meili, smerti, jug tas vēskas teisibī,
tāp ī buvēn, palēkdava jauna vīna, žūdava,
al' a dabā nažūn, tik kaži kudie
tuo graudi gražoma nabie,
ka par šērdi eito, légi patīs Dieva

klevs ka prémēit lapu,
brendu kap par plonksnas,
pamēslījau ka rēk sogriebt'i,
al' ka skaust dešinie,
ēš petīs nabsilonksta — — —
vuo kam griebt'i, kam, kas
ešmieti, tas ē sosirinks,
kor rēk, tēn ē sosidies,
nie pavielēns, nie paonkstēns

siediejau ont krieslioka
puo longo, sauleli dā švīt,
al' jau nabēlgā, ē ték kniuošt,
ka na aš, vuo mona babūni
tāp sied švīsuo, vuo aš kuokiūn
aštuniū su peilio anā galva ūskau,
jie rondo, ož kuožna gauno puo
maža saujieki gvēlbiu rišutū

veizo kelēnta vakara —
patomsēs glūsni vēršūnie
kažekas ka plakas, ka plakas,
kap kuoki dédeli jūda plaštaki — — —
jie, musiet, tatā šékšnuosparnis
žimā vītas ūška, babūneli sakidava,
ka tatā nakvēša — rets pri mūsu svetīs

nuj, nuj, vīna, kik jau metu
kap vīrs méri, nabaštiks, jug
da pré rusu gieri, jie, al' katras tada
nagieri, darbininks bova, nagal sakīti,
naženāu, a išsidūti, ka mon vīna geriau,
nie pīktīs, nie taikintīs, nie émti, nie dūti,
kāp pasidarāt, tāp ē tori, niekam nie diekū,
mona babūni našlie išbova posī omžiaus,
tuokem smailem susiedū atkērsdava:
kor rasi tāp gerā, kap vīnā, jug muoko
ē so plūgo, ē so dalgio, ē so kérvio

spalis, spalis, vuo kas bažēna
kas tī spalē, ka nu lēnū nobērn
kāp noplaki, nušukūji,
apkrémt vēskūn, ē ronkas
švīsē varēnēs, ē žemi,
ē rainoks, liüb, jie kun dérbi,
ē uns pri kuoju trēnas,
linkīs, linkīs, tos lēnos jemi,
saujuom, kažikudie vēs puo trēs

sakā, sesū dā, al' jug ana érgi vīna,
či mūso abijū numā — nu tievū,
nu pruoseniu, jie anā gerā, gal būt'i,
vitas užtenk, žimā dā pri dokteris
(vuo mona ték sūnā, kon anī,
vīrs valis unt numū nator),
gal ē vēsi tāp po vīna,
ē so vaikās, ē so bruolēs,
ē so vargās, ē so sosiedās,
ē atsēstuojēn, ē atsēsiedēn

tun Žemaiti tunkē paskaitau,
unt pat vēršaus ī etažerie padjeta,
senē, dā ték puo kara, Varniūsi
kuoperatīvi pridieji mun pri cukraus
kēluograma, vuo gerā ē padari, jug
ē mona gīvenēms parašīts, ték jau
tuoks sotvarkīts, sopēnts, jug nie tāp
aiškē, ka prasēdiētu ē pasēbaigtu, ka
tāp sauli pruotīgā par dongu eito,
ték par élga čiesa vēsk'as, ē pamatīt'i
napaspiesi, či maži, či jau pasenin,
nasoprasī, a tik brūkšnioks unt sīnas,
a reikals kuoks pažīmiets

vuo kuoks mona dornoms –
raviejau sietinius, balonduos
radau klevuiti, tuoks jau pastipis,
švīsus, é tāp gailē pasidari, ka aš
anūn nakalta nusmaugsu; sujiemiu
éš gilē so šaknēmis, nunešiau i patvuori,
tagu augi, jug monis jau nabspelgs,
gal būs kam draugs

martis prévež mon visokiūn skorliu,
nažénau, a sava, a éš buobturgiu,
al' mun napaténk, kūns napréjem,
dievu, kun dā sava toro, vīra dā dvé
vaténkas; kun rondu puo runka, tūn
é apsévelko, kap jau šelta, éšséplauno,
éšséskalbo, éšséskalauno vēskūn prūdi –
é jūdos, é baltos, é vélnas, é kartūnos,
daug vondens, vēskas telp, greit ésdžiūn

kalna aš vēsa čiesa matau,
jie ték užeinu ož truobuos
i pītū pos'i, al' ožlépos senē
nabovau, káp dabā eisi
ba niekur nieka, jug nie Sekmēniu,
nie Juonēniu nabibūn; kaži káp tas
ažeroks, gal jau visā užēji krūmās,
kap pamēslēju aplei vēskūn, kas tin
ī bovin, šéloma tāp é parein par kūna,
légi pat līžovi

ožlēpau unt vēškaus, mēslēju –
rakibuolos patvarkiniesu, jau
é vītas nabie niekur, jug par kelis
givenimos dieta, pridieta – – –
veizu, tuoki daili krebéki,
al' ba dogna, šuonukā suleisti,
žēnuotum'i, atsémēniu, ka či svīsta
mieréki, vīnam kilogramū,
babūni, liübau, éšéms iš kalataukis,
éšplaus, muorku sunko pagelturonéns,
jie par balts, nudailéns so péršto, studies,

suvīniuos i vaškūta puopieri –
tatā neš nedielio i torgo Varniūnsi,
nopérks mon pašioka su dvim galās –
piešti é rašiti

ož žemēli vākā pénengos
paséjiemi; mon anūn narēk,
pré truobuos dā léka aplei
aktara, užēs, musietās, karklinās,
nabeškapuoso, būs kap kuokiūsi
kapusi apleistūsi – – –
al' muona truobelī dā vēs švīt
či kap kuoki kuoplītelī
é viejis i mona posī dā pūt

Varniūnsi mon kap numūsi,
musiet, galiečiau či é būti,
gal é gerā būto, é bažninči,
é kapā, é krautovi či pat,
é dongos tuoks pat, é medē,
é geltuonijs jorginā
pré Valončiaus;
vītas palonkoms žmogū
ī didelē svarbos

švēnta šindī,
puoterēli someto
ož muotēna, tieva, vīra,
é ož savi, nabejau mērti,
bējau vīna pasēlēguoti,
diel tuo so Dievo tarūs,
žadūs naužrūstēnti

Žemaiteja. Mukienės Danutes portfólioje.

Šonešks Mekielė gīvenėms

DŽERVIENĖ TEKLĖ

Vėdorie déinuos Čioldės Mekielis vėsumet lioub atsérasté nomūs. Dailė statidams kuojelés véina ož kétuos ont žvīravuota kelalié, ožréitės vėrš nogaras ligé oudigelé, pastatės auselés ont éškeltuos galvuos, tépena noméi, ženuodams, kad anuo šeiméninkā šemé laiké sied ož stala pri vėrtovés longa ér valga pēitus. Atbiegės lioub atsétüpté přiš longa ér veizietėis i anus. Siediejé tiké, kontré, jog narimautė nabova kuo – ženuojé, kad nu tūm pēitu ér anam kas nuors atlūš.

– No é dailos tas mūsa šou, – kartās, pruotarpie dvéjum bolvīnés šaukštu, lioub éstarté Čioldė Juons.

– Kuoks čé šou, – lioub atséléipté anuo Eléna, – geriau sakito mi šonatís. Ka ejau i pradiuos mokikla, tuokius šonatius lioubam pašišté par pēišema pamuokas. Tuoki nupéišté ožvés léngviausé. Muokituojé lioub pripažinté, kad čé tékrā šou, ér lioub parašitė ketverta.

Elénas priséménémā seiké Smetuonas laikus.

Vo Mekielis anūm nomūs atsérada přiš kuoké dviléka metu. Atėjé pats ér pasélēka. Matā, Čioldės sūnos, gavés šonati duovénūm nu sava šiuogeré, naelgā anon taaugéna. Bet varda parinka. Ta duovéna bova atvežta kartuonénie dieželie so ožrašo MEX. Tou laiko vėsuokiausiu prekiu éš ožséniné so ožrašas svetémuom kalbuom atsérada daug. Pradiuo šonatū nuoriejé pavadinté Kingo, bet ožpruotestava sūnaus septinmeté doktie. Kings īr anuos lielés Barbés vīrs, tad šou nagal bútē pavadints tuokio garbingo vardo. Paveižejé jauns tievs i sava dokteri, paskiau i diežé, katruo tabtopieje šoniš, pasékasé pakauši ér pasaké: „No, lai ons bün Meks“.

Dabar, veiziedamé pruo longa i éštékéma sava drauga, narsi nomūm sarga, Čioldės liubo tonké paršnekieté, kad geresné varda tam gīvuolatiou ér nareikiejé. Jug dédélē patuogé īr pašaukté: „Mek, Mek, Mek... Mekaa, Mekaa... Meki, Meki... Mekielis, Mekielis...“ Kāp vadinsi – tēp napagadinsi.

Pakuol bova jauns, Mekielis ton šaukéma lioub ésgérsté védore suoduos būdams, ér lieké noméi paséšuokéniedams...

Parvažiavos éš Kauna Čioldės doktie joukies: „No, ar geresné varda tam šoniou nabgaliejuot éšrinktė? Veiziekét, kad garbings koltūras veikies, karts nu karta éš Amerikas i Lietova atvažiujéntis, anuo gerbiejé i teisma napadoutom ož asmenibés ižeidéma...“

Džervienė Teklė. Mukienės Danutės portégrapéjé

Vésé joukies – lai padoud, vešma mūsa Meka i teisma aiškintéis...

Auga Mekielis éš paléngva, pasériedé joudā blézgontēs kai-lénatės, turiejé véina balta leténelé ér švéisé diemelé pri kairiuosés auséis; ožséaugéna koški élgūm plaukūm ont pakaušé, katros anam dailė svéra terp statūm ausiliu ont kaktuos. Bet bova kažkuoks nedédoks, kemežoks, nuors ér dailė sodiets. Jaunasis Čioldės sūnos kraipé galva – va a tik tuoki ta duovéna ér taožaug? Švuoherka Lida tvérténa, kad Meks īr anūm Princa sūnos, tad rēk dar palaukté, torieté kontribé.

– Jug pats Princou būda dérbā, matē, kas par šou, je tuo būduo žmuogos gal atsiesištē. Rēk dar palaukté...

Muotréška saké teisibé. Bet Princos bova pri būduos priréštas, laisvés natoriejé. Ožtata laisvie givena Mekelé muotina, banomé kalé, katra lonké Princa ér goudé anon liūduoms nalaisvés valonduoms. Éš kor ana atklida i miesta pakrašti, kor naujēsēs laikās kūries praségivénén lietové, kas čé bažēnuos. Téi, katrēi šonis botūs laiké, galiejé bútē ramē diel sava gluobuotēniu duoribés. Bet je šou givena būduo ar aptvaré – vo tuokiūm slaučūm kavalieriu bova namaža, kas galiejé soklioditē šonéškā meilē... Princos pagal sava ugi ér gruoži bova šonūm šou, bet meili kodluota kalelé, katra vés lioub atété ér atété pri būduos, natroka anam apsokté galva. Tēp jaunuojé Čioldės šiuogeris véina rīta rada Princa būduo naujagémi. Anuo muotina žmuonims puo akiūm namaišies, matit, sava

vakūtieli lonkė naktėmis. Vo Princos garbingā pripažēna sava tievistė ér sauguojé mažouji būduos kertie. Tad šiuogerka namala-va jaunajem Čioldē, kad Mekielis īr Princa sūnos, bet, matit, nusé-davés i mama...

Puora metu auga Mekielis, kol vėina karta sostuoję. Bet ér sobrėndés niekam nabūtom sogebiejés iruoditė, kad īr kélés éš garbingas šonūm géménies. Daugelé anuo puoelgiu nagaliejē pa-vadinté kélnés. No, kad ér tuo, jug vuogé kiaušius éš kaimīnu věšténinka. Aiško, žmuogéško puožiūrio bjauré elgies, diel tuo na vėina karta bova apšaukts ér ba gailesté apkolts sava šeiménin-ka. Bet jug na diel savés vuogé, vo diel kétuo posie ülčés priré-tuos roduos kalelés ...

Vėina dėina Čioldés sūnos parsévedé dédéli jauna šoni. Anuo givénama vėita aptvieré aukšto tinkla tvuoro ér oždaré napriréšta. Vo tumet Mekielis tūs nomūs pasédaré nabrékalings. Lioub glausčiatis pri truobuos pamata, mēguojé suodnelie tuo serbentu krūmalio, bet žmuoniūm meilés balioub patérté vés mažlau ér mažiau. Tik mažuojé jaunuojé Čioldés doktérelé dar lioub so anuou nukeliauté pas sava buočio ér buoboté. Pradiuo Mekielis lioub gržtē so ano i nomus, bet vėina karta paséléka, mergelé éslēda vėina. Keik baléi-pé buočios anam éte noméi, šonieliš naklausé, ér téik. Mēiguoté isétaisé jaujie ont pernikšté šéina plaka. Čioldiené senamé bliūda lie lioub palékté kaulu, plotu, potras ar péina, ož kon Mekielis lioub atsédiekavuoté trindamuos aplink kuojés, veiziedams ištékemuoms roduoms akeliems ér arše apluodams kuožna svetéma, paséruo-diosi Čioldés nomūs. Dédelé nakénté dvératio atvažiavosi ar éš-gieriosiu vîrškūju, je tuokiūm lioub pasétaikité kéimé. Gašpaduo-rios torlejé sava nomūm sarga priréšté, nes žmuonis pradiejé péktintéis ér lénkté Čioldés kéima. Bet bûtē priréštis Meks nikáp nanuo-riejé. Kap ons lioub ésegodrinté ér éšsénerté éš pasaita ar nu-riauzté šniūra, nieks tēp ér nasopratra.

Do karto par metus lioub atété laiks, kumet vésé suoduos šonis lioub nutrūkté nu pasaitu. Nieka nabipadiejé – ni anūm gaspaduoriu pastongas, ni seniūna gondénémā pénigéniems bauduoms. Ont galūm gala vésé i ton lioub nuomuoté ronko – prš gamtuos dies-nius napapusi... Vo ér pusté nareikiejé: ni šonaté, ni dédléjé šonis tou laiko nieka napoldéniejé.

Suoduos ülčiuo ér ont kelāliu vėins po kéta lioub prabiegé šonūm paradā. Kuožnuos eilies prišakie résnuojé kalé, vo paskou anon lioub éssérékiouté šonis pagal augoma, kap kareiviu rékiuotie,

éšlaikidamé vėinuodus tarpus ér téisé eilé. Mekielis lioub atsédot-té tuos eilies galé – matā, bova nadédélis, bet nikumet nabiega paskoténis. Matit, ér anuo siebrä pripažēna prigimta šonéška dailo-ma, vo rasiet tuoks bova panuos kalés nuors... Paskoténis vértolia-va Čeičienés Topsis, drükts, joudo skūro, ont katruos sovésam na-auga plaukā, éškielés pluona téisé oudéga, ligó vérba, ismeigtá i balta pastorgali, déltuo oudéguos savéninks atruodé panašos i na-dakeposi viedara – dognuoli (stuora akléna kiaulés žarna).

Šonéškas linksmibés lioub prasédieté suoduos pakraštiūs, atuo-kiau nu truobūm sotemos. Nadaug kas tabova matitē, bet lig aušruos galiejé priséklasuité luojéma, orzgéra, cipéma, inkštémá ér ké-tuokium garsūm. Mekielis éš tūm pauliavuoni lioub parbiegté éšaušos, gréttā lioub nerté i būda ér lësdavuos priréšams, veizie-dams i gaspaduorio kaltuoms akémis.

– Dorniel to, dorniel, prisélaksté, – šnekéna anon Juons. – Gerā dā, ka svéka kaili parnešé éš tūm linksmibiu...

Atsédiekavuodams ož gerus žuodius Mekis laižé anon réšontés ronkas: kon padarisi, rēk é pakéntieté. Jug nagaliejé niekam sküs-téis, kad nabova milems. Vakarás gaspaduorios lioub anon palesté. Ba rēkala éš nomūm ons nalaksté: vâkštiuojé aplink truoba, tvarta ér jaujé, kuožna itarténa garsa, svetéma kvapa apskelbdams skar-dio balso, katrou Čioldés gerā pažéna. Ka vėina nakti sava luojémo, orzgémō ér kétuoké rüstibé ons prižadéna gaspaduorio éš méiga, tas, nujéjs i ožtvarti, aptéka suoduos péjuokieli, baréténonti tuolin sena gelženi kobéla, stuoviejos ožtvartie.

– Vo kon če dabā dérbi, vagéis šmuoté? Dink grétiu éš akium! Meki, Meki, pucī, paimk ton bjauribé.

Šoniou tuo tik ér tarekiejé – génies vira, taikidamuos ikosté i kolnis, pakuol tas naprapoulé kažkoremé kéimé.

Kéta karta sava narsibé Mekielis paruodé dėina. Darboudamuos vêralénie, Eléna ésgérda alasa tuo geruosés truobuos longas. Pal ei séina bova gielūm daržielis, aptverts žemo parkanu tuoro. Nu-biegosi tén, muotrëška pamaté patuorie golénti vîrëška, katron Meks poldéniejé nértolingu luodams, dontémis kébdams i kuojés ér kel-niu réitus. Priéjos artiau pažéna, kad goléntesis īr kaiminés Auš-kašnienés sūnos Véktis, katron vesa suoda paženuojé kap dédiuausi péjuoka. Pašauké šoni, priéjos pradiejé vaiki žadinté, bet tas tik mîlké ér ni namiegéna keltéis.

(Nukelta i 34 p.)

Žemaitiéjé. Mukienés Danutés
portégrapéjé

Žemaitiu suodibuo. (Lietuvos liaudės buities muziejos). Mukienės Danutės portretapėjė

(Atkelta iš 33 p.)

– Negi tatai ér dríbusuosi svetémamé keimé?

Eléna paséjiemé viedra, pasiemé vondéns éš bačkuos, stuventiuos puo palašo, ér siūbteliejé méigtontem sosiedou ont galvuos. Tas pakielé galva, bet viel knabteliejé nuosé i žuolé.

– Rék tatá téik priséspruogtē védorie baltuos déniuos, – bombiejé muotréška, nabéšmésliðama, kon daríté. Bet Véktis, matit, atséboda, tik keltéis dar naožteka svékatas. „Pélk dar... pélk dar...“ – mormiejé po nuosé.

– Ak, dar... – sopika Čioldiené. – Še tau, še tau, – mormiejé ana, versdama véina puo kéta ant anuo vondéns viedrus.

Tumet pijuoks pradiejé keltéis, kébdamuos delnás i tuora. Muotréška, pamatiusi, kap puo péjuoka leténoms véins pu kéta lüženie anuos dailéijé parkanelē, parpíka so vésam.

– Juonā, Juonā! – jiemé šauké ana víra. – Akšén, pagelbiiek atsékratitę tou kuligano....

Meks, sopratés, kad gaspadéné píkst, viel pasiota luoté ér pol-dénieti sosieda. Tikemé Čioldu givénémé pakéla naiprasts gvalts. Atskobiejé sosiedé Čeičiené, sava Topsio vedéna. Mekis, pamatés Topsi, sava dédéliausi prieša tarp suodus šonūm, poulé anon kondžiuoté. Tas – napasédouté. Muotréškuosés – skérté šonis, katréi so vésam nanuoriejé klausitë sava šeiméninkiu. Ton gvalta ap-tromdé tik atséradés Juons. Ons sobréngé šonis, padiejejé atsékelté apdojosem Véktiou ér ésvédé vaiki i ülicé.

– A žéná, katruo posie tava nomá? – paklausé ons, sodoudams plaštako vaiku i kopra. – Druožk grétiua, kuol napajiemiau šniūra.

Tuoti tatá bova Mekelé tarniba. Čioldés nagaliejé atsédziaugtē éstekémo nomūm sargo. Rítmetés Eléna lioub ipélté Mekeliou i bliūdali šviežé péina, vo déina lioub atkabinté nu pasaita ér vestéis i darža, katron reikiejé ravieté. Laukūs Mekelis lioub rasté vésuokiausiu pramuogum: laksté puo péiva, valuojies žuolie, gainiuojies vombuolés, ont ežiu ér vaguos éiškuojé kormiu ar peliūm, vo kon ožoudés, rausé žemé kuojuoms ar nuosé. Nažéné, káp ons muokiejé éš onksta nuausté tas šeiméninku kelionés. Ožteka Čioldé éš-sévaritē éš garaža sava mašinéké, Meks jau ženuojé, kor važiuos gaspaduorios. Je i laukus, linksmos laksté aplinkou, trainiuojies puo kuojuoms ér méklé lioub išuokté pruo pravéras dorelés dešé-

nie posie, kor lioub siestéis anuo gaspadéné. Je Čioldé so paté važiava éš nomūm kétor, nuliūdés topiejé pri büduos, vo je nabova prirésts, lioub atsétpé ont skadu pri truobuos doru.

Bet bova pasaulie daliku, katrūm Mekelis mérténā bějuojé – tatā perkünéjés ér naujameténiu fejerverku. Perkünéjé ons lioub nojausté éš onksta. Priš anon vésumet lioub parbiegté noméi é taikies ismoktē i preméné, artia žmuoniūm. Kartas éš tuo struoka ér lioub pridérbté nagražé preménies kertiuo, dél kuo lioub gauté so šlouto nu Elénas.

Naujūm metu nakti Juons, apsévélkés kailénés, vésumet lioub éštē i kaima paséveizieté, katruo posie garsiau šauda, kor graženés ognis i dongo kélst. Meks ni éš tuola nanuorije lidieté sava gaspadouriaus: véripedams ér inkšdams tūnuojé büduo, je nalioub pavikté isébrauté i preméné. Vargšeliou gerā bova nuors tas, kad tuos Naujū metu linksmibés nalioub elgā trokté.

Metá plauké savo vago. Bova matitėis, káp apsena Meka gaspaduorė. Senatvė naaplénké ér šonelé, nuos šonéškuos linksmibés ons vés dar lonkies. Anuos Mekou vés tonkiau lioub běngtéis liudnā. Véina karta parbiega ont tréjum kuojo. Gaspadéné nuoriejé kuoje i šakaliokus itverté, bet šoneliis nikáp nadavies. „Ne to vark, ne to rüpinkés, éssélaizis. Nu tuo napadvies“, – goudé paté Juons. Žénuomás, tēp ér bova. Kéta karta ritmetie Mekis pasérudé apkromtituoms ausémis ér věino ožpotosé aké. Éssélaizé é toukart. Bet tumet gaspaduorios nutaré napagailieté lita kéta ér torgou nupérka gelženi lenciūga bei stuoruos skūruos ontkakli, nu katrūm Mekelis nikáp nabgaliejé atetrükte i šonūm veselés. Rīta meta pu tū kaima šonū linksmibiu ons lioub büté svéks, bet baisē nalaimings – par vésas tuokés naktis nalioub somerkté akiūm – cips, orgs, staugs, galva i dongo ožvertés.

Čioldés nablaiké karvés, tad ér i laukus retiau balioub važiouté. Ožtata tonkiau lioub atsésiesté vakarās ont soulalé pri truobuos gala. Ér Mekeli lioub palésté naktéi. Tas lioub atlapnuoté pri soula, atsétpé tā pri vīra, tā pri patiuos, laukdamis, kad pašnekintom, pauselius pakasitorum, kodlelés ont pakaušé pakedentom.

– Veiziek, Juonā, – pasaké véina tuoki vakara Čioldiené, – jau ér Meks tor žélüm plaukum.

– Kon padarisi, Elíté, vésé senstam, – atsédosia vīrs.

Žéima ejé i pabonga, kumet Juonou teka pagolieté lèguonénie: sostreikava šerdés. Eléna nomūs léka veina so Mekelio. Palēda anon nu lénciūga – muotréška ruodies, kad palaids šonatis anon geriau apsauguos, je kas kon pékta sogalvutom padaritē. Baveik kuožna vakara puo darba lioub atété jaunāsis sūnos prinešté šakaliūm pečiou kürinté.

– Meks vés dā gīvs? – divéjous tas. – Pagal anuo metus jau bēnt dvé žéimas, kap anam rěktom po žemé golieté. Je ligintomi anuo omžio so žmuogaus, Mekou torietom büté aple devinés desimtis metu. Matā, kon dara laisvē... Prirésts sargénis šou nikumet téik naéštrauk.

Nuors bova kuova mienou, vo žéima ni namésléjé trauktéis, šonūm linksmibés prasédiejé sava laiko.

Véina ritmeti atsékielosi ér éšéjosi éš truobuos, Eléna pamaté Meki paslēka golénti šalép truobuos laipteliu. Snéigs po šuono bova krovéns. Krovéna ér galva. Pavertos gaurus, pamaté pu anás nupliešta kailé gabala. Meks veiziejé i anon věino aké, nes kéta bova ožmerkta, vo rasiet ožpotosi. Stuotéis ni namiegéna. Aikčiuodama muotréška soéškuojé sena nerténi, pakluojé preménie

ont grindūm ér pagoldé ont anuo lėguona. Iplié i sputkieli pēina, pakęsa anam puo nuosé, bet Mekielis nalaké. Nupliešosi ronkuové nu senūm marškėniūm, sovèlgé šalto vondénio ér oždiejé ont pakaušé. Tumet šonieliis soinkštē ér pamiegéna atséstuoté ont pérmagaléniu kuoju, bet anam napavika. Eléna apkluojé anon nerténé žombo ér paléka ramibie. Žigioudamuos vés lükoriava sūnaus – reikies paséarté, rasiet, parvežtom veterénuorio, tas patartom, káp gidiit. Bet ba vakara sūnaus nasolauksi. Dėina éš lėguonénés pa-skombéna Juons. Svékata énonti gerin, sérdes jau plak ritmingā, bet anon dar žad palaikité puora déinum, kuol nuostatis, ar gal éslésté éš lėguonénés. Paklausta, káp givénti, papasakuojé aple Meka biedas. Ozséméné ér aple veterénuorio.

– Né to éiškuok, né to vark, – partaré vīrs. – Jug na pérms karts. Éssélaižis. Naozélgia parvažiousio, tumet matísem.

Parvažiavés éš lėguonénés Juons rada šonati šeik téik atkotosi: jau galénti atsétupté ont ožpakaléniu kuoju, puo béški lakonti pēina. Veiziejé ons i gaspaduorio svékójie akelé, éš katruos tiké réitiejé ašaras. Rasi diel tuo, kad nabgalieje pašukénierté éš džiaugsma. Ér patem Juonou griaudolis sokéla, nusésoka, kad napradietom ašaruoté. Bet vés téik nutaré, kad veterénuoriou pénigum nier kuo mietíté, kad Mekis éš paléngvo pasétais. Eléna sielvartava daugiau: gluosté ér kluosté šonati, šnekéna kap maža vāka, viniuoda-ma driegnás skurlelés anuo sodraskita galva...

Atéjé ér pavasaris, pakuol Mekielis pakéla ont kuoju. Kad ér nadrösé, bet jau lioub nubiegté kelalio lig gatvés. Touléi jau nalioub bêté – laikies artiau nomün. Veziedama i gržtonti noméi šonieli, muotrëška dívëjuos, kad ons nikumet nabieg kelalé védorio, vo résnuo pakraštelio, kuojelés statidams pri pat žuolies. Kažkou keists aná ruodies tuoks Meka atsargoms. Maža kon bajiedé, solisa. Ka vakarás gaspaduoré, toriedamé laika, lioub sosiesté ont suolelē, šonieliis lioub pritüpté šalép, kap vésument. Véina karta, gluostidama Mekou pakaklé, Eléna tén apčiuopé onkstiau nabúta goza.

– Juoná, to paveziek, kas če īr. Matit, mūsa Meks nabipagiduomā serg. Rék kon nuors darit, baveik nabijed.

– Viel ton paté kalba pradedi varénierté, – atséléipé vīrs. – Šoniou veterénuoriaus naiškuosio. Je smertis atēs, numérs ér ba daktarūm.

– Bet jug anam skaud. Je daktars napagiditom, galietom ožmégdité...

– No jau ne. Gīvuolé aš nažodisio.

Eléna tik atsédoksiejé – ženuoje, ka vīra naparšnekies.

Véina karšta vasaras dėina, gaspadéné isétaisé pavies puo voubélė bolvés skosté. Atbiega Mekis pri anuos, dūrē nuosé i kreži so bolviems, paskiau apsébréda ont viedra ér gailé soinkštē.

– Viešpatie, – tuopteliejé muotrëšká i galva méslys, – jug ons namata....

Pašaukts vardo šonatis atsargé prislinka aná pri šuona, pasétriné galvelé i kuojé. Kailis bova šlaps, bet karsts. „Serg vargšielis, – pamésléjé pati sau. – Vo ta pagada nažmuonéšká bjauri, karštis naéspasakíts“. Kumet soskotosi bolvés atsékielé été, Mekielis, par-vértés ont šuona, léka golieté pri soulalé. Nuéjé Eléna i truoba gelonté šérdé, ligó artéma žmuogo bütom bieda éstékos. Vīrs siedijé truobo – tén bova viesiau nego kéime.

– Žená, Juoná, mūsa Mekis nabmata. Atéjé pri monés, apsébréda ont krežé, ont viedra. Palékau anou bagolénti sauliekaituo pri soula. Gal nuétoni to, nuneštomi kor nuors i paviesi. Mon ruodus,

Žemaitių suodibuo. (Lietuvos liaudés buities muziejus). Mukienės Danutės portégrapéjé

kad jau ons pats kor nuors tuoliau nušliaužtē nabtor siliuos...

Juons éšeje éš truobuos. Pašaukts vardo, šonieliis ni nabipajo-dieje: golieje pavértés ont šuona, vésas ketorés kuojelés i vēina posé éstéisés. Kad givs tabier, bova matitē tik éš basékélnuojénté šuona. Pakielés abém ronkuom, vīrs nunešé Meki puo serbentu krūmo, kor saulé dar našvité, pagoldé ont žuolies, atnesé anuo bliūdali, pripilé vondens, nuoriejé pagérdité, bet šonieliis ni galvuos nabkielé. Ėspilé ons ton vondéni Mekeliou ont galvuos ér ont šuona, bet tas najodiedams tik tiké soinkštē. Pastuoviejé Juons, paveiziejé ér nuéjé i truoba, sopratés, kad nikou anam nabipadies.

– Numérs šéndéina mūsa Mekielis, – pasaké paté; vīra balsé gérdejuos ligos kuoks kükčiuojéms.

– Nanuoriejé veterénuoriaus pašaukté... Konkēnuos gīvuolatís bent do mienesius. Nanuoriejé pripažinté, kad aklos īr, kad jiesté nabgal. Naliuobi to matitē, kad kon sojiedés atgal éšspjaun... Jug éš paléngvo bado dviesé... Ak, kon aš če šneko? Nieka dabar nabipa-taisi...

Ésléjosi sava péktoma, Eléna atbolo ronko parbrauké par sudriekosés akis.

„Ar ana teisingā dara, bardamuos ont vīra? Jug tuoki īr pasaulé tvarka. Kuožnam gīvam sotvierémou īr duots laiks gīventé ér laiks mērté,“ – mésléjé ana, pjaustidama bolvés i katélāti. – „Mekou potras nabréks... Vo vedo so Juono jug valgīsva...“

Ženuoamas, valgé péitus abodo. Tou dėina gaspaduorems anei naatruodé skané. Pavalgén elguokā siediejé pri stala tiliedamé, pakuol Juons rižuos pakelté ér ésheté i lauka. Éshéjés elgā nagriža. Muotrëška, paveiziejosi pruo longa, pmaté, káp anuos žmuogos paséjiemé i jaujés séina atrémata luopéta ér, nodürés galva, noejé i ožtvarti... „Matit, Mekielis pasébengé...“ – pamésléjé.

Juons éskasé duobé puo glousnio, augontio ož tvarta. Paskiau soéiškuojé sena vaténi, katru nabnešiuojé bené dvédešimti metu, padiejé ont anuo nabgiva Mekeli, sovīnuojé kétā, kad nabūtom matitē ni vēnuos naapdēngtas vēitas, ér, pajiemés i klébi, nuséne-še pri doublies. Parréša dom šniūrās, tumet nulēda ont doublies dogna ér pradieje berté žemés ont tuo nešolé. Vakarūm posie nundundiejé pérmeijé perkūna spīrē. Nebova nikuké diva, nes karštis vésument sotvénk parkūnėjé... Dabar tau nabréks anuos Mekeliou bějuoté,“ – pamésléjé Juons, žerdams žemés i doubē...

ŽEMAITIJOJE — TAIKOS MIESTAI

GINTAUTA ČIŽIŪNAS

VILNIAUS MOKYTOJŲ NAMUOSE — YLAKIŠKIAI

Vilniaus mokytojų namai jau ne pirmas dešimtmetis – puiki Vilniaus žemaičių kultūros draugijos narių ir jų bičiulių susitikimų, renginių vieta. Tie susibūrimai čia vyksta reguliariai – kiekvieno mėnesio trečio antroadienio pavakariais nuo 18 valandos (grafikas kiek pakoreguojamas tiktai vasaros atostogų metu bei prieš Visus Šventus bei Šv. Kaledas). Vienas iš tokų renginių čia vyko ir 2012 m. lapkričio 20 dieną. Kultūros vakaro tema buvo kiek neįprasta ir netikėta – „Žemaitijos taikos miestai“. Vilniaus mokytojų namų reklaminių leidinių ir patys sostinės žemaičiai skelbė, kad vakare dalyvaus Ylakių kultūros centro direktoriė Virginija Žitkuvienė, kiti Ylakių šviesuoliai, Vilniuje gyvenantys ylakiškiai, tarp jų ir dr. Auksė Magdalena Narvilienė, rašytojas Bronius Bušma, dailininkas Bronius Grušas.

Norėdami susiūkti su senais bičiuliais, sužinoti, kas tie žemaičių taikos miestai, Vilniuje gyvenantys ylakiškiai, nustūmė į šoną kitus darbus, pasukome tą vakarą į Vilniaus mokytojų namus ir mes.

Mokytojų namų svetainė, talpinanti daugiau negu šimtą žmonių, kaip ir įprasta pañašiais atvejais, buvo pilnutėlė, svetainės scena gražiai susirinkusių žemaičių papuošta, o vakaro vedėja ir ilgametė Vilniaus žemaičių kultūros draugijos pirmininkė Dalia Dirgėlienė jau pasirengusi pradėti renginį.

Paaiškėjo, kad Lietuvoje veikia Taikos vėliavos komitetas (adresas: Smėlio g. 17-10, Vilnius, Įmonės kodas 302705873), o jos pirmininkė bei Kultūros dienos ambasadörė prie Baltijos Miestų Sąjungos Kultūros

komisijos valdybos, Tarptautinio judėjimo už Pasaulio Kultūros dieną su Taikos vėliava organizacinio komiteto narė – Vilniuje šiuo metu gyvenanti ir dirbanti poetė, gydytoja kardiologė, kultūros visuomenininkė, dėstytoja, bioetikė žemaitė dr. Auksė Magdalena Narvilienė.

Auksė gimė 1941 m. sausio 14 d. Skuode. Baigė Kauno medicinos institutą. Dirba Vilniuje gydytoja ir dėstytoja. Savo kūrybą yra skelbusi „Nemune“, „Jaunimo gretose“, „Literatūroje ir mene“, almanachuose „Poezijos pavasaris“, „Skreinda paukštė baltaplunksnė“. Na 2007 m. ji išleido ir savo poezijos rinkinę – „Prie atverto lango“. Pati Auksė sako, kad ją sudėti daugiausia jaučiųsių dienų eilėraščiai. Anot jos, geresnių vėliau nebeparašiusi ir vargu ar beparašyianti, todėl tai esanti pirmoji ir vienintelė jos gyvenime eilėraščių knyga. Šiandien jos svarbiausiu interesu laukas – jau kitas.

PASAULINĖ KULTŪROS DIENA IR TAIKOS VĖLIAVA

Balandžio 15 diena pasaulyje pažymima kaip Kultūros diena. Lietuvos Respublikos Seimas šią dieną kaip atmintiną įteisino 2006 m. liepos 19 dieną, 2012-aisiais Kultūros diena Lietuvoje gražiai renginiais pažymėta šeštą kartą. Šių dienų metu vyksta tarptautinės konferencijos, parodos, savivaldybės kultūros darbuotojų apdovanojimai, kiti renginiai. Paskutiniai metais Kultūros dieną Lietuvoje pakeliamos ir Taikos vėliavos, kurios simbolizacija, kad Taika įmanoma tik per Kultūrą bei žmonių pasiryžimą saugoti ir puoselėti kultūros vertės. 2012 m. tokia vėliava plevėsavo ir prie

Taikos vėliavos komiteto Lietuvoje pirmininkė dr. Auksė Magdalena Auksė Narvilienė, Vilnius mokytojų namai, 2012 m. Danutės Mukienės

Lietuvos Respublikos Seimo. Pasak A. Narvilienės, pačiai kultūrai valstybėje turi būti suteikiama žymiai platesnė reikšmė, nes tikroji kultūra išreiškia visą žmonių veiklą tikrujų vertybų pagrindu; tai yra sudėtinė visuma, apimanti žinias, mokslą, menus, moralę, teisę, tikėjimus, papročius ir kitus gebėjimus, kuriuos žmogus įgyja kaip visuomenės narys. Kultūra yra mokslo, meno ir etinės filosofijos sintezė, todėl reikia stiprinti visuomenės suvokimą, jog vertybėmis paremta kultūra yra žmogaus išminties ir dvasingumo raiška, galinti suvienyti žmones kurti darnią visuomenę pažangios evoliucijos kelyje.

Kultūros diena yra tiesiogiai siejama su Taikos vėliavos simboliu ir Rericho Paktu. Beje ne kas kitas, o lietuvių iškėlė idėją, kad Pasaulio kultūros diena būtų pažymima su Taikos vėliavos simboliu. Šis judėjimas jau apima nemažai valstybių. Kartu su Lietuva Kultūros dienos metu Taikos vėliavas jau kelia argentiniečiai, austrai, baltarusiai, indai, italai, ispanai, kazachai, kubiečiai, latviai, meksikiečiai, rusai, šveicarai, ukrainiečiai bei Izraelio, Kolumbijos, Čilės, Uzbekistano gyventojai.

Lietuvoje 2012 m. Kultūros dienos konceptacija buvo Kultūros prioritetas visuomenės gyvenime.

RERICO PAKTAS IR LIETUVA

1935 m. balandžio 15 d. Vašingtone buvo ratifikuotas Rericho Paktas – sutartis dėl kultūros vertybių apsaugos karo ir taikos metu, kuri yra 1954 m. Hagos konvencijos Kultūros vertybių (materialių ir nematerialių) saugojimo pagrindas.

Rericho Pakta 1935 m. pasiraše dviešimt viena Amerikos žemyno šalis. Šio Pakto šalininkai buvo iškilūs ano laikotarpio politikos, mokslo ir kultūros veikėjai, tarp jų ir Romos popiežius Pijus XI, JAV prezidentas F. D. Ruzveltas, mokslininkas A. Einsteinas, rašytojai T. Manas, R. Rolañas, R. Tagorė, B. Šou ir kt. Tais metais dėl įvairių politinių aplinkybių Lietuva šio Pakto nepasiraše (memorandumą dėl jo palaikymo pasiraše tik kai kurie iškilūs Lietuvos visuomenės, mokslo ir meno veikėjai).

1954 m. Rericho Paktas tapo Hagos konvencijos Kultūros vertybių (materialių ir nematerialių) saugojimo pagrindu. Hagos konvenciją jau yra pasirašiusios 123 šalys. Lietuva tai padarė 1998 metais. 60 pasaulio šalių jau yra pasirašiusios ir antrajį Hagos konvencijos protokolą (1999 m.). Lietuva ji pasiraše 2002 metais.

TAIKOS VĖLIAVA

Rericho Pakto simbolui – Taikos vėliai, kurios iniciatorius yra N. Rerichas, tiek pat metų kaip ir Paktui. Taikos vėliavos simbolis – rubino spalvos amžinybės žiedas, juosiantis tris sferas. Jį matome baltame vėliavos fone. Tai meno, mokslo ir religijos simbolis, Meilės, Grožio ir Išminties ženklas, kuris simbolizuja esamus ir būsimus žmonijos laimėjimus.

N. Rerichas yra pažymėjęs, kad „Nors Raudonojo Kryžiaus vėliava ir ne visada apsaugodavo, ji vis dėlto jidiegdavo į žmogaus sąmonę didžiulį artimo meilės stimulą. Taip ir mūsų pasiūlyta Vėliava yra skirta kultūros turty apsaugai. Jei ji ir ne visada išgelbės vertingiausius kūrinius, tai bent primins mūsų atsakomybę ir būtinybę rūpintis geniaus turtais. [...] Yra dalykų, be kurių įmonia gyventi, ir yra dalykų, be kurių gyventi neįmanoma. Dabar be Taikos Vėliavos išgyventi néra galimybės. Ji saugo KULTŪRĄ, o kultūra aprėpia visa tai, kuo gyvas žmo-

gus: meną ir moksľą, religiją ir grožį... Vėliava saugo ir žmogiškuosius tarpusavio santykius, kviesdama palaikyti taiką žemėje ir geranoriškumą tarpusavyje. [...] Taigi mūsų siūlymas atvers galimybes apsaugoti pasaulio kūrinius ne tik per karus, bet ir – ypač pabréžiu – vadinamosios „taikos“ metu. [...] Mes matome, kad ne tik karo metais, bet ir įvairiausių paklydimų laikotarpiais genialią žmonių kūrybos vasisiai būdavo negailestingai naikinami, tačiau pasaulio išrinktieji suvokia – jokia evoliucija neįmanoma be šių kultūros vertybių sankauptų.“

Pirmą kartą Taikos vėliava buvo iškelta 1931 m. rugsėjo 13–15 dienomis Briugėje, kai čia vyko pirmoji Rericho Paktui skirta konferencija. Ši vėliava jau yra buvusi iškelta ant aukščiausių planetos viršūnių, Siaurės ir Pietų ašigalių, kosmose ant orbitalių stočių ir kt. svarbiose pasaulio vietose. Lietuvoje 2012 m. Kultūros dienos metu ji buvo keliamā ketvirtą kartą.

Pirmaujo taikos miesteliu Lietuvoje tapo Dubingiai. Tuo metu iš viso pasaulyje tokie buvo tik 4 miestai: 3 Argentinoje ir 1 Rusijoje (Jelecas). Šiandien Lietuvoje tokius gyvenviečių (miestų ir miestelių) jau yra 5: Dubingiai, Rietavas, Nida, Ylakiai ir Vilnius.

Kodėl Ylakiai?

Pirmausiai dėl to, kad tarp lietuvių, kurie inicijavo Rericho Pakto pasirašymą, buvo ir ylakiškė muzikė Julija Dvarionaitė-Montvydienė, be to Ylakiai visada išsiskyrė savo gražiomis ir turiningomis kultūrinėmis tradicijomis, garsejо iškilias meno ir kultūros veikėjais. Su šia gyvenviete glaudžiai yra susijęs ir šiandien Lietuvoje veikiančio Taikos vėliavos komiteto vadovų gyvenimas bei veikla.

YLAKIAI

Skuodo rajone tai viena iš didžiausių gyvenviečių – miestelis prie greitkelio Mažeikiai–Skuodas, nuo rajono centro nutoles 20 km į rytus. Dabar čia gyvena apie 1 300 žmonių.

Ylakiai miestelio architektūroje yra persipynę radialinio ir stačiakampio plano elementai. Centrinė dalis, kuri susiformavo 1717–1725 m., yra stačiakampio plano. Joje – ir XIX a. I p. dabartinę gana sudėtingą formą įgavusi aikštė. I ją sueina keturių gatvių. Miestelyje vyrauja XIX a. pab. pa-

Ylakiai (Skuodo r.) seniūnas Vytautas Gudauskas. Vilniaus mokytojų namai, 2012 m. Danutės Mukienės nuotrauka

statai – vieno ir dvių aukštų mediniai bei mūriniai namai su ištiklintomis verandomis ir erkeriais. Graži dvių bokštų Viešpaties Apreiškimo Šv. Mergelei Marijai bažnyčia. Ji pastatyta 1891 m. (architektas Ustinas Golinevičius). Menine prasme labiausiai garsėja Karlo Eduardo Strandmano 1904 m. suprojektuota didelė neogotikinė kapinių koplyčia, kurioje vyksta ir pamaldos. Daugiausia žmonių ji sutraukia per garsiuosius Ylakiai Šv. Roko atlaidus.

Ylakiai centras, teritorija, užstatyta XVII a. vid.–XIX a. pab., yra urbanistikos paminklas, kuriam priklauso kelias Skuodas–Seda, susiformavęs prieš atsirandant gyvenvietei, Barstyčių kelias (XVI a. II p.), Židikų kelias (XVI a. vid.), Šačių kelias (XVIII a. pr.). Paminkui priskiriamas ir saugomas centrinės aikštės planas (formavosi XVIII a. pr.–XIX a. vid.) bei jos padėties pagrindinių gatvių atžvilgiu. Saugoma ir šios aikštės bei viso miestelio tūrinė–erdvinė kompozicija (formavosi XIX a. pr.–XIX a. pab.), XX a. I p. iškilę pastatai, bažnyčios šventoriuje ir buvusios altarijos vietoje (prie Sedos gatvės) XIX a. II p.–XX a. I p. pasodinti želdiniai.

Ylakiuose veikia gimnazija, Skuodo meno mokyklos filialas, kultūros centras, 2004 m. įkurtas Broniaus Jonušo muziejus, biblioteka, globos namai, paukštynas, ne mažai kitų įstaigų ir įmonių. Šalia Ylakiai (už 2 km į vakarus) – plačiai žinomas 1928 m. pradėtas kurti Izidorius Navidansko parkas.

Spėjama, kad Ylakiai gyvenvietei pavadinimas prigijo pagal 1596 m. Skuodo valsčiaus inventoriuje paminėto Grūstės vals-

(Nukelta į 38 p.)

Rašytojas Bronius Bušma. Vilniaus mokytojų namai, 2012 m. Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 37 p.)

čiaus pavetininko Marko Ylokaičio pavidę. Rašytiniuose šaltiniuose (1599 m.) minimas ir Ylakis, yra čia gyvenę ir Ylakavičių.

Žinomiausia giliausią šių vietų senovę liudijanti vietovė yra Girdenių piliakalnis, kuris datuojamas I tūkst. pr. m. e.–XIII amžiumi. Spėjama, kad dabartiniams Ylakiams pradžią davė per karus išnykę netoli dabartinio Erkšvos kaimo buvęs Bareikių miestas. Šiam miestui nykstant Ylakių kaimas, kuris pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose (Jokūbo Laskovskio sudarytame Grūstės valsčiaus inventoriuje) paminėtas 1568 m., pradėjo augti ir palaipsniu tapo miesteliu.

XVI a. (1568 m.) Ylakiai priklausė Grūstės valsčiui, o XIX a. pr.–1950 m. miestelis buvo valsčiaus centras. Manoma, kad XVI a. II p. Ylakijų gyvenvietė formavosi palei kelią Seda–Skuodas. Iš pradžių tai buvo valakinis, linijinio plano kaimas. Taip jis rašytiniuose vadintamas ir 1647, 1684 m., kai čia gyveno 48 šeimos, kurioms priklausė 44 valakai žemės.

Nuo XVIII a. Ylakius valdė didikai Sapiegos.

Pirmaji bažnyčia Ylakiuose pastatyta 1701 metais.

XVIII a. 3–4 dešimtmetyje Ylakiai rašytiniuose šaltiniuose jau vadintami miesteliu. Nauji pastatai kilo į vakarus nuo buvusio kaimo cen-

tro, prie bažnyčios, Skuodo, Sedos ir Židikų kelių sankryžos. Šio miestelio aikštėi prie bažnyčios tuo metu buvo išskirtas didelis plotas (140 x 140 m kvadratas). Ji išliko ir yra gražiai tvarkoma iki šiol.

Įvairiais laikotarpiais, vykstant karams, siaučiant marui ir kitoms negandoms, Ylakiuose gyventojų tai sumažėdavo, tai padidėdavo. 1795 m. čia gyveno 43 šeimos, iš kurių 20 buvo prekybininkų ir amatininkų, 1819 m. – apie 400–500 gyventojų, iš kurių apie pusę buvo amatininkai ir prekybininkai, o 1847 m. – 108 šeimos, 1897 m. – 1367 gyventojai. Miestelį itin stipriai nuniokojo 1836, 1858, 1874, 1911, 1917 m. kilę gaisrai.

Šis kraštas nuo seno garsėjo savo šviesuoliais, revolucionieriais. Lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis draudimo metais čia buvo nemažai daraktorių (veikė B. Gailliūtės mokykla, vaidkus mokė knygnešę M. Bankaitę), knygnešių. 1905 m. įsteigta lietuviškas knygynas.

Ylakiai Lietuvoje – vienas iš baptistų centrų. Čia jau 1905 m. veikė baptistų bendruomenė. Jos rūpesčiu 1931 m. Stripinių kaimė, kuris dabar jau yra susiliejęs su Ylakiais, buvo pastatyti mūriniai baptistų maldos namai (jie čia veikia iki šiol).

Miestelis, itin skaudžiai nukentėjė per 1917 m. gaisrą, Lietuvos neprisklausomybės metais buvo pradėtas atstatyti nepažeidžiant ankstesnio gyvenvietės plano. Ne tik jo centre, palei aikštę, bet ir kitose vietose tada išskilo nemažai naujų originalių, įdomios architektūros dviaukščių medinių ir mūrinų pastatų su verandomis, erkeriais, artikais. Dalis jų yra išlikę iki šiol. Šiuo laikotarpiu vietoje sudegusios buvo pastatyta nauja medinė sinagoga (projekto autorius B. Helcermanas).

Didelių praradimų Ylakiai, iki to laiko daugelį metų buvę kaip svarbus amatų ir prekybos centras šiame krašte, patyrė Antrojo pasaulinio karo metais – nacių okupacijos metais buvo nužudyti 475 miestelio gyventojai, tarp jų 446 žydai, 25 lietuvių ir 4 karaimai.

Laimingo atsitingumo deka miestelio pastatai per karą labai nenukentėjo, bet gyventojų karo metais čia sumažėjo perpus.

Ylakiai sovietmečiu tapo kolūkio ir Ylakių apylinkės centru (nuo 1950 m.). Laikui einant gyventojų čia padaugėjo (1959 m. jų jau buvo 874). Tuo laikotarpiu čia veikė vidurinė mokykla, kultūros namai (atidaryti 1948 m.), ligoninė su ambulatorija (isteigta 1953 m.), senelių ir invalidų namai. Buvo ir valgykla, veikė kelios parduotuvės, paštas, būties aptarnavimo įmonė.

1963–1970 m. miestelyje buvo daug statoma. Būtent tuo laikotarpiu čia atsirado statiniai, kurie to meto architektams garbės nedaro. Buvo apgadinta ir Ylakių centrinės aikštė – ji prisodinta medžių. Lietuvos atgimimo metais aikštė naujai sutvarkyta, joje atstatytas kryžius. Šiandien Ylakių centrinė aikštė – viena gražiausių Žemaitijoje.

Ylakiai jau turi ir herbą. Jis patvirtintas 2002 metais.

KRAŠTIEČIAI

Ylakius labiausiai garsina šio krašto žmonės. Iš čia yra kilę ar čia gyveno, dirbo daug iškilų muzikų, literatų, pedagogų, liaudies meistrų. Tarp muzikų bene žinomiausi yra Jonas Švedas (1908–1971), Juozas Tallat-Kelpša (1889–1949), Bronius Jonušas (1899–1976), Vytautas Venckus (1922–1997), Julija Dvarionaitė-Montvydienė (1893–1947), Algirdas Rapolas Vindašius (1919–1997). Ne-

seniai miestelio kultūrinė visuomenė išleido jiems skirtą lankstinuką „Ylakiai – muzikų kraštą“. Po kelias eilutes čia rašoma apie kiekvieną iš jų. Na o mes su šiai žmonėmis susipažinkime išsamiau.

ALGIRDAS RAPOLAS VINDAŠIUS (1919–1996)

Žemaitijos ir visos Lietuvos gyventojams muziko, chorvedžio, buvusio Kauno J. Gruodžio muzikos mokyklos dėstytojo Algirdo Rapolos Vindašiaus vardas šiandien jau mažai žinomas. Tuo tarpu ylakiškiams šio žmogaus, kaip ir daugelio kitų jo giminės atstovų, atminimas itin brangus.

Gimė Algirdas 1919 m. gruodžio 28 d. Ylakiuose. Jo tėvai buvo Leokadija ir Napoleonas Vindašiai. Algirdas studijavo civilinę statybą Vytauto Didžiojo universitete Kaune. Vėliau dirbo Ylakių vidurinėje mokykloje. Jis ylakiškius (apie 100 žmonių) subūrė į dainų ir šokių ansamblį, kuris dalyvavo 1954 m. Maskvoje įvykusioje lietuvių literatūros ir meno dekadoje. Kai per Antrajį pasaulinių karą buvo sunaikintas Vindašių liepynas, kuriamo iki to laiko vykdavo geugužinės ir kiti kultūriniai renginiai, jis netoli tėvų sodybos įrengė miestelio gyventojų sūbirimams, pramogoms skirtą vietą.

1957 m. Rapolas sukūrė šeimą (vedė Aldoną Kubiliūtę) ir išvyko gyventi į Kauną. Jis neakivaizdžiai studijavo chorvedybą Vilniaus konservatorijoje. Dėstė chorinį dirigavimą Kauno J. Gruodžio muzikos technikume, suorganizavo medicinos darbuotojų ansamblį. Mirė A. R. Vindašius 1996 m. spalio 18 dieną. Palaidotas Kaune.

Ylakiuose A. R. Vindašiaus atminimas saugomas. Čia tebestovi apie pusantro šimto metų senumo vienkiemis, žinomas Vindašių sodybos (Vindašinės) vardu. Jis yra rytiiname Ylakių miestelio pakraštyje, prie kelio, vedančio į Sedą ir miestelio kapines, sankryžos.

Čia yra gyvenusios penkios iškilių žemaičių kartos.

Pradžią davė Domininkas Vindašius (1845–1917). Jis buvo valstietis, šeimininkavo 20 hektarų ūkyje. Darbštus ir tvarkinges žemaitis savo ūkiui sugebėjo padėti tvirtus pagrindus: pastatė gyvenamajį namą ir ūkininkus pastatus, vandens malūną. Jis žinomas ir kaip knygnešys, kartu su J. Juzumu, V. Intu ir kai kuriais kitaip šių apylinkių vyrais platinęs draudžiamą lietuvišką

spaudą lotyniškais rašmenimis. Jis slėptuves buvo įsiengės medžių drevėse ir senoje pirtelėje. Daugiausia leidinių išplatindavo į jo malūną atvykstantiems patikimiems žemaičiams. Vindašiaus sodyboje vykdavo slapti knygnešių ir kitų tautinio judėjimo dalyvių susirinkimai.

D. Vindašius buvo vedės Viršilių kaimo gyventoją Magdalę Milaitę. Su ja susilaikė penkių vaikų. Vindašiai visus juos stengesi išmokslinti. Dukra Liuda baigė dviejų metų pedagoginius kursus Kaune, vėliau mokytojavo Ylakiuose. Jos vyras buvo Pranas Vaseris. Jis Ylakiuose buvo įsteigę lietuvių vartotojų kooperatyvą. 1940 m. Vasarių šeima, kurioje augo keturi sūnūs ir keturių dukros, buvo iškulti ir pasmerkti tremčiai į Sibirą. Iš jos gyvi sugrįžo ne visi.

Domininko sūnus Pranas taip pat turėjo 8 vaikus. Jis gyveno Būtingėje (Palangos miestas). Siekdamি išvengti represijų, šeši iš jų per jūrą pasitraukė į Švediją, vėliau persikelę gyventi į Kanadą ir JAV.

Vindašinės sodybos tolimesnė istorija labiausiai yra susijusi su Domininko Vindašiaus sūnaus Napoleono Vindašiaus gyvenimo istorija.

Napoleonas, baigęs Liepojos gimnaziją, įsikūré tévų sodyboje, dirbo Ylakių valsčiaus raštininku, vėliau – sekretoriumi. 1913 m. jo žmona tapo Leokadija Vaitilavičiūtė. Su ja Napoleonas susilaikė trijų dukterų ir sūnaus. Ylakiuose jis su savo draugu muziką studijavusiu Juozu Tallat-Kelpša, Vindašių sodyboje suorganizavo klojimo teatrą, veikusį 1910–1922 metais. Į šio teatro darbus buvo įjungti visi Vindašių šeimos narai. Po kurio laiko prie jų prisidėjo ir būsimasis kompozitorius, orkestrų vadovas Bronius Jonušas. Iš jo autobiografijos sužinoame, kad 1918 m. birželio 18 d. Napoleono Vindašiaus daržinėje buvo pastatytas vaidinimas „Sugriautas gyvenimas“, kuriamo dalyvavo ir pats B. Jonušas. Vindašių klojimo teatre buvo pastatytą ir Miko Petrusko operetę „Kaminkrėtys ir Malūnininkas“ (joje solo partiją atliko Napoleono žmona Leokadija Vaitilavičiūtė-Vindašienė). Išlikę rašytiniai šaltiniai pasakoja, kad tų klojimo vakarų repertuaras dažnai būdavo tokis: vykdavo vaidinimai, grodavo Jonušų šeimos orkestras, jų pakeisdavo Petraičio dūdų orkestras, pertraukų metu vykdavo pasidainavimai, kuriuose dalyvaudavo tiek vyrai, tiek moterys, o pabaigoje, po vaidinimų, prasidėdavo šokiai. Dažniausiai šokdavo valsą, polkę, fokstrotą, kadrilį, lelinderį.

Leokadijos ir Napoleono Vindašių dukra Danutė Vindašiūtė-Klijūnienė (1918–1991) buvo baigusi medicinos studijas, dirbo Šiaulių chirurge-ginekologe. Kita dukra – Marta Vindašiūtė – 1938 m. Klaipėdos pedagoginiame institute įsigijo pedagogės specialybę, vėliau du metus dirbo Gésalų pradinėje mokykloje. 1946 m. ji papildomai dar baigė Kauno medicinos universitetą Sto-

Ylakių (Skuodo r.) kultūros centro direktorė Virginija Žitkuvienė. Vilniaus mokytojų namai, 2012 m. Danutės Mukienės nuotrauka

Ši veikla nutruko po to, kai į Kauną gyventi išvyko J. Tallat-Kelpša ir B. Jonušas. Kurį laiką Vindašių klojimo teatre dar vykdavo šokiniai, bet palaiptiniui jie persikelė į Vindašių priklausiusi liepyną (jo nėra išlikę).

Kultūrinis gyvenimas Vindašių sodyboje vėl atgimė suaugus Leokadijos ir Napoleono Vindašių vaikams, kurių buvo keturi.

Apie Algirdą Rapolą jau kalbėjome. Na o dukra Birutė Vindašiūtė (1914–1980) – viena iš garsiausių Ylakių mokytojų, kuriai buvo suteiktas ir nusipelniniosios mokytojos vardas. Ji žinoma ne tik kaip talentinga pedagogė, bet ir kaip puiki organizatorė, visuomenininkė, kraštotyrininkė. B. Vindašiūtė kartu su bendraminčiais miestelyje subūrė etnografinį ansamblį, organizavo chorus, pati juose dalyvaudavo.

Leokadijos ir Napoleono Vindašių dukra Danutė Vindašiūtė-Klijūnienė (1918–1991) buvo baigusi medicinos studijas, dirbo Šiaulių chirurge-ginekologe. Kita dukra – Marta Vindašiūtė – 1938 m. Klaipėdos pedagoginiame institute įsigijo pedagogės specialybę, vėliau du metus dirbo Gésalų pradinėje mokykloje. 1946 m. ji papildomai dar baigė Kauno medicinos universitetą Sto-

(Nukelta į 40 p.)

„Pamilkite lietuvišką dainą ir giesmę taip, kad joje išgirstumėte savo tėvų gimtiosios žemės aidą.“

Bronius Jonušas

Lankstinuko fragmentas

(Atkelta iš 39 p.)

matologijos skyrių. Po studijų iki 1951 m. dirbo Ylakuose, o vėliau persikelė gyventi į Kauną, persikvalifikavusi tapo otoneurologe ir 40 metų dirbo Kauno akademinėse klinikose. 1972 m. ji svečiavosi JAV gyvenančių Emilijos ir Broniaus Jonušų šeimoje. B. Jonušui mirus, jos rūpesčiu į Lietuvą buvo targabentė B. Jonušo archyvai. Jie sudaro

2004 m. Ylakuose, kultūros centro vienoje iš patalpų, įkurto B. Jonušo muziejaus rinkinio pagrindą. 2000 m. už nuopelnus ir paramą Ylakių kraštui Martai Vindašiūtei-Klijunienei suteiktas Ylakių miestelio garbės piliečio vardas.

Vindašių giminės tradicijas šiandien tėsia jauniausia šios giminės karta. Muzikais jie netapo, tačiau savo tėvų ir protėvių atminimą puoselėja, dažnai lankosi Ylakuose. 2004 m. rudenį Vindašių sodyboje pastatytas jos garbingą istoriją primenantis koplytstulpis.

JULIJA DVARIONAITĖ-MONTVYDIENĖ

Tai, kad Ylakiams suteiktas Taikos miesto vardas, daug kuo susiję su tuo faktu, kad šis miestelis gali pasigirti, jog čia, chorvedžio, muzikos instrumentų derintojo, Ylakių vargonininko Dominyko Dvariono (1859–1929) šeimoje, kurioje augo 12 vaikų, 1893 m. gruodžio 19 d. gimė dainininkė (sopranas), visuomenės ir kultūros veikėja Julija Dvarionaitė-Montvydienė. Julija vienintelis Dvarionų vaikas, kuris buvo gimęs Lietuvoje (kiti gimę Rusijoje ir Liepojoje). Baigusi studijas ji atvyko gyventi į Kauną. 1921–1931 m. buvo Valstybės teatro dainininkė (sopranas). Čia kaip solistė sukūrė daug įdomių vaidmenų. Tarp jų geriausiai buvo įverinti šie: Tatjanos (Piotro Čaikovskio „Eugenijus Oneginas“), Tamaros (Antono Rubinšteino „Demonas“), Mimi (Džakomo Pučiniu „Bohem“), Violetos ir Džildos (Džiuzepės Verdžio „Traviata“, „Rigoletas“), Džuljetos ir Margaritos (Šarlis Guno „Romeo ir Džuljeta“, „Fausetas“), Elzės (Richardo Wagnerio „Lohengrinas“), Mikaelos (Žoržo Bizė „Karmen“), Rosinos (Džoakino Rosinio „Sevilijos kirpėjas“).

1931–1933 m. J. Dvarionaitė-Montvydienė buvo Valstybės teatro režisieriaus padėjėja, 1930–1932 m. – Vaikų teatro draugijos Kaune režisierė bei aktorė. Ji kurį laiką yra ir mokytojavusi (Kauno jėzuitų gimnazijoje), vardinusi Jaunimo teatre. Julija garsėjo ir kaip gera pianistė. Ji buvo viena iš aktyviausių Rericho Pakto, kultūros ir taikos rėmėjų Lietuvoje. 1935 m. tapo Lietuvos Rericho draugijos pirmaja pirmininke. Ilgą laiką palaikė ryšius, susirašinėjo su Jelena Rerich.

Julija Dvarionaitė-Montvydienė mirė 1947 m. rudenį. Palaidota Kaune, Petrašiūnų kapinėse.

BRONIUS JONUŠAS

Vienas iš labiausiai Ylakių kraštą garsinus muzikų buvo kompozitorius, daugelio lietuviškų maršų autorius, chorvedys, orkestrų vadovas, kapelmeisteris, dirigentas Bronius Jonušas. Daugeliui žinomi šie jo pasakyti žodžiai: „Pamilkite lietuvišką dainą ir giesmę taip, kad joje išgirstumėte savo tėvų gimtiosios žemės aidą.“

Gimė B. Jonušas 1899 m. vasario 27 d. netoli Ylakių esančiame Pašilės kaime (Skuodo rajonas). Ylakiškių išleistame lankstinynje rašoma, kad „Jo tėvas Juozas bei du jo broliai ir jų vaikai buvo muzikantai. Bronius tėvo kapeloje pradėjo groti būdamas septynerių su puse metų. Nuo to laiko muzika ji lydėjo iki pat mirties – 1976 m. vasario 12 d.“

Nepaisant to, kad savo biografijoje B. Jonušas yra parašęs „Nesu kompozitorius, kaip kartais kas mane pavadina, kuriu tik kaipo mégėjas savo malonumui ir kartais šis tas išeina“, jis per savo gyvenimą sukūrė daugybę vertingų ir iki šiol Lietuvoje

Lankstuko „Ylakiai: Muzikų kraštas“ fragmentas. Iš kairės: Juozas Tallat-Kelpša, Julija Dvarionaitė-Montvydienė, Bronius Jonušas. Fotografai nežinomi

skambančių kūrinių chorams bei vokaliniams ansambliams, solinių dainų, apie 20 maršų, įvairių kūrinių mažam pučiamujų orkestrui ir šokių muzikos orkestrui bei kt.

Baigęs Ylakių pradžios mokyklą Bronius toliau mokėsi Skuode. 1916 m. pradėjo vadovauti tévo suburbam orkestrui. 1919–1920 m. studijavo Rygos, 1942 m. – Kauno konservatorijoje. 1918 m. ylaikiško Napoleono Vindašiaus daržinėje, kuri, reikalai esant tapdavo ir teatru, koncertavo B. Jonušo vadovaujamas 35 dainininkų chorras, o šokiams grojo taip pat B. Jonušo vadovaujamas orkestras. 1921–1937 m. B. Jonušas Kaune dirbo Lietuvos kariuomenės kapelmeisteriu. 1921 m. jis tapo pirmojo savanorių pėstininkų pulko Kaune kapelmeisteriu, 1924–1932 m. désté muziką Šiaulių gimnazijoje, 1937–1944 m. buvo Lietuvos policijos orkestro dirigentas. Varšavos sezono laikotarpiu dažnai diriguodavo orkestrams Palangoje. 1932 m. dirbo Kretingos šaulių rinktinės orkestro kapelmeisteriu.

1937 m. buvo apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikštio Gedimino 5 laipsnio ordinu.

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui (1945 m.) iš Lietuvos pasitraukė į Vokietiją. Gyvendamas Hanau lietuvių tremtinių stovykloje subûrė ansamblį „Dainava“. 1949 m. persikelė gyventi į JAV. Čia jis mokytojavo, vadovavo lietuvių chorams Baltimorėje, Čikagoje, Omaha. Čikagoje subûrė vyrių chorą, Omahaje – lietuvių išeivių chorą „Rambynas“. Bronius Jonušas mirė 1976 m. vasario 12 d. Omahaje (Nebraska, JAV).

JONAS ŠVEDAS

Garbiausių Ylakių krašto muzikų būryje – ir kompozitorius, chorų, ansamblų vadovas, pedagogas Jonas Švedas. Išsamiai jo gyvenimo bei kūrybos kelias yra nušvietas prof. dr. Algirdo Vyžinto sudarytose, spaudai parengtose dviejose knygose („Jonas Švedas: teoriniai-metodiniai darbai, straipsniai, laiškai, amžininkų atsiminimai“ (1978 m.) ir „Ateities kartoms: naujas žvilgsnis į Jono Švedo gyvenimą ir veiklą“ (2008)).

Prisiminkime svarbiausius šio iškilaus muziko gyvenimo ir kūrybos kelio epizodus:

J. Švedas gimė 1908 m. spalio 9 d. Liepojoje. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, Jono mama Barbora Švedienė su vaikais grįžo į gimtuosius Ylakius. Muzikuoti pradėjo dar beganydamas bandą. Na o 1918 m. jis pradėjo mokytis Ylakiuose. Čia 1924 m. baigė progimnazijos keturias klases. 1924–1929 m. mokslus tėsė Klaipėdos muzikos mokykloje-konservatorijoje. Čia studijavo tromboną, specialiąją harmoniją, polifoniją ir kompoziciją. Jo déstytojai buvo A. Johovas, J. Gaubas, J. Žilevičius ir būrys kitų iškilių anometo uostamiesčio muzikų. Studijų metais pradėjo groti ansam-

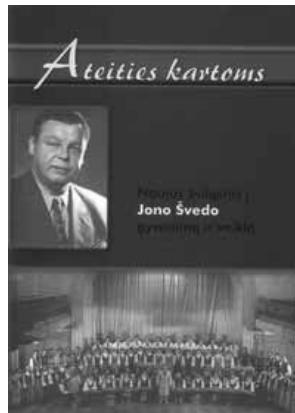

Julija Dvarionaitė-Montvydienė. Fotografas nežinomas. Fotoreprodukcia iš RKIC archyvo

bliuose, dainavo mokyklos vyrių chore, kurį laiką dirbo J. Žilevičiaus archyve. Gabus ir darbštus vaikinas uostamiestyje ryžosi pabandyti ir choro vadovo duonos – émési vadovauti Klaipėdos krašto Giedotojų draugijos chorams. Per atostogas sugrįžęs namo į Ylakius, aplinkiniuose kaimuose užrašinėdavo lietuvių liaudies dainas, rinkdavo liaudies instrumentus, telkdavo miestelyje ir jo apylinkėse gyvenusius dainininkus, padėdavo vietiniams meno vadovams organizuoti meno saviveiklą. Tuo metu jis vadovavo ir Ylakių dainos mėgėjų chorui.

Baigę studijas tapo Klaipėdos muzikos mokyklos-konservatorijos trombono ir kitų pučiamujų instrumentų specialybės déstytoju. Mo-

(Nukelta į 42 p.)

Iš kairės: prof. dr. Algirdo Vyžinto sudarytų, spaudai parengtų knygų „Jonas Švedas: teoriniai-metodiniai darbai, straipsniai, laiškai, amžininkų atsiminimai“ (1978 m.) ir „Ateities kartoms: naujas Žvilgsnis į Jono Švedo gyvenimą ir veiklą“ (2008) viršeliai; Jono Švedo portretas, Broniaus Jonušo kompaktinės plokštelės „Leikit į Tėvynę... Dainos maršai“ viršelis ir Juozas Tallat-Kelpša. Fotoreprodukcijos, nuotraukos iš RKIC archyvo

Per Vilniaus žemaičių susibūrimus Vilniaus mokytojų namų svetainėje vietos dažnai per maža... Danutės Mukienės nuotrauka

(Atkelta iš 41 p.)

Kykla-konservatoriją uždarius, persikėlė gyventi į Kauną. Čia jis 1930–1935 m. trombonu grojo Valstybės teatre bei Kauno radiofono simfoniniuose orkestruose. 1935–1940 m. dirbo „Aušros“ berniukų gimnazijos muzikos ir dainavimo mokytoju. Tuo laikotarpiu jis taip pat vadovavo ir berniukų chorui, pučiamujų orkestrui bei skudučių ansambliu. Garsėjo savo organizaciniais gabumais, mėgo dirbtį savarankiškai, todėl 1933 m. suorganizavo Kauno jaunimo pučiamuųjų orkestrą.

1936 m. J. Švedas Kauno konservatorijoje pradėjo dėstyti tromboną ir tūbą, kiek vėliau – dar ir muzikos pedagogiką bei metodiką. Kurį laiką grojo Kauno jaunio žiūrovo teatre, buvo šio teatro muzikos dalies vedėjas.

1940 m. persikėlė gyventi į Vilnių, dirbo konservatorijoje Liaudies instrumentų katedros vedėju, dėstytoju, vėliau – profesoriu.

Įkūrus Lietuvos valstybinę filharmoniją, 1940 m. ėmësi burti Valsitybinį dainų ir šokių liaudies ansamblį „Lietuva“ ir pats jam iki pat 1962 m. (su nedidele pertrauka) vadovavo bei buvo šio ansamblio meno vadovas ir vyr. dirigentas. Su šiuo ansambliu J. Švedas lan-kydavosi ir Ylakiuose.

1945 m. J. Švedas Vilniaus konservatorijoje įsteigė Lietuvių liaudies instrumentų katedrą ir jai iki 1970 m. vadovavo. Šioje konser-vatorijoje jis dirbo dėstytoju, čia jam buvo suteiktas docento ir profesoriaus vardas (1967 m.).

Ypač didelė buvo jo kaip dirigento patirtis – J. Švedas yra diriga-vęs keliems šimtamis koncertų.

Jo kaip kompozitoriaus aruodą sudaro apie 300 harmonizuotų lietuvių liaudies dainų chorams, daugybė originalių ir harmonizuotų didelės apimties vokalinių ir instrumentinių kūrinių, garsusis maršas „Kur lygūs laukai“, nemažai kitų iki šiol populiarų instrumentinės muzikos kūrinių. Jis žinomas ir kaip daugelio teorinių bei metodinių darbų, straipsnių, paskelbtų periodinėje spaudoje, autorius – J. Šve-das kartu su kompozitoriumi Juozu Banaičiu parašė muzikos vadovėlius vidurinėms mokykloms: „Muzika“ (I-II klasėms, 1938 m., III klasei, 1939 m., I-II-III klasėms, 1939 m., IV-V klasėms, 1940 m.). Nemažai jo parengtų publikacijų buvo išspausdinta „Muzikos bar-ruose“ ir kituose periodiniuose leidiniuose. J. Švedas yra išugdės didelį būrį šiandien Lietuvoje žinomų muzikų ir atlikėjų.

Visą gyvenimą J. Švedas garsėjo ir kaip aktyvus visuomenės veikėjas. Jis rinkdavo Lietuvos muzikų draugijos Muzikos mokytojų sekci-jos valdybos nariu. 1939 m. Vilniuje vykusiame draugijos suvažiavime J. Švedas išrinktas antruoju draugijos sekretoriumi. Buvo jis ir Lietuvos kompozitorų sąjungos narys, ne kartą dirbo jos valdyboje. Po Antrojo pasaulinio karo iki pat 1970 m. J. Švedas buvo visų tuo laikotarpiu Lietuvoje vykusių respublikinių dainų švenčių ir chorų saskrydžių vyr. dirigentas, nuolat pirmiinkaudavo meno mėgėjų apžiury ir chorų konkursų vertinimo komisioms arba būdavo jų nariu, dirbdavo res-publikinių dainų švenčių meno komisių nariu ir konsultantu, dažnai būdavo valstybinių egzaminų komisių pirmininkas arba narys.

1951–1955 m. J. Švedas dirbo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu. 1945 m. jam suteiktas Lietuvos nusipelniusio meno veikėjo garbės vardas, 1950 m. jama paskirta Stalino trečiojo laipsnio premija, o 1954 m. suteiktas Tarybų Sajungos liaudies artisto garbės vardas.

Iš kairės: Vilniaus mokytojų namuose 2012 m. lapkričio 20 d. vykusio žemaičių kultūros vakaro bendras salės vaizdas; Vilniaus žemaičiai Juozas Elekšis (kairėje) ir Ipolitas Petrošius (dešinėje) kultūros vakaro metu savo leidiniu apdovanoja Ylakių kultūros centro direktorię Virginiją Žitkuvienę. 2012 m. Danutė Mukienės nuotraukos

Vilniaus žemaičių susibūrimuose Albinas Batavičius vis su bandonija. 2012 m. lapkričio 20 d. Danutės Mukienės nuotrauka

Mirė kompozitorius 1971 m. spalio 15 dieną. Palaidotas Vilniaus Antakalnio kapinėse.

Jamžinant kompozitoriaus atminimą, 1973 m. Panevėžio muzikos mokyklai suteiktas Jono Švedo vardas. Lietuvoje yra įsteigta Jono Švedo premijų. Savo kolektyvo įkūrėjo atminimą puikiai koncertais nuolat pagerbia ir „Lietuvos“ ansamblis. Savo koncertinėse kelionėse šis ansamblis neaplenkia ir Ylakių.

JUOZAS TALLAT-KELPŠA

Kompozitorius, dirigentas, pedagogas, profesorius (1948) Juozas Tallat-Kelpša gimė 1889 m. sausio 1 d. Raseinių rajono Kalnujų kaime. Jo tėvas buvo Ylakių vargonininkas. Gyvendamas Ylakiu-

se Juozas 1900 m. baigė Ylakių mokyklą. Vėliau jis mokėsi Palangoje, 1905–1907 m. – Vilniaus muzikos mokykloje. 1907 m. paraše miuziklą Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio kūriniui „Eglei žalčių karalienė“, pats jį Vilniuje ir pastatė. 1909 m. Vilniuje jis pastatė ir Miko Petrausko operą „Birutė“. 1907–1916 m. studijavo Sankt Peterburgo konservatorijoje. Per vasaros atostogas atvykdavo į Ylakius, čia rinkdavo liaudies dainas, dirbdavo su choru, dalyvau-davo organizuojant kultūros renginius miestelio visuomenei. Jis buvo vedės ylakiškė mokytoją Oną Abramavičiūtę. Studijuodamas Sankt Peterburge mokytojavo Šv. Kotrynos berniukų gimnazijoje (1910, 1914–1916). 1916 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Atlikdamas karinę tarnybą, pabuvovo įvairose Rusijos vietovėse. 1918 m., pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, sugrįžo į Vilnių. Dirbo Vilniaus pradžios mokykloje, vargonininku Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčioje. Vilniuje jis vadovavo ir keliems lietuvių, baltarusių chorams, su jais daug koncertuodavo. Jis buvo Švietimo liaudies komisariato muzikos kolegijos narys. 1918 m. pradėjo giliinti žinias Maskvoje, 1919–1920 m. mokėsi Berlyne. 1920 m., kai lenkai okupavo Vilniaus kraštą, išskirė Kaune ir čia 1920 m. dirbo Kauno muzikos mokyklos direktoriumi, 1920–1923 m. vadovavo mokyklos simfoniniam orkestrui. 1920–1944 m. jis buvo Valstybės teatro vyriausasis dirigantas, o 1923 m. tapo ir šio teatro direktoriumi. 1933–1944 m. vadovavo Kauno konservatorijos operos klasei ir simfoniniams orkestrui, o 1944–1949 m. buvo Lietuvos operos ir baletos teatro vyriausasis dirigantas.

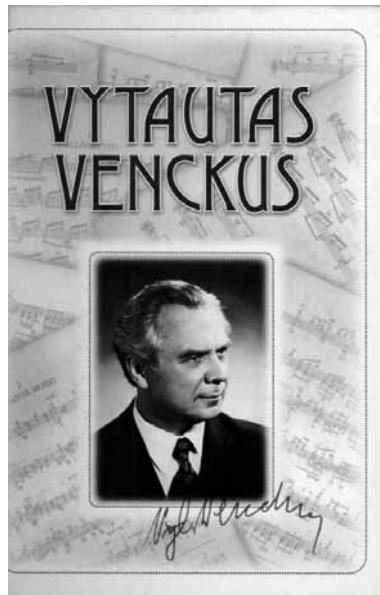
J. Tallat-Kelpša – daugelio iki šiol plačiai žinomų ir grojamų muzikinių kūrinių autorius. Tarp žymiausių jo kūrinių – opera „Vilmantė“ (1941), kūrinių fortepijonui, maršai, harmonizuotos lietuvių liaudies dainos, taip pat ir dainos chorui bei solistams.

1945 m. J. Tallat-Kelpšai buvo suteiktas nusipelninusio meno veikėjo vardas.

Muzikas mirė Vilniuje 1949 m. vasario 5 dieną. Palaidotas Vilniaus Rasų kapinėse.

(Nukelta į 44 p.)

ŽEMAICIU ŽEMĖ ■ 2012/4

2001 m. Vilniuje, „Tyto Alba“ leidyklos išleistos knygos „Vytautas Venckus“ viršelis (leidinį sudarė ir spaudai parengė Svetlana Puidokienė)

(Atkelta iš 43 p.)

VYTAUTAS VENCKUS

Muzikologas, pedagogas, muzikos kritikas, radijo laidų vedėjas, docentas Vytautas Venckus gimė 1922 m. Ylakių valsčiaus Skypščių kaime (Skuodo r.). Kai berniukui buvo trys mėnesiai amžiaus, jo tėvai – Lietuvos kariuomenės kūrėjas-savanoris, Lie-

tuvos-Latvijos pasienio muitinės pereinamojo punkto tarnautojas Pranas Venckus ir mama Natalija Kripaitytė-Venckienė (g. 1898 m. Laižuvoje) su šeima persikelė gyventi į Mažeikius. Čia Vytautas gyveno iki 1927 m. pabaigos, o vėliau (1930–1932 m.) – Sedoje, kur lankė ir pradžios mokyklą. Vėliau kurį laiką dar gyveno Laižuvoje ir 1935 m. baigė Laižuvos pradžios mokyklą.

1935–1939 m. V. Venckus mokėsi Mažeikių gimnazijoje. Šioje mokykloje jis pradėjo griežti smuiku. Pirmuoju jo muzikos mokytoju buvo Mažeikių styginių orkestro smuikininkas Martynas Jachimavičius.

Vytauto sveikata buvo silpna, tačiau jis visomis išgalėmis kibosi į gyvenimą. 1939–1940 m. jis dirbo Laižuvos valsčiaus savivaldybės raštininku (yra parašė savo atsiminimus apie Laižuvą), o 1953 m. baigė Vilniaus konservatoriją. Studijuodamas pradėjo dėstyti Vilniaus dešimtmetėje muzikos mokykloje (dabar M. K. Čiurlionio menų gimnazija), kurioje dirbo 1948–1957 metais. Vėliau (1957 m.) pradėjo dirbti Lietuvos valstybinės konservatorijos Muzikos teorijos katedroje. Šioje konservatorijoje jis dirbo iki pat 1989 m., kai išėjo į pensiją.

Labiausiai pagarsėjo kaip muzikinių radio laidų vėdėjas. Joms jis rengdavosi labai atsakingai. Dirbdamas radiuje sukaupė didžiulį archyvą, sulaukė tūkstančių klausytojų laiškų. Jo gyvenimo ir kūrybos tyrietojai nurodo, kad „1995 metais V. Venckaus ruošiama radio laida „Koncertas-prisiminimas“ sociologinėje apklausoje apie

muzikines laidas užėmė 7 vietą; visi jos vertintojai buvo klausytojai išimtinai su aukštuoj išsilavinimu. V. Venckus – pirmasis iš muzikologų, 1994 m. apdovanootas Auksinės Bitės prizu. Jam, pirmajam iš muzikologų, buvo skirta populiaroji LTV laida „Renomė“ (1994 m.). Susitikimų su Vytautu Venckumi metu salės būdavo sauskamšos.“

Jis paraše 5 vadovėlius, tarp kurių du yra solfedžio. V. Venckaus klasę yra baigę 39 muzikologai. Periodinėje spaudoje yra paskelbta apie 280 V. Vanckaus straipsnių. Per savo gyvenimą įvairiose Lietuvos vietose jis perskaitė apie 250 paskaitų, surengė 809 radio laidas įvairiausiomis muzikos ir dailės temomis. Anot jo kūrybos tyrinėtojų, V. Venckaus kūrybos giesmė buvo radio laidas „Koncertas-prisiminimas“, kurių jis parengė net 712. Jas transliavo penkiolika metų (1982–1997). V. Venckui tai buvo mėgstamiausias darbas. Šias laidas jis rengė iki paskutinės savaitės.

Mirė V. Vanckus 1997 m. lapkričio 7 d. Vilniuje. Palaidotas Palangoje. 2001 m. Vilniuje, „Tyto Alba“ leidykloje išleista muzikologės Svetlanos Puidokienės sudaryta ir spaudai parengta knyga „Vytautas Venckus“. Išsamiau apie V. Venckų rašoma ir šios autorės straipsnyje „Maestro“ (žr. „Žemaitija“ http://samogitia.mch.mii.lt/kultura/V_Venskus.htm).

Vakaras prie tvenkinio.
Stepono Bagdono nuotrauka

„ŽEMAIČIŲ KULTŪROS SAVASTYS. NUO VILNIAUS KALVŲ PRIE BAUBLIO SLENKSČIO“

2012 m. Šilalės kraštiečių draugija išleido naują gausią iliustruotą knygą – „Žemaičių kultūros savastys: nuo Vilniaus kalvų prie Baublio slenksčio“. Leidinį sudaro trys skyriai: „Žemaičių kultūros tyrimai“, „Žemaičių folkloras ir originalioji kūryba“ bei „Sukaktys, kronika, naujienos“. Antrojo viršelio atvertime – dvi kompaktinės plokštélės: „Raseinių krašto dainos. 1 rinkinys“ (kūriniai atlieka folkloro ansamblis „Visi“ (vadovas Evaldas Vyčinas) ir „Žemaičiūse“ (dainas pagal Alekso Girdenio žodžius atlieka jo sūnus Povilas Girdenis). Leidinio ižangos „Dėmesys prigimtajai kultūrai“ autorė – prof. Viktorija Daujotytė. Knyga užbaigiamā pagal Lauryno Ivinskio kalendorių pavyzdį sumaketuotais 2011 ir 2013 metų kalendoriais.

Knyga yra skirta Muziejų (2012) ir Tarmių (2013) metams. Jos santraukoję pažymima, kad „čia kompleksiškai apmästoma pasutinijų dvejų dešimtmecijų Žemaitijos kultūros situacija, siekiama nustatyti esamas regioninės kultūros saviraiškos formas. Jų įvairovė atskleidė Vilniuje, Žemaičių dienų renginiuose (2012 03 02–04). Apie nenutrūkstančią Vilniaus ir žemaičių krašto jungtį pratarmėje mena ir Viktorija Daujotytė. Pirmuoje dvejuose skyriuose „Žemaičių kultūros tyrimai“ bei „Žemaičių folkloras ir originalioji kūryba“ atskirais pjūviais yra gildenamos istorijos, kalbotyros, knygotos, folkloristikos, muzikologijos ir kt. etninės kultūros problemos. Trečiajame skyriuje „Sukaktys, kronika, naujienos“ pateikiama žinių apie sukaktis, buvusius ir būsimus renginius, naujausius leidiinius, turinius maršrutus bei kt. naujinemas.

Juozo Pabrėžos straipsnyje „Žemaičių šnekto – bendrinės kalbos turtas“ išryškinamos tos žemaičių termés (kalbos) fonetikos, morfologijos, sintaksés ir leksikos ypatybės, kurios yra išskirtinės, unikalios, archaijiskos ir kurių neturi lietuvių bendrinė kalba ar kitos termés. Petro Bielsko straipsnyje „Žemaičių šnekto ir teatras“ atskleidžiamos žemaičių šnekto, jų pasaulėautos ir teatro sąsajos. Nutrėžiamos žemaičių teatro raidos gairės, plačiau užčiuopiant XX–XXI a. pr. situaciją. Tomas Petreikis publikacijoje „Dabar ties žemaitiškoji knyga“ nagrinėja paskutinių dvejų dešimtmecilių žemaitiškąją knygą. Atskleista autorų sudėtis, repertuaro sandara, kalbinė struktūra, leidybinė ir poligrafinė kultūra liudija apie žemaitiškos raštijos brandą ir galimas pozityviias permanentas. Virginijus Jocys publikacijoje „Dionizo Poškos Baublys ir jo simbolinis paplitimas Lietuvoje“ nagrinėja D. Poškos 1812 m. įsteigto pirmojo viešo senienu muziejaus Baublio simbolinę skliaudą Lietuvoje. Plačiai paplitę jo analogai yra asociatyvinės kilmės, todėl jų kultūrinė reikšmė ne vien tik praturtina esamą aplinką, bet ir popularina Baublij.

Dabartinė Žemaitijos folkloristikos situacija nagrinėjama Rūtos Vildžiūnenės „Folklorinio judėjimo Žemaitijoje gyvastis“ ir Loretos Sungailienės „Žemaitijos regiono folkloro ansambliai: raidos tendencijos, veiklos kryptys, nūdiena“ publikacijose. Folkloro judėjimai.

Žemaičių kultūros savastys

NUO VILNIAUS KALVŲ PRIE BAUBLIO SLENKSČIO

Knygos „Žemaičių kultūros savastys: nuo Vilniaus kalvų prie Baublio slenksčio“ viršelis. Dalininkas Vaidotas Skolevičius

mas Žemaitijoje, kaip ir visoje Lietuvoje, 9-ame dešimtmetyje, išgyvenės pakilimą, šiandien nebe tokis masiškas. Folkloro ansambliai išlikimui kyla vis naujų grėsmių, keičiasi jų repertuaras ir kt., bet tai nesumenkina ansamblų įtakos regioninei kultūrai. Daivos Vyčinienės ir Evaldo Vyčino straipsnyje „Raseinių krašto dainos: 1 rinkinys“ ir to paties pavadinimo kompaktinėje (CD) garso plokštéléje, pateikuose prieduose, supažindinama su šio krašto dainomis, jų rinkimu, tyrinėjimu ir dainavimu, „Visi“ folkloro ansambio veikla. Originalią žemaitišką kūrybą „Apie vargstančią zylutę, nelaimingą senbernj ir vargšą studentą kaimo šventėje“ pristato Povilas Girdenis, jądainavęs tévo Alekso Girdenio žemaitiškas eiles kompaktinėje (CD) garso plokštéléje „Žemaičiuose“ [...].

J. Pabrėžos straipsnyje „In Memoriam: Alekšas Girdenis“ atskleidžiamas žymaus žemaičių kalbininko A. Girdenio indėlis į kalbotyrą ir regioninę kultūrą. Edmundas Žalrys išryškina Žemaičių festivalio, Pasaulio žemaičių šventės ir Žemaičių Šlovės Žvaigždės apdovanojimo istoriją. Milda Ričkutė supažindina su 2012 m. Žemaičių dienų Vilniuje renginių kronika. Sigita Daciene ir Inga Krikščiūnienė pateikia numatomų Žemaitijos regiono etninės kultūros renginių programą 2012 m. antrajai pusei. V. Jocys straipsnyje „Su ąžuolo ženklu“ plačiau pristato Šilalės kraštiečių draugijos veiklą, Dionizo Poškos premiją ir jos laureatus. V. Jocys publikacijoje

KELIAS nuo akmenukų, medžio drožinių iki viso UPYNOS KRAŠTO KULTŪROS PAVELDO

DONATAS TYTUVA

Klemensas Lovčikas savo sodyboje Upynoje (Šilalės r.). Danutės Mukienės nuotrauka

Sakoma, kad kolekcininko darbas yra vienas iš pavojingiausių. Bet, matyt, tai aktualu tik tuo atveju, jei kolekcionavimui žmogus užsiima kaip verslu, kai jo kolekcionuojami objektai vienas per kitą pinigus „daro“. Kad kas nors labai turtingas būtų tapęs rinkdamas Lietuvos etnografinius objektus, iki šiol néra tekė girdėti. Ne taip seniai šiu objektų buvo pilni kaimai. Bet, kai sovietmečiu prasidėjo melioracijų vajus, senosios sodybos nuo žemės paviršiaus buvo šluote šluojamos. Nedaug kas tada suprato, kad tie senieji namų apyvokos daiktai, padargai, kuriu dažnoje sodyboje būdavo pilnos palėpės ir daržinės, yra ar bus vertybė. Kélési žmonės į naujas gyvenvietes, miestus, visa, kas tėvų, protėvių ir jų pačių palikta, peržegnoje visam laikui. O po kiek laiko atvykė į savo gimtasių vietas jau tik juodą lauką pamatydavo. Bet ir tais laikais buvo žmonių, kurie žinojo, ką iš tų pražūčiai pasmerktų sodybų reikia gelbėti. Vienas iš jų buvo anksčiau Vytagaloje, o dabar Upynoje (Šilalės rajonas) gyvenantis kolekcininkas, muziejininkas, tautodailininkas Klemensas Lovčikas. Daugelį metų jis tas vertybės rinko ne bet kaip, o planingai, žinodamas, ko nori ir ką reikia rinkti.

Savo kaip muziejininko, kolekcininko kelią Klemensas pradėjo dar paauglystėje – laukoose rinkdamas ir namo tempdamas akmenis. Jo akį traukė įdomios ir gražios jų formos. Daug unikalų akmenų šiandien puošia ir Klemenso bei jo žmonos Vaidilutės sodybą Upynoje. Vienu metu Klemensas čia ir mažytį baubliuką įkurdino. Prigijo jis. Kartais tame baubliuke jis, kiti šeimos narai ir pailsėti prisėda.

Gražu Lovčikų sodyboje – kaip ir visoje Upynoje. Išpuoselėtas tas miestelis. Upyna istoriniuose šaltiniuose jau XVII a. I p. pradėta minėti. Senųjų pastatų čia néra išlikę. Įdomios architektūros Švč. Mergeišės Marijos bažnyčia statyta jau XIX a. – 1835 metais. Šalia jos – ne mažiau dėmesio verta varpinė. Kaip ir dera, šie pastatai miestelio centre. O prie kelio, vedančio link bažnyčios ir Upynos liaudies amatų muziejaus, – Klemenso Lovčiko sumeistrautas kryžius.

Meistrystė – antras Klemenso pašaukimas. Kol buvo jaunesnis,

stipresnis, vieną po kito ąžuolo kamienus naujam gyvenimui prikeldavo – Klemenso autostei prisikirama 13 kryžių. Neblogai jis yra įvaldės ir kalvystės amatų, metalinių saulučių apie 30 yra padarės. O kur dar mediniai paukštukai, anot Klemenso, tarpininkai tarp gyvybių ir mirusiujių. Jų yra išdrožęs daugiau negu pusantro tūkstančio. Net ir trejas kankles yra pagaminęs. Nuo 1986 m. Klemensas – Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys. Nuo 1989 m. šiai sąjungai priklauso ir jo žmona Vaidilutė.

Upynoje gyvenančio Klemenso Lovčiko jau apie pusę amžiaus renkamos vertybės nei anksčiau, nei dabar pinigų „neneša“. Jos guli tvarkingai sudėtos lentynose, dėžėse, skryniose, spintose ir laukia lankytojų bei tyrinėtojų. Visa tai – 1973 m. įkurtame ir iki šiol veikiančiame Upynos liaudies amatų muziejuje (adresas: Upyna, LT-75242 Šilalės rajonas. Tel. (8 449) 46 798, (8 449) 46626). Muziejus veikia buvusiame miestelio klebonijos svirne ir šalia jo esančiame sandėlyje. Čia galima pamatyti apie 3,5 tūkst. eksponatų, surinktų Upynoje ir jos apylinkėse. Didžiąją jų dalį sudaro liaudies etnografijos objektais. Daugelis jų seniai surinkta, bet kasmet ir naujų atsiranda. Tuo tarpu patalpos nedidelės, tad eksponatams gana anksta. Pastatai – bažnyčios, o muziejus – visuomenininkų. Kai kalba pradeda sultis apie tai, kas juos remontouos, tokius, kurie norėtu ir galėtų į tuos darbus investuoti, neatsiranda. Tad tuo, ką tiek metų rinko ir sukaupė, tenka pačiam Klemensui ir rūpintis. O ką kita darysi, jei pro stogą varva ir sienos šlampa?! Taip buvo įsteigta VšĮ „Upynos liaudies amatų muziejus“ (įmonės kodas 301733581).

Svirnas vieno aukšto, bet ekspozicija įrengta dviejuose – pirmame ir pastogėje. Pirmame aukšte rodomi liaudies meno kūriniai, kai kurie etnografiniai eksponatai. Čia nuolat rengiamos ir trumpalaikės parodos, vyksta įvairūs miestelio bendruomenės susibūrimai. Svirno palėpėje, kuri suskirstyta į dvi dalis – vyriškąjų ir moteriškąjų – daugiausia eksponuojami etnografiniai objektais: kalvių, kubilių, batsiuvių, račių, stalių darbo įrankiai, kt. Yra čia ir archeologinių radinių. Visa tai išdėstyta tvarkingai atskiriomis grupėmis. Kur

bebasisuksi, vis kažką ypatingo pamatysi. Štai kad ir botagams skirtas plotas. Jų gausa ir įvairumas tiesiog neįtikėtinas. Čia pat ir lazdu karalija, keramikos dirbinių didžiulė įvairovė. O kiek įvairiausių langų puošybos elementų, kiek veidrodžių, laikrodžių, lygintuvų ir dar visokių įdomybų! Jei sumanytum taip, kaip mūsų protėviai namuose duoną išsikepti ir tam jų naudotus įrankius susirasti, čia gausi visa, ko tik tau reikės. Atskiras kampelis skirtas kitiems maisto gaminimo įrankiams. Net senovinių žaislų čia gali rasti.

Labiausiai Klemensas didžiuojasi muziejuje saugomais unikaliais eksponatais, kurių Lietuvoje niekur kitur nerasi, o jei ir yra, tai juos gali ant vienos rankos pirstų suskaičiuoti.

Senajame sandėlyje saugomi Upynos krašto žemdirbių seniai naudoti padargai ir mechanizmai: arpas, dyzelinis motoras, varikliai, įvairios paskirties ir konstrukcijų plūgai, vežimai, rogės, linų apdirbimo priemonės, durpių ėrimo ugniaukurui įrankiai ir kt. Prie svirno – Upynos krašto senųjų kryžių, saulucių pavyzdžiai sustatyti.

Dažnam iš atvykstančiųjų muziejaus šeimininkas su pasididžiamu parodo unikalius eksponatus, tarp kurių – ir iš paukščio plunksnų susuktį lizdeliai. Tyrinėdamas šio krašto tradicijas, Klemensas išsiaiškino, kad tokius lizdelius anytos dovanodavo marčioms vestuvų proga. Lizdelius paslėpdavo kituose jaunavedžiamis įteikiamuose daiktuose. Kiek tų lizdelių būdavo, tiek anyta marčiai linkėdavo susilaukti vaikų. Tokia dovanų tradicija Upynos krašte jau seniai yra išnykusi. Išliko tik tie lizdeliai.

Muziejeje nemažai sukaupta ir aviacijos eksponatų. Klemensas yra gimęs netoli Upynos esančiame Vytogaloje kaimo. Na o Vytogala – „Lituanica“ didvyrio Stasio Girskio-Girėno téviškė. Klemensas daug kuo prisdėjo Vytogaloje steigiant Stasio Girėno muziejų, jam net trisdešimt metų (1976–2006) pats ir vadovo. Tad nieko nuostabaus, kad aviacija – viena iš labiausiai jų dominančių temų.

Šis kraštas – Klemenso žemė. 1988 m. lapkričio 13 d. jo iniciatyva Vytogaloje pirmą kartą po kelių dešimtmečių pertraukos buvo ir trispalvė pakelta.

O kiek per tuos metus užrašyta senųjų žmonių prisiminimų, Upynos krašto pasakojamosios tautosakos... Analizuojant tai, kas surinkta, užrašyta, gimbė vertingi kraštotoriniai darbai. Ten daug vietos skirto tautodailininkams, jų kūriniams, Upynos koplyčioms, koplytstulpiams, kapinaitėms, tradicijoms, papročiams.

Aukštai vertinama K. Lovčiko surinka skaidrių ir fotonegatyvų kraštotos temo kolekcija – joje apie 6 tūkst. objektų.

Šiandien Klemensui labiausiai rūpi, kad visa tai, kas surinkta, būtų išsaugota ir laiku identifikuota, aprašyta. Priešingu atveju muziejiniai eksponatai labai greitai gali tapti nebyliais praėjusio laiko liudininkais. Mąstydamas apie tai, jis atsigrežia į savo vaikus. Jie žino tévo darbo vertę...

K. Lovčiko darbai aukštai įvertinti ir valstybės mastu. 2010 m., minint Mindaugo karūnavimo dieną, Lietuvos prezidentės Dalios Grybauskaitės potvarkiu K. Lovčikas apdovanotas ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ medaliu. Na o 2012 m., kai Klemensą giminės ir artimieji sveikino su 75-mečiu, atėjo žinia, kad už indėlį į kryždirbystę K. Lovčikui respublikiniame „Aukso vainikų“ apdovanojime paskirta antroji vieta.

Upynos liaudies amatų muziejaus fragmentai.
Danutės Mukienės nuotraukos

SUGRIŽTU

IRENA LUKOŠIŪTĖ-PETRAITIENĖ

Nuotraukos iš autorės ir Donato Lukošiaus archyvų

(Pabaiga. Pradžia 2012 m. Nr. 3, p. 47–52)

VENESUELOJE. AMERIKOJE. UDAIPURE

1965 m. laivu dailininkas Petras Lukošius grįžo į Venesuelą. Kad susigrąžintų kelionės išlaidas, laive nutapė kapitonu portretą bei komendanto, vieno anglo ir žydės bei kai kurių kitų keleivių šaržus. Venesueloje išbuvės vos pusę metų, gavo dokumentus ir išvyko į JAV – Andželą miestą. Čia, surengės tris savo darbų parodas, gavo kvietimą profesoriauti Indijos Udaipuro aukštajoje mokykloje. Kvietimą priėmė ir, nieko nelaukęs, antrą kartą atsidūrė Indijoje.

1970 m. gegužės 18 d. iš Santa Monikos giminėms atsiųstame laiške Petras rašo: „Atvykau į Bombay. Pasitiko mane buvęs Rabindranath Tagore's universiteto mokslo metų studentas, krishna. Bombay byj išbuvome beveik savaitę. Po to traukiniu išvykome į Udaipurą. Čia vėl vizitai ir naujos pažintys. Kiek man apsidairius, pakvietė Vidgha Bhavan School (aukštajoji mokykla), pats rektorius, vesti „Vakarų metodo meno kursus“ – tapybą ir architektūrą“. Šitoj mokykloj déstau anglų kalba, bet ir pats studijuoju jų meną ir hindi kalbą. [...] Esu visų gerbiamas – tiesiog ant rankų neša. [...] Butas buvo mokyklos dykai duotas, ir gyvenau kaip bajoras. Laikui bégant su pažindino su buvusių Indijos karaliumi, King Bhagwan singhi (Udaipuro magnatas). Jam pareikalavus, turėjau kaip jo svečias apsigyventi pas jį palociuje (Sambhu Palace). Nuo to laiko jau prasidėjo mano nujauciamos „auksinės“ dienos. [...]

Kartais su draugu nuvykdavau į kaimo bakūžes (jos yra panasių į mūsų ir dar turtingesnės sielos atžvilgiu), kur rasdavau indes, beaudžiančias drobes su lietuviškais spalvotais raštais. Se-nutė kalvaratu verpdavo, vaikai lenkdavo siūlus, kiti špūliuodavo. Taigi šitokioje aplinkumojo tiesiog galéčiai sukurti himnais giedančius paveikslus: čia jautési sielai lyg brangus radinys, pilnas vargo poezijos ir nepaprasto įkvėpimo bakūžes muziejus – tokioj aplinkumojo būdamas jaučiu sielos pilnatvę. Kiek čia spalvos, gilių minčių ir įkvėpimo!

[...] Taigi dabar iš mokyklos namo persikėliau pas kunigaikštį į palocių. Davė visą kilimais išklotą puikią studiją, visą aptarnavimą ir tarnus, kurie nešioja paveikslą (3 metrai ant metro 20 cm). Pri-sieis su rektoriumi tvarkytis dėl pamokų sumažinimo“ (Udaipuras, 1967-11-17).

„Kaip minėjau, tuos 2 metus pas Karalių išgyvenau auksiniu gyvenimu. Jam nutapiau iš jo palociaus apylinkės 3 peizažus 2,20 m ant 1,20 m. Nutapiau portretą, biustą ir 2 metrų aukščio 2 statulas iš jo karališkos giminės. Karalius rašė man su Naujuju Metu pasveiki-

Petras Lukošius prie baigiamo Maharano tévo statulos karkaso

nimu, kad vieną statulą jau pastatė prie vieno centrinio Templio (iš viso apie tą templių yra 108 įvairaus dydžio ir grožio šventyklių). Buvo mane nusivežę, tai man padarė nepaprastą įspūdį – žilos praeities dvasinis indų pajėgumas. [...]“ (Udaipuras, 1970-05-18). [...]

Viename laiške, rašytame jau vėliau, Petras prisimena dar Vie-noje kartą sapnavęs brolius Leoną bei Stanislovą su mamunéle, todėl buvęs tikras, kad jų jau nebéra tarp gyvujų. Laiškų į Lietuvą Petras, anot jo, nerašęs „išvengdamas staigmenų iš Lietuvos gyvenimo“. Tačiau kartą, išgirdęs kukojuant gegutę, nuspindė pagaliau susirasti saviškius. Pirmiausia parašė laišką pusseserei Liu-dai – jokio atsakymo. Tada parašė į gimtuosius namus, vildamas, jog ten kas nors vis dar gyvena. Ir koks buvo džiaugsmas, kai atsiliepė Agota Lukošienė. „Aš labai džiaugiuosi, kad šeimininkaujate téviškėje. [...] Tave reikėtų vadinti „Téviškės ramunėlė“, „Naujoji ramunėlė“. Petras susirūpinęs stebėjos, kodėl ji su mažamečiais vaikais po vyro mirties pas svetimus vargelį vargo, o ne iš karto važiavo į Drükčius, susirūpinęs klausinėjo, kas padeda ukiškuose darbuose, dėkojo užauginus „vienintelį Lukošių“ (Donatą Lukoši – I. P.), kurį sakė laikas kone savo sūnumi.

Petras nuoširdžiai džiaugėsi gavęs Lukošienės dukters ir žen-to – Irenos ir Vilhelmo Petraičių – nuotrauką: „Laiminga porelė – tik aš, turbūt, nereikšmingas ir nelaimingas, kad negaliu sau „kompanijos“ surasti – net aplink žemės rutulį keliaudamas! Ar tai ne skau-

di mano dalis?! Vienintelis mano nusiraminimas: „Oi dar daug liko man nukeliauti, kad ir nerandančiam né „sojos“ grūdo“. (Udaipuras, 1967.12.10). [...]

Tėviškės Petras niekada nepamiršo – mintimis, laiškais vis grįždavo į ją. Kartais, kaip šiame laiške, rašytame V. Petraičiui, lygina ją su Indija: „Tikrai atrodo, kad pavasaris artinas; Drūkčiuose klevai, obelys pradės žydėti ir prūdo gale prie akmens kertėje ieva žieduos maudysis. O bičių ūžimas ir paukščių čiulbėjimas – tikras rojaus koncertas. Be to, šopkai ant špokinyčių sparnais tauš-kindami savo giesmių naujas melodijas išvedžioja ir gandras savo linksmu klegenimu aktyviai prisideda, retkarčiais gegutę užklydusi savo poetiškais aidais visus iki susižavėjimo nustebina. Tas viskas yra gana gražu, bet man atrodo lyg išdirbtas teatrališkas trafaretas. Tuo tarpu tropinės gamtos giesmininkų melodijos neturi sau lygių! [...] Artinantis pavasariui indai net laikraščiuose poetiškus straipsnius apie „kojele“ (gegutę) rašo, poetiškų jos garsų laukia dar negimę, didi maži, jauni seni, numirę. Cia ji lyg naminis paukšteliš: atskrenda prie namų, nutupia ant verandas ir užkukuoja, arba mėgsta takais pasivaikštinėti – iki pat durų ateina. O žvirblis – lyg šeimos narys: suka lizdą už paveikslą ar ant lentynos, salione ar virtuvėje, „sėdasi“ ir už stalo, tik iš ten visad paprašomas „po stalu“. Rajastano simbolis yra povas. Pavasarį povai po žydičias pievas kaip po jūrą su pasididžiavimu plaukioja. [...] Jeigu kas pasikėsintų užmušti, gali sulaukti bausmės iki mirties. [...] Paukščiai Indijoje yra žmogaus draugai: vaikšto tuo pačiu keliu, tik skirtingose pusėse.“ (Udaipuras, 1968-03-15)

Rūpėjo Petru sužinti, kaip atrodo tėviškė: troba, sodas, birštvynai aplink. „Dėl tėviškės foto: būt labai man įdomu turėti jos žiemę vaizdų, pavasario ir rudens – kaip jie atrodo po tiek metų?“ (Udaipuras, 1967-12-10). „Tie grybai man net seilę traukia, lyg neišdygė – baravykai ir tos „lapilaižės“, kurios netoli lapių urvų susirinkdavo“ (tas pats laiškas). „Man būtų labai įdomu turėti foto iš trobos vidaus. Nes aš esu tikras, kad neteks jų matyti, be to, man būtų tik skaudus prisiminimas nebeturėti to, kas buvo matoma mano kasdieninėmis akimis. Tikrai būt nyku, tuščia ir liūdna. Juo žmogaus protas labiau išsiivystės, tuo jis yra visame kame jautresnis. [...] Taip aš norėčiau toj krosnies kertelėj atsisesti ir Tau darant „kankolynei“ minklę (tada mamunėlė darydavo), aš vėl iš jos daryčia viščiukus, ériukus ir kitus gyvulėlius ir džiovinčiau ant krosnies, su džiaugsmu žiūrédamas į savo vaikystės kūrybą! Tikrai!“ (Udaipuras, 1968-06-28).

Petras niekada nepraeše artimujų atsiųsti dovanų, anot jo paties, „dailes išdirbinių“. Tačiau viename laiške V. Petraičio paprašė surasti prieškarinę M. K. Čiurlionio monografiją, dabartinės sakési paprašės „draugo Justo Paleckio“.

Šiuos du žmones likimas suvedė visiškai atsiskirtinai. Tą susitikimą J. Paleckis yra aprašęs savo knygoje „Dviejuose pasauliuose“. Demonstracijos prieš tautininkus ir prezidentą Antaną Smetoną Kaune metu J. Paleckis buvo suimtas ir uždarytas vienoje iš Saugumo departamento kamerų. „Cia sėdėjo nepažstamas žmogus su barzdele. Jis pasisakė esąs skulptorius Lukošiūs, neseniai grįžęs iš Italijos. Skulptorius jautėsi labai nelaimingas, sielojosi, kad atsidūrės šiame rūsyje per nesusipratimą. Užėjęs į vieną krautuvikę kai ko nusipirkti (R. Kalpoko straipsnyje rašoma kitaip), o policininkai jį sučiupę, igrūdė į mašiną ir atgabėnę į rūsi.

– Aš visai nesikišu į politiką, nieko joje neišmanau, bijau jos. Aš neitras, pats tikriausias neitras, – atkakliai tvirtino jis aiškia žemaičių

Petras Lukošius prie savo sukurtos indų karžygio skulptūros. Udaipuras, 1967–1968 m.

tarme.“ (J. Paleckis, *Dviejuose pasauliuose*, Vilnius, 1983, p. 306).

Lukošių tąkamt greitai paleido, tačiau atsikiltinai užsimezgusia pažintimi su J. Paleckiu jis vėliau ne kartą pasinaudojo.

Petras visą laiką stengėsi neprarasti ryšio su Lietuva. Rūpinosi atsisiųsdinti Vydūno raštus, lietuvių kalbos vadovėlius, guodėsi, jog Venesueloje termitai suėdė dalį „Lietuvių kalbos sintaksės vidurinei mokyklai“ ir todėl jam trūksta skyrybos ženkli skyrių, apie daugtaškį, skliaustus, kabutes. „Jeigu kur galėtumėte gauti, tai tik tą dalį man nurašykite. Mat aš pradedu primiršti lietuviškai, be to, ji gana įdomi. [...] Taip pat būt ne pro šalį Lietuvos gamtovaizdžių ar svarbesniųjų vietovių nuotraukų ar reproductijų, tik didelių knygų nesiųskite“ (Udaipuras, 1967-12-10).

Petras visada domėjosi savo artimujų sveikata – jo laiškuose giminėms pilna patarimų, pagrįstų asmenine patirtimi, ir citatų, versty iš anglų kalba. „Aš turėjau pilve žaizdas, kolitą, artritą ir visą eilę nežinomų simptomų, bet šiandien juos esu išvijęs. Žinoma, [...] reikia ir atitinkamų salygų. Labai patogu laikytis dietos šiltuose krastuose, kur apskritą metą visų rūsių šviežios daržovės ir vaisiai – tai yra labai svarbu [...]. Visos ligos ateina iš vartojimo

(Nukelta į 50 p.)

ŽEMAICIŲ ŽEMĖ ■ 2012/4

Petras Lukošius prie savo sukurtų skulptūrų. Udaipuras, 1967–1968 m.

(Atkelta iš 49 p.)

druskos ir mirusio (virto) maisto" (Udaipuras, 1968-11-17). Laiške V. Petraičiui Petras pateikia įvairius gydymosi vaistažolėmis, daržovėmis receptus, vegetariškos mitybos aprašymą, pridėdamas kartu ir palinkėjimą: „Mano noras, kad visi būt sveiki kaip ažuolai“ (Udaipuras, 1968-09-23).

Suprantama, didelės įtakos gerai Petro sveikatai turėjo ir pati aplinka, ir griežta jo dienotvarkė, kurios jis visada nepriekaištingai laikydavosi: „Udaipure kasdien Saulė, jokio debesėlio ant dangaus ir aš kasdien po valandą Saulės vonias imu, po to išsimaudau, žolių užkertu, trumpai nusnaudžiu ant kilimo ir vėl teptuku po „kūrybinį dangų“ vedžioju. Tikrai, mano akimis, norint vargingas, bet žavingas yra pasaulis!“ (Udaipuras, 1968-11-17). [...]

P. Lukošius, jau gyvendamas svetur, ne kartą griežtai pasiskakė prieš kunigus ir krikščionybę, atvirai reiškė savo tikėjimo ir Dievo sampratą. „Mano kelvedis yra Visata, kuri neturi nei akių, nei galvos, nei uodegos. Tai amžinai egzistuojanti medžiaga, įvairiausią formą, kaip fizinio, taip ir grožinio pavidalo (medžiai, gėlės, paukščiai ir aš, kaip dalelytė tos Amžinos Visatos). Tuo būdu, nėra kam lankstytis, verkšlenti (melstis). Ar ne? [...] Turbūt nėra gražesnio dvasinio pakilio, kaip pas indus. Aš kartais žiūriu į jų karvių, medžių, paukščių, žvérių, vandens, dangaus, planetų ir t. t. garbinimą. Bet juk visa tai yra Visatos daiktai, dalis, ir nieko nuostabaus. [...] Garbinti dievą, tai čia aš nesutinku [...]. Iš visų religijų kvailiausiai išvedžiojimai yra italų. Aš Visatą ir jos gamtą su neišsemiamais šaltiniais daugiau negu dievinu. Šiandien aš, naudodamasis jos šaltiniais, turiu žydičią sveikatą. Šiandien žmogus savo aplinka taip sumodernino, kad iš dalies ar padaro ją visiškai kenksmingą ir išsigelbėjimo pradeda ieškoti prietaruose. [...] Bet veltui, tai ne kelrodžiai“ (Udaipuras, 1968-11-17).

Kas suformavo tokias Petro pažiūras? Atsakymo turbūt reikia ieškoti jo vaikystėje. Jis augo religingoje šeimoje – motina buvo tretininkė, jos dėdė Senkus – žinomas kunigas. „Būdamas dar pradžios mokykloje per religinę pamoką kunigo paklausiau: „Kodėl ne tik velnias, bet ir Dievas žmogų veda į pagundinimą? Juk sakome: „ir nevesk mus į pagundą, bet gelbék mus nuo pikto...“ Klebonas paraudo, suriko rūščiai, griebė iš taukuoto užancio konvertą, parše ir įdavė man parnešti tévui. Tévas, atplėšęs laišką, perskaitė ir, griebės nuo gembės brizgilus, į stalą trinkt! – „Tai jau į bedievius

mokinies! Ką tu pasakei klebonui?“ O mamunėlė kone nualpo, kad aš tokiu eretu pradedu tapti. Tévas pagalvojės jai ir sako: „Mat, mes visą amžių poterius kalbame ir nematom, kad ir Dievas tikrai į grieką veda, o Petris jau pradžios mokykloje pastebėjo“ (Santa Monika, 1970-05-18).

Dar vienas Petro vaikystės „incidentas“ šikart – su Lieplaukės bažnyčios kunigu Jonu Strykumi: „Mane ant ambono viešai išvadino bedievių ir einančiu prieš Dievo galybę, kadangi aš pradėjau statyti perkūnsargius. Tai buvo mano kančia, ir ne mažesnė kaip Galilėjui“ (Glendale, 1987-05-19).

Konfliktų su dvasiškais būta ir vėliau, tad kas galėtų paneigtį, jog jie taip pat buvo viena iš priežasčių, atstumusiu Petrą nuo Katalikų bažnyčios. Galiausiai savo giminėms jis vieną dieną parašė: „Tai mat, broliukai ir sesutės, mano Dievas yra labai platus: į kiekvieną daiktą pažvelgęs aš matau bažnyčią“ (Kalifornija, 1971).

Laiškuose giminėms į Lietuvą Petras dažnai rašė apie meną ir menininko, „amžinos visatos dalelytés“, pašaukimą. Anot jo, „dailininko yra visai atskiras pasaulis: čia neveikia jokie apskaičiavimai ir jokie žmonių įstatymai, jo akis mato liniją ir formą, iki begalybės tobulą ir atvirkščiai, kaip ne dékingą padugnę su visais užsiėptais jos užkampiais. Menas yra neišsemiamas krypčių ir stilių atžvilgiu [...]. Paveikslas turi būti sukurtas taip harmoningai, kad žiūrovas galėtų žiūrėti į jį ištisas valandas ar dienas ir jam nenuisibostų. [...] Taip kūrė Čiurlionis!“ (Udaipuras, 1968-12-14). „Mano koloritas yra stiprus. Tai išsvystė iš tropikų spalvų miražų, kuriuos visą laiką gamtoje sekū. Mégstu kiekvieną daiktą idealizuoti, reikštati jį simboliais. Nežiūrint to, kad mano tapyboje labai stiprios spalvos, paveikslai nenusibos, [...] o fotografinis realizmas atrodo „floh“ (lietuviškai būtų subliuškės). [...] Aš nekreipiu dėmesio nei į teigimą, nei į neigimą mano kūrybos. Visuomet laikaus būti pajėgus (negirtuokliauju, nerūkau ir nenaikinu savęs jokiais nikotinais) ir kiek galima, visu sielos pajėgumu, kūryboj susijungti su kiekvienu objektu, kad jí idealiai spalva aprenti (1968 m. gruodžio 14 d. rašytas laiškas).

Negailėdamas laiko Petras savo laiškuose vis mokė Donatą Lukošių, kaip reikėtų vertinti meno kūrinį: „Pirmu žvilgsniu turi matyt (nesvarbu, kad ir moderniškas) jo bendrą toną: šiltų, šaltų spalvų, rytmę, vidurienį ar vakare tapytas... Spalvų komponavimas duoda paveikslui pagrindinę reikšmę. Pvz., dienovidžio benedras tonas yra be kontūrų, šešelių, pilkšvas ir lyg apmiręs. Rytmetės spalvinis tonas – šiltesnis, į balzganumą, su stipriais kontūrais ir šešeliiais. [...] Geltona spalva – džiaugsmo, laimės, ateities... Žalia – vešlumo, gyyvyninių siekių, ramybės, poilsio... (tik nežinia, kodėl Čiurlionis žalia spalvą pavartojo „Laidotuvų cikle“ liūdesiui, nes liūdesiui reikštė – juoda ir tamsiai melsvai violetinė). Mėlynai – viltis, išsigelbėjimas, susikaupimas... Melsvai violetinė – liūdesys, pakasynos, išnykimas... Raudona – jėga, veržlumas, siekimai, tragedija, meilės aistros, karžygiskumas, nesulaikoma jėga“ (Udaipuras, 1968-12-14).

Petas pabrėždavo, kad, vertinant meno kūrinį, „niekada ne reikia priekaištauti dailininkui už jo įsitikinimus, priklausymą vienai ar kitai partijai ar panašiai – turi būti kūrybingai išpildytas, nesvarbu – angelas, velnias ar Dievas... Taigi kad ir tos stacijos: nesvarbu, kad jos religinės. Svarbu yra tai, kad jos kūrybiškai nutapytos meno nesimokiusio paprasto kaimiečio – atliktas sielos darbas.“ (Santa Monika, 1972-02-01).

Laiškuose D. Lukošiui Petras prisipažino, jog didžiosios jo sva-

jonės buvusios „Skulptūra, Tapyba, Architektūra ir Muzika“. Tokios svarbios ir brangios, jog raše jas didžiosiomis raidėmis. „Iš smulkesniųjų pasiekiau stoliarystę, kalvystę, medžio drožybą ir inkrustaciją, keramiką, medžio tekinių (net „tekor“ buvau padarės, kuri liko téviškėje), laikrodininkystę, auksakalystę ir „dental“ techniką, ir beveik nesimokės. Jeigu būčiau turėjės savo gabumams tinkamą Tévą, tai nežinia, į kokias aukštumas būčiau įkopės“ (Udaipuras, 1968-04-09).

Petras gyveno svajonėmis [...] „téviškėj padaryti ir iš skaitlingos šeimos sukurti kompozicijų tapyboj ir skulptūroj, ant brolių kapo pastatyti didžiulį akmenį su lietuviškais liaudies motyvais, o kultūrinį centrą (taip kaime sovietiniai laikais vadino buvusios Lukošių jaujos vietoje pastatytą pastatą – kolūkio brigados centrą - I. P.) pakelti meno kūriniuose“ (Udaipuras, 1968-09-21). Tik visa bėda buvusi, anot menininko „kišenės reikalai, ir – kojos. Mano finansinė kišenė yra bohemiska. Nors aš pas Karalių uždirbu neblogai, bet, iškeitus į dolerius, gaunasti dešimtoji dalis – visai menkas biznis. Tik tiek, kad kelionės nekainuoja“ (ten pat). Kelionėse, išvykose nutaptyti portretai, peizažai ne tik teikdavo menininkui dvaisinį pasitenkinimą, suteikdavo galimybę pasipildyti kūrybos šaltinius, bet ir padengdavo nemazą išlaidų dalį.

Tropikų gamta, šviesios, ryškios spalvos buvo dailininko P. Lukošiaus „sielos rojus“. „Nepakenčiu šalčio. Jeigu turėčiau pakan-kamai pinigų, būčiau, kur pavasaris randas – tikras žemės rojus yra ant drobės nemiršančius žiedus „tupdyti“ (Udaipuras, 1968-01-14). „Kasdien stebiu kiekvieną drugej, didingus sakalus ant ežerų ir tarp palocių bokštų sklandančius, beždžionių šuolius neišmatuojamus, dramblio žingsnius, žemę judinančius, ir mažą skruzdėlytę, kuri be nuovargio bėga vargo našta nešina“ (Udaipuras, 1967-12-10).

Kasdien eidamas į Vidgha Bhawana pro beišdziūvančias vandens duobes su jose likusiomis žuvimis ir matydamas miršančių žuvų agoniją, ne kartą yra šokės jų gelbėti: surinkdavo besigaluojančias ir besiblaškančias žuvis į vandens termosą ir gabendavo jas pusę kilometro į Udaipuro ezerą.

Indija Petriui buvo nuostabiausias kraštas, kurį jis stengėsi bet kokiai progai pasitaikius kuo artimiau pažinti. Viename iš laiškų jis pasakoja apie kelionę po Indiją, į kurį buvo išsiruošęs su draugu ir jo giminaite

Petras Lukošius. „Mahal Agra“ (tulomoje – šventovė Taja (Tadž)

panele Ranavat Singh. Jie išvyko į Dargelių, vieną gražiausių Indijos vietų, esančių Himalajų kalnų papédėje, kur mistiškos terasos, žydintys pasaulyje geriausios arbatos laukai ir didingas žemės Karalius Everestas. Iš ten – į draugo krišnos téviškę Monhyr prie Gango upės, į Bengaliją, į Santinikanetaną susitikti su buvusiais studijų draugais ir profesoriais.

„Mat kelionė nieko nekainuoja, [...] tad kodėl nepakeliauti! Juk žmogus gyvena viena sykį pasauly...“ (Udaipuras, 1968-05-15).

Pirmasis sustojimas toje kelionėje – pas draugo draugą, „The Head Master of Hindi – Himalay – Higher School“ vadovą. Jiems aprodė mokyklos patalpas, kuriose vyksta užsiėmimai. Petrą nustebino paties vadovo gyvenamasis būstas toje pačioje mokykloje: viename mažame kambarėlyje ir miegama, ir valgis gaminamas. Viryklė – prasčiausias kibiras, kurio apačioje esanti skylė atstoja pakurą, o vidus storai išlipdytas moliu. Kūrenama ši „krosnis“ medžio anglimi, o dūmai kartu su pelenais kyla aukštyn, išsiskaido kambarėje ir krisdamis žemyn nusėda į virala. Paragauti tik ką išvirto viralo Petras atsisakė, tačiau jo draugas tašęs, kad net ausys linkusios. „Visur pas juos to nešvarumo iki ausų, bet tokio dar nebuvau matęs! Virtuvės lentynos – kalnais dulkių priaugusios ir nuo dūmų prikepusios-tikrai nuo Budos laikų! [...] Gretimai esančiame mažame kambarėlyje dirbtį sutelpa 48 vaikai ir „mokytojas“. Suolių jokių nėra, tik mažytis stalelis ir kėdė mokytojui. Kam-

pe kartono gabalas, kadaise buvęs nudažytas juodai. Tai rašomoji lenta. Mudu su draugu visą savaite čia naktimis miegojome ant patiestų kilių. Vieną rytą, kai apsirengėme, jėjo „Master“... skustis barzdos. Atsišėdo ant kėdės (jo kambarėje kėdės nėra) prie lango. Nusiskutės pamuiles surenka pirstu nuo smakro ir tepa ant lango šono ir palangės (atrodo, kad skulptorius langą lipdo). Stebėjau retą sceną, juk galėjo kaip žmogus atsinesti popierius, bet ne! Mačiau tą patį „Master“ pas studentus: geriausios dūšios jogas! Tas jų apsileidimas viskā pržudo“ (Udaipuras, 1968-06-28).

Tais metais Petro rašytuose laiškuose gali rasti ir daugiau kritiškų gaidelių apie Indiją. „Ši kartą ir man Indija nebeberatinė: tas jų nešvarumas ir „šventų“ karvių Udaipurė be galio daug. Norint tą „šventą šūdą“ varžydamiesi gaudo, bet vis tiek miestas lieka nešvarus. Šūdą sudžiavinę vartoja kaip kurą, ant „šventos“ ugnies verda ryžius. Karvės, kai dabar viskas išžiūvo, gatvėse pusbadžiu gyvena: ryja popierius, koks fanatikas kai kada nuperka pundą žolės, kad numarintų šventą jų alkį. O krautuvį ar turgas vertelgos visada turi dviejų metrų bambuko lazdą, ir kai šventoji ima artintis, tuo per šonus... [...] Indų namai, kur yra akmenų, – akmeniniai, kur yra molio – platiniai. Šiltose zonoose bėdnieji turi pasistatę namus iš sąšlavų: maišų, palmių lapų, pintinių, kartono gabalų...“ (Udaipuras, 1968-03-15).

Tačiau, anot Petro, žmonės yra tikrai „auk-

(Nukelta į 52 p.)

(Atkelta iš 51 p.)

sinės“ sielos ir širdies. [...] Egoizmas čia neviešpataują, jie neturi gobumo: jei liko ryžių sauja dienai – laimingi. [...] Indas pasiliiks prie savo (susivienijimo su dvasiniu pasauliu), negu stos savo artimą dėl žemės interesus skriausti“ (Udaipuras, 1968-03-15). „Indų vaikas niekada nemes akmeniu paukšteliui ar žvėreliui, ir bendrai jie gerbia visą gamtą“ (Santa Monika, 1970-05-18).

Pakeliui iš Udaipuro į Kalkutos uostą Petras dar buvo sustojęs Gaya-Budos meditacijos vietoje, trumpam užsukęs į Santiniketaną, kur universitete susitiko su buvusiais kolegomis profesoriais. Vėliau dar aplankė prie Gando, 40 mylių už Kalkutos, gyvenantį Omearth, kurio visas turtas – indas vandeniu ir drobulė apsisiausti.

Sveikindamas giminaicius su Naujaisiais 1969-aisiais metais Petras jiems atsiuntė originalų darbą – ant medžio džiovinto lapo tankaus gyslų tinklo aliejiniai dažais nutapytą paveikslą – nacionaliniai rūbais vilkinčią indę su šalia prisiglaudusių ožiu.

Pagaliau priartėjo atsisveikinimas su Indija.

Kalkutos uoste Petras apmėje ypatinges jausmas. Nelengva buvo atsisveikinti su karaliumi, jo šeima ir udaipuriečiais. Po kelerių metų laiške V. Petraičiui jis rašyti: „Šiandien tos studijos durys nebeatsidaro – likimas mus atskyrė, lyg voras supynė mirtinos tylos tinklą. [...] Liko tik gilus prisiminimas: kaip voveraitės žaidavo apie mano kaklą ir paukštelių tūpė ant delno. Visa tai buvo nepaprasto siužeto vaizdeliai. Nėra nieko gražesnio, kaip gamta.“ (Manila, 1969-02-06).

Petras ne kartą savo laiškuose prisipažino, kad keliaudamas po Rytus stebėjęs gamtą ir mokėsis iš jos, ji buvusi jo „profesorius, gyvenimo vadovas fiziniame gyvenime ir dvasiniame kilime...“ (Santa Monika, 1971-02-06).

Galiausiai olandų laivas „Rotri“ pamažu ima toliti nuo krantinės...

KELIONĖ Į JAV. LOS ANDŽELAS

Petras Lukošius į Amerikos prekybinį laivą įsėdo Kalkutoje 1969 m. sausio 18 d. ir vasario 28 d. jau buvo Los Andželo uoste. Laivas plaukė Gango upe, Indijos pakrantėmis pro Singapūrą, daug kur sustodamas, tad Petras turėjo progos pamatyti jvairius vaizdus ir žmones bei stebėti jų gyvenimą. Keliaujant lavu beveik visą kelią iki Los Andželo sėautė audra. Anot Petro, tai buvę jam ne į naudą – negalėjo tapti. „Nutapiau portretą vienam laivo „aficeriui“, dar norėjo kapitonas ir kiti laivo šefai, bet dėl audros tai buvo neįmanoma. Šiaip audra man buvo į sveikatą, nemažai škicų pasidariau – galėsiu nuostabiu jūry peizažų sukurti“ (Kalifornija, 1969-03-11).

Tame pačiame laiške V. Petraičiui Petras prisipažsta, kad jis, nors ir būdamas 70 metų amžiaus, dar jaučiasi labai stiprus, „be jokių simptomų ir skaudėjimų, pilnas energijos ir siekymų. Kaip jaučiųsėje, 20 metų“. O laiške F. Morkienei, rašytame iš Santa Monikos, atskleidžia savo sveikatos ir gyvybingumo paslapčių: „Pas mane jokia virtuvė neegzistuoja. Nieko neverdu, viską valgau žalią: visų rūšių daržoves, vaisius ir riešutus. Negeriu jokių alkoholinių gérimų, tiktais žalią vandenį (nevirką). Taip pat nerūkau, negeriu kavos, kakavos ir arbatos – tik gryną šaltinio vandenį su citrina.“ (1970-05-18).

Los Andžele Petras apsigyveno pas kanadietę Samoshą. Netrukus pradėjo gauti užsakymų – nutapytį portretą. Tačiau tam, kad tave pripažintų, kad už darbą tinkamai mokėtų, kad kūrinius pirktu,

turėjo praeiti daug laiko. Petras dėjo daug pastangų, kad surengtų savo kūrybos parodą, kad „sugautų“ vieną kitą dolerį ateities kelionėms“. Nelengvos pastangos buvo apvainikuotos sėkmė – 1969 m. rugsėjo 7 d. Los Andžele buvo atidaryta Petro Luko-Lukošiaus tapybos darbų paroda.

Pamažu Petras išgarsėjo kaip portretistas. Tapė jis tik amerikiečius, nes lietuvių esą buvę per daug šykštūs, jie, anot jo, „maną, kad „savo dolerius nusineš pas Abraomą“ (Santa Monika, Kalifornija, 1970-01-14).

Petras Indijos nepamiršto ir vis pasvajodavo: „jei pasisektų ekonominėj plotmėj, nusipirkti Pietų Indijoje, Pondicheri, sklypelį ir tenai praleisti ramiai priešabraominės savo kelionės dienas“. Pondicheri yra garsus viso pasaulio religijų centras. Jame svarbiausią vaidmenį vaidina indų dvasinės meditacijos, kuriomis mielai sekā ir kitos religijos“ (Santa Monika, 1969-10-14). Indijoje, anot Petro, kiekvienas, kad ir kokio luomo jis būtų, gali rasti susivienijimą su dvasiniu pasauliu. Tačiau tai padaryti pavyksta tik keletui iš milijono, tiems, kurie atsisako prisirišimo prie materialaus pasaulio.

Petras mėgdavo sakyti, jog žmogus, įvaldės meditaciją, yra tikrasis dvasinio pasaulio gyventojas. „Aš tokio laipsnio niekada nemanau pasiekti, bet tokį asmenį draugystėje mielai norėčiau būti. Esu pasiryžęs keliauti, kol sustos mano žingsnis. O mano liekanos tebus išbarstyti Gango upėje. Daugiau, negu poetiška – nuostabiai gražu ir įdomu būtų, jei taip įvyktų“ (Santa Monika, 1969-10-14).

Iš Udaipuro atvykus į JAV, Petru reikėjo skubiai spręsti klausimą, kur toliau gyventi: grįžti atgal į Venesuelą ar likti JAV. „Esu Venesuelos pilietis ir USA rezidentas“, – rašo jis tame pačiame 1969 m. spalio 14 d. datuotame laiške. Amerikoje jis tikėjosi po dviejų metų gauti senatvės pensiją, tad galiausiai, nors ir kaip buvo gaila skirtis su nepaprastu šio krašto grožiu, jis apsisprendė paliki Venesuelą ir priimti Amerikos pilietybę.

Labai platus buvo menininko interesų ratas. Į tévynę rašyti jo laiškai atskleidžia dar vieną dailininko būdo bruožą – blaškymasi nuo vienos temos prie kitos, nuo vieno susidomėjimo objekto prie kito. Petras, susirūpinęs, jog panašios literatūros Lietuvoje trūksta, vertė į lietuvių kalbą laikraščių ir žurnalų straipsnius apie sveiką gyvenseną, mitybą, organizmo valymą. Siunčiamą medžiagą nereitai pailiustruodavo pavaždžiais iš savo asmeninio gyvenimo, nevengė juose pats pasididžiuoti ir pasigirti laimėjimais: „Lapkričio 16 dieną man suankia 71 metai. Nusifotografuosi ir pasiūsiu jums nuotrauką – pamatysite, kaip atrodau, „žoleles“ tvarkingai gerdamas ir valgydamas. [...] (Santa Monika, 1969-10-14).

Petras niekada nepamiršdavo pasveikinti giminaicių Šv. Kalėdų ir Nauujųjų metų proga, nuoširdžiai džiaugdavosi sužinojės, jog kam nors gimbė mažylis, domėjos, kaip auga atžalos. Ypač gražiai Petras bendraudavo su Linute Petraityte: mergaitei adresuotus laiškus jis išmargindavo savo piešiniais, o gavęs iš Linos jos sukurtų darbelių, parašydavo išsamius komentarus.

J. Paleckiu padedant P. Lukošius į Lietuvą Donatui Lukošiui atsiuntė „Krymo stebuklo“ peizažus. J. Paleckiu į Maskvą Petras buvo nusuntęs ir savo paveikslą „Trakų pilis“ – jo manymu, geriausias būdas ką nors perduoti į Lietuvą buvę per J. Paleck. [...]

Petras džiaugėsi, kad greitai gaus JAV pilietybę ir 140 dolerių pensiją: „Tuomet prasidės mano gražioji kūrybinė gyvenimo dalis. Mielai norėčiau apsigyventi Indijoje, bet pensiją valdžia siunčia tik į Kanadą ir Meksiką. Gal pavyks kaip nors susikombiniuoti...“ (ten pat). Galiausiai jam valdžia paskyrė 125 dolerių pensiją su galimy-

be gauti ją bet kurioje šalyje, išskyrus socialistinę – tokiu atveju reikėtų specialaus JAV valdžios leidimo. Vis galvojo apie keliones.

Šalia kūrybos Petras nevengė ir kitų darbų: dirbo ligoninėje stomatologo padėjėju, auksakaliu pas laikrodininką, o turėdamas laisvesnio laiko, émė dairytis ir medžiagos smuikui, kurį pasidaryti seniai svajojo. Kai vienam senienų muziejui Petras meistriškai atnaujino porą senų smuikų, muziejaus savininkas negalėjęs atsistebeti „didelio talento žmogumi aukso pirštais“ ir pasiūlęs jam dirbtį pas jį restauratoriumi. Petras pasiūlymą mielai priėmė. „Mano gyvenimas – lyg pasakų ciklas. Reikia dirbtį, ne žioplinti, tuo met visiems būsi reikalingas“, – džiaugdamasis ir didžiuodamasis rašė jis V. Petraičiui (Santa Monika, 1970-06-14).

1971 m. pradžioje Petras laiške giminaičiams pranešė jog liepos 22 d. į Vilnių atvyks geras jo draugas – kanadietis, buvęs tarptautinio cirko magas Petras Samoshas. Tai esąs turtingas žmogus (todėl ir galėtų leisti sau tokią kelionę), be to, puikiai mokas kokį tuziną kalbų ir gerai kalbą lietuviškai, tad jiedu dažnai traukdavę lietuviškas dainas ir giesmes. Laiške Petras pridūrė, kad per draugą perduos giminėms dovanų: Donato ir Linos portretus, lietuviškų peizažų, keletą įgrotų ir įdainuotų juostų: vieną – Donatui, kitą – Vilhelmu. Džiaugėsi sulaukęs ir panašių dovanų (lietuviškų įrašų) iš giminaičių: „Man buvo be galio nuostabu išgirsti laikrodžio mušimą, kuris man stipriai priminė prieit... Aš keliau po pasaulį, o jis nepaliauja belsti ir skaičiuoti mano kelionių valandas – tikras keleivio draugas! Taip pat malonu išgirsti poetiškus garsus visų jūsų išsireiškimuose, net Agota man palinkėjo: „Ne pro šalį būt ir tau pagulėti“ (Santa Monika, 1971-08-31). Ne mažiau svarbūs Petru buvo ir draugo parvezti įspūdžiai iš susitikimo su Donatu bei Vilhelmu.

Gyvendamas JAV, Petras stebėjos tenykščių gyventojų darbštumu, ko, kaip sakė, nepastebėjęs Venesueloje ir Meksikoje. Ypač jis džiaugėsi ten esančia jvairiausią vaisių gausa, skaniomis braškėmis, kurių galėjai nusipirkti net rudenį (iš nepamiršdavo pridurti, jog jo dienos uždarbis – 16 dolerių – dabar jau leidžia jam laisvai pirkti).

Petrui rūpėjo įsteigti asmeninį muziejų. Jis kruopščiai kaupė eksponatus, į pagalbą šiam darbui pasitelkdamas ir Lietuvoje gyvensius gimines: Agotos jis prašė atsiųsti mamunėlės paskutinių gyvenimo dienų aprašymą, visų jo šeimos narių (išskyrus tévą) gimimo datas, išlikusias nuotraukas.

Neapleido Petro ir dar viena mintis – išleisti liaudies dainų knygę. Primiršęs kai kurių Žemaitijos krašto dainų žodžius, raše namiskiams, kad šie nueitų pas kaimynę Lukošienę – gal ši dar ką prisimenanti. Į gimes kreipėsi ir ieškodamas trūkstamų dainų natų: „Gal kur randasi senoviniškų kaimo dainų knygutė? O gal Agota galėtų ką iš savo repertuaro parašyti? Svarbi būtų ir Linutės įdėnuota juostelė. [...] Šioj knygutė bus ir indu dainų vertimai, ir mano kelionės vargai ir džiūgavimai“ (Santa Monika, 1971-08-31). Liko neišku, ar pavyko Petruvi šį sumanymą įgyvendinti.

Stebina, kiek daug planų, sumanymų, darbų darniai rišosi į vieną tvirtą Petro kūrybinio gyvenimo grandinę. Dideliu samčiu jis iš gyvenimo kitilo sémé viską, ką tik buvo įmanoma semti.

1971 m. rugpjūčio 14 d. laiške iš Santa Monikos brolienei jis rašė, jog yra sukaupęs žinių apie mineralų savybes ir sekmingai jas naudoja juvelyriskos darbuose. Tame pačiame laiške pasakojo ir apie savo „muzikas“ – kaip padaryti gerą smuiką, gyresi ką tik nusipirkęs saksofoną, kuriuo jau pradėjęs „triūbyti“: „tai dar vienas pretendentas į jau palyginti nemažo mano orkestrėlio (gaila tik, kad be orkestrantų) sudėtį“. Ant nuotraukos, Agotai Lukošienei išsiųs-

Petras Lukošius senienų muziejui restauruoja smuiką. Ant sienos – jo nupieštas Donato Lukošiaus portretas ir pradėtas piešti giminės Linos portretas

tos 1972 m. rugsėjo 19 d. iš Santa Monikos, skaitome: „Mano Dieviškios Kalbos kolekcija susideda: 5 saksofonai, 5 klenetos, 5 okarinos, 3 fleitos, 1 obojas, 1 akordeonas, 1 melodikos piano sistema (elektriniai vargonėliai – I. P.), 2 čelialai, 3 smuikai ir 1 barabanas. Padariau instrumentams sukinėjamą ir važinėjamą stovą viršuje su uždangalu nuo dulkių“. Jis pasirūpino viskuo. Kitaip ne galėjo būti, jei kaip rašė, „muzika yra Dieviškoji kalba su savo nuostabiu raštu (gaidomis) ir su amžinybės garsais!!!!... [...] Čia tapymo pertraukoje kalba geltonasis tenorius dangišką melodiją. Ar ne smagu mano sielai šiaip ruoštis į Amžinają kelionę? Deja, dar turiu žemiškos nemažai padaryti, nežiūrint, kad artinas 75 metai...“

Kitas laiškas rodo, kaip paskutiniaiems gyvenimo metais keitėsi jo pozūtis į religiją, žmogaus gyvenimą ir mirtį: „Pirmoji mano inkarnacija buvo Lietuvos prieš 280 metų, po to – antroji, mat tuo laiku Lietuvos kultūrinis lygis buvo žemas ir aš negalėjau jokio mokslo įgyti. [...] Mano trečiasis gimimas (inkarnacija) buvo Indijoje. Matyt, kad turėjau gavęs kūną iš kultūringų, galėjau baigti meno mokyklą, tai ir nenuostabu dėl mano gabumų dabartinių: nes aš prieš tai jau buvau menų studijavęs, prieš 160 metų. Kadangi Indijoje greta gimnazijos einama pradinė dailydydystė, šaltkalvystė, siuvimas ir rank-

(Nukelta į 54 p.)

Petras Lukošius groja savo namuose prie surinktos muzikos instrumentų kolekcijos apie 1971-uosius metus

(Atkelta iš 53 p.)

darbiai, tai [...] aš juos Lietuvoj nesimokinės puikiai dirbau. Kada aš nuvažiavau pirmą kartą į Indiją, tai man tos vietos, kaip tévišké – matytoj ir pažįstamos. [...] Taigi po mano kūno apleidimo (mirties) Indijoje jau siela [...] laisvai skrajojo po kosminj dvasių pasauli. Kitaip ir negalėjo būti, nes buvau gavęs sveiką kultūrą ir nebeprideręs aibę sunkių šunybių. Taigi siela jau buvo padariusi progresą į aukštésnį laipsnį. Dabartinė, 4-oji inkarnacija, yra statybininkas, architektas, o 5-oji bus mokytojas (profesorius). [...] „Tai mat, Brolione, tie visi faktai rodo nepaprastai įdomią žmogaus sielos evoliuciją: į Aukščiausią gérį – Dieviškumo pasaulį ar, priesingai, – į žemiausią blogi – Šetoniškumo pasaulį“. [...] „Tai mano visas gyvenimo tikslas yra neprāžydoti savo sielos.“

Laiške, rašytame 1972 birželio 18 d. iš Santa Monikos, jis guodžiasi: „Broliuk! Aš pats žinau, kad esu blogoj padėty, negalédamas pasišvęsti menui (buvo užsiémės kitais darbais – I. P.), bet nieko nepatriūbysi – dailininko darbai vertingi po mirties. Ar ne?“

Petrą kankino mintis, kaip jamžinti artimujų atminimą Lieplaukės kapinėse. „Mano projekte turi būti: vienoj pusėj – Rūpintojėlis, kitoj – kuklus kryžius, Leono ir Stasio bareljefai, taip pat ir Agotos, ir aš juos kalu [...] Mano manymu, jūs visai nesirūpinkite ir neskubékite, nes gali kokia prošvaistė įvykti ir galimybės atsirasti paminklui pastatyti“ (Santa Monika, 1972-11-27). Netrukus Petras

*Mano
Dangūsios Kielbos tr-
lik eja susiibeda: 5 saksofonai
5 klarinetai, 50 karinės, 3 flautai,
10 būrys, 1 ceteronė, 1 melodi-
kos piano sistema, 2 čelini, 3 smuiki
ir vienos baritonas.
Čiai tofymo pentagramai kielba,
geltonas timbrius dangūska mi-
linėja. Ar negoniu mano sėlei
siužyp rauskis į Sanžinską k. Gome?*

Petro Lukošiaus laiško, rašyto giminėms iš Santa Monikos 1971 m. rugpjūčio 14 d., fragmentas

atliko ir dar vieną pareigą – laiške patvirtino brolio Stanislovo Lieplaukės bažnyčios stacių autorystę.

Per mamutę papräše Vilhelmo nufotograuoti trobos kambarius, ypač tą kambarį, kur dar klebetuoja laikrodis.

Nors buvo jau 75 metų amžiaus, namiškių papräše atsiųsti jam anglų-lietuvių ir lietuvių-anglų žodynų, lietuvių kalbos gramatiką ir pridūrė, kad bus užsišpyrės ir dar pasimokys.

Beveik po metų, 1974-ųjų sausio 11 d., Agotai parašė, jog jau esąs pensijoje. Tuo metu jis nepaprastai daug dirbo: mokėsi sanskrito ir anglų kalbų (planavo universitete studijuoti filosofiją), mokėsi groti įvairiausiais instrumentais, tobulino savo įgūdžius tapybos ir skulptūros srityje.

Vėliau kurį laiką giminės iš Petro laiškų nebesulaukdavo. Namiškiai Lietuvoje sunerimo: „gal Petras susirgo?“. Nerima išsklaidė metų pabaigoje atėjęs laiškas – kaip ijrasta, išsamus ir dalykškas: „Mano tolimesni planai: kitais metais liko priimti Amerikos pilietybę ir tuomet bus matyi, kurios krypties vėjų pasigauti. Turi begalinius planus ir nepaprastai didelius. Turiu kvietimą į Rytų Afriką – Tanzaniją – iš vieno profesoriaus, filosofo. Jis net mini kelionę apmokėti. Jeigu tas ir neįvyktu, bet tuos kraštus turiu pamatyti ir juose pagyventi. Kiek žinau, tenai gamta yra nepaprasto grožio. Jis (profesorius) yra toks baltas, kaip „bato aulas“, bet dangiškos širdies. Mūsų pažintis: aš studijavau Rabindranatho Tagorės universitete indų meną, o jis – jų filosofiją.“

Nežinau, kur sustosiu įvykdinti savo visų vargų „pėdsaką“. Ar Himalajuose, Meksikoje, Afrikoje ar Indijoje. Kadangi pasaulis „prazūties katilė“ verda, nieko tikro nebėlko ant žemės. Taigi aš, gerai apgalvojės, nutariau pasidaryti savo asmeninį muziejų (savo pėdsaką). Visas mano amžiaus galo gyvenimas bus sukoncentruotas po žeme, tame požemyje talpinsis mano kūriniai. Ten bus žymų pasaulio mokslininkų, neišskiriant rasės ar politinės krypties, portretai, biustai: Ghandi, Tagore, Leninas, Einšteinas ir kiti, taip pat – ir eiliniai, kurie prisdės stambiu piniginiu įnašu, ir net popiežius galės turėti savo abrozdą. [...] Kaip jūsų visų nuomonė? Nes aš savo giminę įrgi jamžinsiu [...] O ta varginga Drükčių „žvaigždelė“ buvo persekiojama ir niekinama ne tik kai kurių paprastų asmenų, bet ir klebonų, ir dar Tėvo... Man tokias temas palietus daros žiau-

rus vaizdas ir žiauri praeitis, šiandien nugalėta. Esu vainikuojamas svetimų kraštū!“ (iš laiško Petraičiams ir Lukošiams, rašyto Santa Monikoje 1974 m.).

Petras dirbo daug, anot jo paties, drūčiai, ir nebuvu vietas jokiam apsileidimui. „Esu gana sveikas ir mokinuos, ką tik pajęgiu, nežūrint į mano amžių. Viskas man patrauklu ir įdomu, tik politikos nemégstu“, – rašė jis 1974 m. gruodžio 25 d. V. Petraičiui, iš Glendale atsiųstame sveikinime. O dar po metų pranešė: „Pas mane įvyko dideli pasikeitimai: esu jau Amerikos pilietis ir pakeičiau vardą. Juk lietuvių tikrieji vardai yra Audronė, Vygaudas, Gelūnė... Mūsų protėviams kryžiuočiai savo romeniškus vardus primetė. [...] Pasirinkau (vardą) iš senosios mūsų protėvių šaknies – sanskrito kalbos: Dhula – „Žemės dulkė“ ir pavarde Yatri – „Keleivis“ (Glendale, 1975-12-10). Tą pačią dieną rašytame šventiniame sveikinime, adresuotame Petraičiams, Petras džiaugėsi, jog visi ji „laba vertina už tokį gražų ir reikšmingą gyvenimo žingsnį, ir taip simboliskus vardus“, papasakojo, kad toliau studijuoją indų filosofiją, jogą.

Giminaičiams Lietuvoje Petro sprendimas pakeisti vardą ir pavarde buvo nelabai suprantamas. Vilhelmas Petraitis neiškentė nepasišaipęs iš Petro ir parašė: „Gavės Jūsų laiškutį labai nustebau – rašo kažkoks nepažįstamas žmogus. Skaitau: Dhula... Žemaitiškai, kas yra dulios, arba kitur – vadinosios dūlinės, žinau – grūšos; žinau cukrines, kiaulgrūšes ir kitas. Bet čia – Dhula. Ir tik skaitydamas laišką išsiaiškinau, kad Dédé – tai ne grūšė, bet tas pats padorus žemaitis, tik perkrikštystas – pakeitęs ir vardą, ir pavarde, pilietybę, nežinau, gal ir tautybę...“

Petro, rodos, neužgavo gana kandūs giminiacio žodžiai, nes kitame laiške, atsiųstame į namus, jis atvirai ir drąsiai dėstė savo požiūrį į gyvenimą ir Dievą: „Mano gyvenimas yra pasikeitus, ir aš suradau savo sielos tikrąjį kelią, kurio jau nuo jaunumės ieškoju [...] Aš esu vienuolis, bet ne Vatikano, o Rytų, kuris pasitenkiniai ryžių sauja, nekrauna jokio turto, nesikiša į jokią politiką, [...] kiekvienam duoda sveiką gyvenimo pavyzdį“ (Glendale, 1978-05-19). Jis džiaugėsi pagalau užbaigęs 5 metų jogos kursą ir pasakojo, kad, remdamasis paskutiniuose mokslo atradimais, svarsto apie žmogaus kilmę, smerkia inkvizicinę teismą, krikšcionis ką išpažintį. Jo manymu, vieninteliai indai esą pasukę teisingu keliu. „Kada ateis mano paskutinis atsidūsėjimas... su neapsakomu džiaugsmu iškeliausiu, bet nemirsiu, kaip visi. [...] Kad jūs, Mielieji, čia būtumėte, tai tikrai aš visus padaryčiau [...] nemirštančiais genijais! [...] Aš prašyčiau, kad mane vadintumėt mano pasirinktuoju vardu, nes kitaip jūs savo sielą kankinat: Dhula – dulkė, iš kurios yra surukta ta nejisavizuojama Begalybė. Yatri – keleivis, atkeliavęs į šį žemės rutulį. [...] Aš nenoriu, kad per mano sielos asmenį būtų tas Petras niekinamas – Lietuvoj sako: „Petrai, ar skani klerkai“, „Petrai, kur tavo raktai?“ Man patarė toliau keisti pačiam pasirenkant vardus, nes tas vardas nevertas mano sielos ir Dvasios ligio. [...] dabar įžengiau į devintą dešimtį ir esu sveikas, kaip niekada“ (Glendale, 1978-05-19).

Šiame laiške jis praše Agotos niekam nenurodyti jo adreso, nes jam galėsi rašyti laiškus tik Agota ir jos šeimos nariai. Tai buvo paskutinis Petro laiškas į Lietuvą.

O vėliau, kad ir kiek bebandėme, tolimos šalies vienuolyno varai mums nebeatsidarė – Petras daugiau niekada nebeparašė. Galiausiai susitaikėme su mintimi, jog jis, užsidaręs tarp storų muro sienų, karštai medituoja.

1986 m. lapkričio mėnesį tuometinėje „Tiesoje“ pasirodė LTSR Injurkolegijos pranešimas apie JAV lietuvių laikraštyje „Draugas“ paskelbtą informaciją, jog mirė Dhula Yatri ir ieškomi velionio turto paveldėtojai.

Paaikėjo, jog mūsų dėdė mirė gana keistomis aplinkybėmis – buvo rastas negyvas savo bute. Kodėl? Atsakymo į šį ir kitzus su paskutiniuose Petro Lukošiaus gyvenimo metais susijusius klaušimus ėmėsi ieškoti Vilhelmas Petraitis. Pirmiausia – Santa Monikoje. Jis parašė laišką artimam Petro Lukošiaus draugui P. Samoshui (su šiuo žmogumi V. Petraitis ir D. Lukošius buvo susitikę 1972 m. Vilniuje, prie „Gintaro“ viešbučio, kai jis viešėjo Lietuvoje). Laiške V. Petraitis jo paprašė papasakoti apie paskutiniuosius dėdės gyvenimo metus, darbą, keliones. Klausė, kur ir kada jis mirė, kur palaidotas, kas ir kaip jis palaidojo. Labiausiai rūpėjo Petro kūrybinio palikimo – paveikslų, skulptūrų, jo darytų instrumentų – likimas, nes giminės turėjo viltį, kad Petras Lukošius-Lukas, kaip talentingas menininkas, originali asmenybė ir Lietuvoje bus pripažintas.

P. Samoshas neatsiliepė. Tada V. Petraitis kreipiasi laišku į Amerikoje gyvenančią notarą J. Kutrą (1973 m. jis patvirtino Petro liudijimą, jog Lieplaukės bažnyčios stacijos tapytos jo brolio Stanislovo), prašydamas išsiaiškinti, kas gali turėti pretenzijų į Petro palikimą. Ta pačia proga paprašė patiksinti ir vieną kitą detaļą iš asmeninio dėdės gyvenimo.

Šis laiškas grįžo nepasiekęs adresato – buvo užrašytas netikslius adresas.

1987 m. V. Petraitis nuvažiavo į Maskvos Injurkolegiją. Ten sužinojo Juozo Kaributo, pranešusio Injurkolegijos Lietuvos skyriui apie Petro mirtį, adresą, ir sužino, kur saugomas velionio Petro Lukošiaus palikimas. Maskvoje buvo išsiaiškinta, kad artimiesiems Petras nepaliko nieko. Tai patvirtino ir Injurkolegijoje gauta Petro testamento kopija (anglų ir rusų kalbomis). Testamentas, kaip ir tiketės, buvo patvirtintas to paties notaro J. Kutros. Tai leido daryti prielaidą, jog notaras buvo artimas dėdei žmogus. Tada V. Petraitis dar kartą parašė jam laišką, prašydamas papasakoti apie paskutiniuosius dėdės gyvenimo metus Amerikoje, apie jo palikus dailės, skulptūrų kūrinius, muzikos instrumentus, rankraščius. Laiške taip pat buvo abejonė, ar „The Mother Center“, kuriam galbūt atiteko visas velionio palikimas, tikrai sugebės deramai ji vertinti ir saugoti...

J. Kutra į laišką neatsiliepė.

V. Petraičiu parašės Juozas Kaributas laiške prisipažino nebuves artimas Petras draugas, menkai ji pažinojęs – jiedu bendraudavę tik telefonu. Tiesa, Petras vis kviestavęs užėiti, tačiau to J. Kaributui padaryti taip ir nepavykę. J. Kaributas pažadėjo padaryti ir atsiųsti kelių jam žinomų P. Lukošiaus darbų nuotraukas. Apie Petro mirtį papasakoti jis nedaug ką galėjo, nežinojo net tikslios jo mirties datos. Girdėjės tik, kad jo kūnas sudegintas, o pelenai išbarstyti įjroje. Daug kas kalbėjė, jog Petras palikęs nemažai pinigų. J. Kaributas girdėjės, kad Lietuvoje Petras turėjės seserį. Norėjės ją surasti, todėl ir jidėjo skelbimą į laikraštį. Pats jis sakėsi bandysis dar ką nors sužinoti apie P. Lukošių ir pranešti.

Tačiau daugiau J. Kaributas nebeatsiliepė. Taip be atsako liko daugybė klausimų, galėjusių paaiškinti ir sudėtingą menininko gyvenimą bei jo mīsingą mirtį.

Mes, jo artimieji, puoselėjame viltį surasti daugiau Petrą pažinuojusiu, jo darbus mačiusiu žmonių. Tai turėtų padėti sugrįžti namo, į Tėvynę, į jos kultūrą įdomiam menininkui, ryškiai asmenybėi.

VALERIJONAS GALDIKAS

(1923-09-12–2012-10-18)

Valerijonas Galdikas 2003 m. balandžio 29 d. žurnalo „Žemaičių žemė“ redakcijoje. Danutės Mukienės nuotrauka

2013 m. rugsėjo 12 dieną žemaičiui dailininkui Valerijonui Gal-
dikui būtų sukakę 90 metų. Nesulaukė jubiliejaus. Išėjo Anapilin
2012 m. spalio 18 dieną. Jo amžinojo poilsio vieta tapo Vilniaus
Antakalnio kapinių Menininkų kalnelis. Tolokai nuo čia iki jo gim-
tuju Šilų (Plungės rajonas), tačiau visur aplinkui ilisi savi: Algimantas
Švažas, Vytautas Valius, Stasys Anglickis, Norbertas Vėlius,
Aleksas Girdenis, Zofija ir Jurgis Gaižauskai... Visi amžinam
poilsiu jie atgulė čia, Antakalnyje.

Žemaičių kultūros istorijoje V. Galdikas – neeilinė asmenybė.
Jis – Telšiuose 1943 m. surengtos Žemaičių parodos dalyvis. Nu-
olat dalyvaudavo ir Lietuvos atgimimo metais pradėtose rengti iki
šiol vykstančiose Pasaulio Žemaičių dailės parodose. Apie tai, kad
jis buvo ne tik dailininkas, bet ir aktorius, kad daug metų ir eilėraš-

čius rašė, žinojo tik jo artimiausi žmonės, draugai ir bičiuliai.

1948 m. V. Galdikas baigė Lietuvos dramos teatro vaidybos studiją, tačiau gyvenime duoną ne iš aktorystės valgė. Jau mokydamasis scenos meno, studijavo dailę Vilniaus dailės institute, kur buvo žinomas kaip itin geras piešėjas. Institutą baigė 1950 metais. Dar prieš pradėdamas mokslus Vilniuje buvo kviečiamas dalyvauti dailės parodose ir jose eksponuodavo savo kūrybą. 1952 m. V. Galdikas tapo Lietuvos dailininkų sąjungos nariu. Pirmąjį personalinę kūrybos parodą surengė tik 1973-aisiais (Vilniuje), pažymėdamas savo 50 metų jubiliejų. Vėliau personalines kūrybos parodas surengė dar 1983, 1993, 1998, 2003 metais, švēsdamas 60, 70, 75, 80 metų jubiliejus.

Mėgo lietų akvareles, bet daugiausia dirbo grafikos srityje. Kūrybingiausias jo gyvenime buvo 1950–1998 m. laikotarpis. Labiausiai išgarsėjo kaip knygų iliustratorius. Naudodamas raižinių, linoraižinių technikas jis iliustravo ir apipavidalino daug anuo metu lietuvių knygos istorijoje svarbių leidinių – knygas A. Gudaičio-Guzevičiaus „Broliai“ (4 kn., 1951–1955, LDM), P. Cvirkos „Žemė maitintoja“ (1956, LDM), J. Tumo-Vaižganto „Dédés ir dédienės“ (1956), J. Janonio „Raštai“ (2 t., 1956, LDM), „Pūslėtosioms rankoms“ (1973), V. Krėvės „Raganius“ (1958), „Bedievės“ (1966), J. Biliūno „Lazda“ (1959), „Lietuvių liaudies dainos“ (1965, rusų k.), Maironio „Jūratė ir Kastytis“ (1968), „Pavasario balsai“ (1970), Kristijonas Donelaičio „Metai“ (1993), A. Mickevičiaus „Ponas Tadas“ (1998).

Yra likę žinių, kad sovietmečiu V. Galdikas nemažai yra dirbęs apipavidalindamas Lietuvoje bei užsienyje leistas religinio turinio knygas. Tokių iliustracijų autortė analizė metais, siekiant apsaugoti dailininkus nuo tuometinės valdžios, nebuvu skebiama. Daug kas iš dailininkų ir vėlesnais metais šios kūrybos srities labai neafiliuodavo. Ne išimtis buvo ir V. Galdikas.

Jis mėgo literatūrą. Pats eiliavo, savo posmus įvairiomis progomis ir draugams paskaitydavo. Mégėjisko eiliavimo lygio neperžengė, poezijos knygų neišleido, tačiau jo kūryba labai šilta. Tie jo tvarkingai surédyti posmai – lyg dienoraštis, kurį skaitydamas sužinai, kas buvo brangų, šventa šiam žmogui, kas jį neramino, kankino, kuo jis džiaugėsi, ką mylėjo ir dėl ko liūdėjo. Kai kurie eilėraščiai – lyg jo grafikos kūriinių eskizai.

Plačiai Valerijonas žinomas ir kaip ekslibrisų, estampų autorius. Labiausiai jis išgarsino kūriinių ciklai „Kinietiškas ciklas“ (1958), „Vasaros atostogos Skiemonyse“ (1963), „Lietuvių liaudies dainos“ (1965–1970, LDM), „Lietuvių liaudies daina „Aš atsisakiau savo močiutei“ – 14 estampų, „Lietuvių liaudies daina „Oi lekia lekia gulbių pulkelis“ – 18 estampų (abu ciklai sukurti 1970 m.), estampai „Vilnius“ (1972), „M. K. Čiurlionis“ (1975).

Menotyrinkai pažymi, kad V. Galdiko kūriiniai išsiskiria aiskiomis, lakoniškomis kompozicijomis, dekoratyvumu. Štrichai jo kūriiniuose stori, dėmės didelės, kontrastingos, linijos raižytos.

Kaip matyti iš dailininko užrašų knygelių, pastaraisiais gyvenimo metais jam jau sunku būdavo ne tik piešti, bet ir rašyti – to laikotarpio rankraščiai – vos vos įskaitomi. Pirmajame eilėraščių ciklo „Ruduo“ posme jis rašo:

„Gyveni žmogus, sukaustytas pilkumo,
Nėko negali ir nėko nematai.

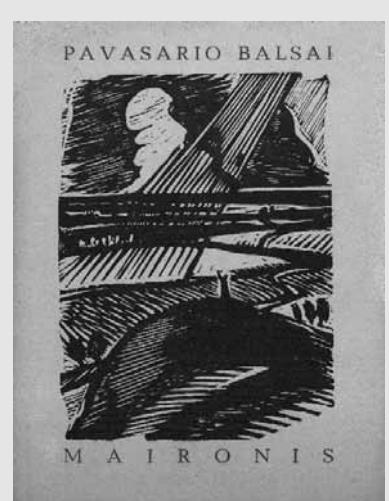
Pro rūķų nevalią nematyti saulės rūmo,
To, kuris spindejo tau kadais“.

Vis dėlto V. Galdikas iki paskutinių savo gyvenimo metų palaikė ryšius su kolegomis, o ekslibrisų, grafikos darbų parodoms ir po vieną kitą savo kūrinėlių, kad ir ne naujai sukurtą, pasiūlydavo.

Apie tai, kas „nevertinga“, ir tuos, kas gelbėjo menininko archyvą

DANGUOLĖ ŽELVYTÉ

Nuotraukoje – dailininko Valerijono Galdiko iliustruotos Maironio knygos „Pavasario balsai“ (išleista 1970 m.) viršelis

Žinia, kad mirė Lietuvos dailininkų sąjungos narys, nusipelnęs meno veikėjas, žemaitis grafikas Valerijonas Galdikas, redakciją pasiekė jau praėjus beveik ménesciui po to, kai jis amžinam poilsiu atgulė Vilniaus Antakalnio kapinių Menininkų kelyje. Kiekviena tokia akistata su netekimi skaudži, tačiau šis išsiskyrimas buvo slėgiančiai sunkus.

Valerijonas buvo lankęsisi mūsų žurnalo redakcijoje, skaitydavo „Žemaičių žemę“. Šiam leidiniui jis vietas šalia savo knygų, užrašų, spaudai rengty, bet taip ir neišleistų poezijos knygų surasdavo visadas. Jos jame nenuo neliko tik po to, kai Valerijonas išejo Anapiliin. Lapkričio 13 dieną Vilniaus miestą apskriejo žinia, kad Valerijono Galdiko archyvas, baldai, biblioteka suversta į krūvą netoli jo buvusių namų ir jau tampoma į vienas puses. Sunku buvo tuo patikėti, nes žinome, kad jis paskutiniaisiais savo gyvenimo metais nebuvovo vienišas, kad jį šeimose visada supo išsilavinę ir kultūringi žmonės, tačiau abejonį neliko, kai ant mūsų redakcijos stalo atgulė krepšys, pilnas Valerijono poezijos knygų, laiškų ir kitokių jo asmeninių daiktų. I redakciją krepšt atnešusi netoli buvusių V. Galdiko namų gyventinį žurnaliste Marija Sidabriene papasaikojo, kad, griždama iš pasivaikščiojimo, netoli buvusių V. Galdiko namų, prie šiukslių konterinerių, pastebėjo didelę krūvą lauk išmestų daiktų, knygų ir kitokių daiktų prikimštų maišą. Vieni praeivai sustoję stebėjosi tuo, kiti nesivaržydami rausési po maišus, krovę iš jų turta į savo krepšius ir nešési kas kur, ragindami kitus pažystamas neužmiršti pasiimti ir šalia knygų, rankraščių gu-

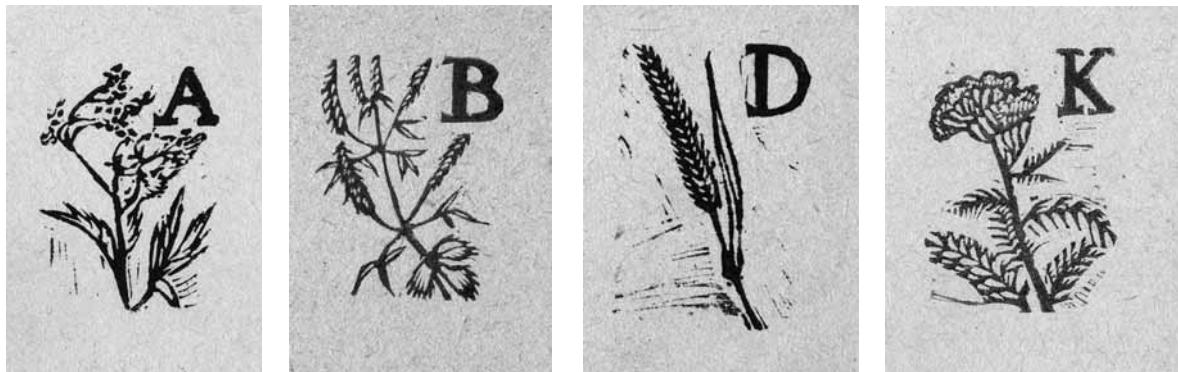
linčių lauk išmestų baldų. Tarp besimétančių daiktų pastebėjusi „Svēntaji raštā“ su buvusio Telšių vyskupo Antano Vaičiaus dedikacija, skirta dailininkui V. Galdikui, nedvejodama pakélé knygą, po jos – antrą, trečią panašaus turinio ir svarbos leidinį. O tada jos akį patraukė pluoštelis Valerijonui Galdikui ir jo žmonai Onai Galdikienei adresuotų laiškų. Beje, V. Galdiko žmona taip pat buvo žemaitė. Ji gimė 1925 m. vasario 11 d. Telšiuose, mirė 1995 m. gegužės 25 d. Vilniuje. O. Galdikiene buvo chemikė, habilituota fizinių mokslo daktarė, Lietuvos nusipelnusi mokslo veikėja (1982), Lietuvos valstybinės premijos laureatė (1975). Ji mirė vos sulaukus 70 metų amžiaus. Tarp išmestų lauk dokumentų mėtesi ir pluoštelis 1995 m. Chemijos instituto išleistų informacinių lankstukų, kuriuose – gražiai besišypsančios mokslininkės nuotrauka ir informacija, kad „Habilituotai daktarei, profesorei Onai Galdikienei 1995 m. vasario 11 d. sukaanka 70 metų. Jubiliatės pageidavimu oficialus minėjimas nenumatomas. Chemijos institutas“. Praėjus vos trims mėnesiams nuo šio jubiliejaus mokslininkės akys amžinai užgeso...

Na o šį rūškaną lapkričio dieną šalia lauk išmestų kitų Valerijono ir Onos Galdikų daiktų gulėjo spaudai parengtų dviejų V. Galdiko poezijos knygų mašinraščiai, perrišti juoste, keletas jo ranka prirašytų poezijos knygelių, aplankalėlis, kuriamo gulėjo piešiniais papuoštos raidės, du ekslibrisai, skirti Jonui Kuzminskiui. Netoli matėsi ir pusiau perlėsti grafikos kūrinių lakštai. Tie, kas turėjo jėgų ir sveikatos, į savo namus tempė

(Nukelta į 58 p.)

Valerijonio Galdiko sukurti ekslibrisai, skirti žemaičiui grafikui Jonui Kuzminskiui (1906-12-14-1989-08-19) ir „Aido“ draugijos 100-mečiui (Gabrielei Petkevičaitė-Bitei)

Tarp išgelbėto Valerijono Galdiko archyvo buvo ir šių dailininko sukurtų raidžių piešiniai

(Atkelta iš 57 p.)

Lauk išmestame dailininko Valerijono Galdiko archyve buvo ir šis aktoriaus, ilgamečio Lietuvos valstybinio dramos teatro direktoriaus, rasytojo Prano Treinio 80-mečiui skirtas portretas (tikėtina, kad jo autorius – Valerijonas Galdikas). P. Treinis gimė 1928 m. gegužės 15 d. Jis buvo geras V. Galdiko bičiulis

enciklopedijas ir kitokius vertingus leidinius. Iškiestas bičiulių, prie namo atskubėjo Vilniaus rotušės ceremonmeisteris Saulius Pilinkus. Studijuodamas būtent jis savo diplominių darbų rašė apie Valerijono Galdiko kūrybą. S. Pilinkus, pamatęs, kad taip išniekintas dailininko archyvas, knygos, pasirūpinio, kad tai, ką dar įmanoma išgelbėti, būtų sudėta į dėžes ir nuvežta į Rotušę. Pradėjės aiškintis, kas įvyko, sužinojo, kad šio menininko artimieji po jo mirties nutarė išmesti tai, kas dailininko namuose, anot jų, buvo nevertinga. Kas vertinga, o kas ne, sprendė patys. O paskui išnėsė į lauką ir suvertė prie šiukslių konteinerių į krūvą...

Susisekęs su savo pažastamais, S. Pilinkus sugebėjo dalį po Vilnių įau išnešioti O. ir V. Galdikų archyvo sugrąžinti. Tai taip pat atgulė Rotušėje į O. ir V. Galdikų archyvui skirtas dėžes. Paieškas jis rengiasi tėsti ir toliau. Saulius – ne tik meno žinovas, bet ir kolekcininkas, žino, kur tokie daiktai, kurie buvo išnešioti, gali artimiausiu laiku atsidurti. Taigi bandys kiek tai įmanoma dar juos surinkti, supirkti ir bent taip pagerbtii Anapilin išėjusių iškilių Lietuvos žmonių atminimą.

Kai šią istoriją sužinojo žemaitis dailininkas Leonardas Tuleikis, jis prisiminė, kad jau seniai yra siūlęs Lietuvos dailininkų sąjungos vadovams surasti Vilniuje patalpas, kuriose būtų galima tvarkingai sandėliuoti Anapilin išėjusių dailininkų archyvą. Čia atgabenti mirusiujuj artimiesiems neberekalingi menininkų daiktai galėtų būti speciatistų peržiūrėti ir, atitinkamai įforminus dokumentus, perduoti toms įstaigoms, kurioms jie aukso vertės – muziejams, bibliotekoms, archyvams ir kt. Tačiau metai keičia metus, o tokios patalpos vis nėra ir kol kas negirdėti, kad kas nors jos atsiradimu rūpintysi.

Lieka tikėtis, kad išgelbėti Onos ir Valerijono Galdikams priklausę daiktai artimiausių laiku atsidurs Žemaičių dailės ar kuriamo nors kitaime muziejuje, Literatūros ir meno archyve, šalies bibliotekose.

Beje, didžiausia dailininko V. Galdiko kūrių kolekcija šiandien saugoma Lietuvos dailės muziejuje. Jo darbų yra ir Maskvoje veikiančioje Tretjakovo galerijoje.

Na o mes, pavartę išgelbėtas dailininko poezijos knygeles, atrinkome keletą jo eilių ir spausdiname jas žurnale.

Tarp išgelbėto Valerijono Galdiko archyvo buvo ir šių dailininko sukurtų raidžių piešiniai

VALERIJONAS GALDIKAS: EILÉRAŠČIAI

IŠ CIKLO „METŲ LAIKAI. RUDUO“

Saulė įspindo
Į mano indą,
Į mano taurę
Vyno brangaus.

Vyno geriausio,
Vyno tikriausio,
Vyno gérimo
Sielai kilnaus.

Ak, ir lašelis!
Į saulę kelia,
Lūpas suvilgė
Saulės galia.

Ak, ir gérimas – pasiilgimas!
Vélek sugrižta jis pas mane.

IŠ CIKLO „METŲ LAIKAI. ŽIEMA“

Ak, pavargau ir kūną smelkia,
Ir sąnariai apsunko lyg švinu,
Lyg piktos šalnos susitelkusios
Aprengė ledo drabužiu.

Sunkus, bejausmis aš daraus,
Persmelktas negandu gilių,
Tiktais iš šonus vis žvalgaus
Šiltujų saulės atspindžių.

Kurie tą ledą ištirpdytų,
Vélinių puoštų gélémis,
Man šiltą metą sugražintų
Su laisvo paukščio dainomis...

Daraus šaltas ir bejausmis,
Bet gal saulelę prisišauksiu...

Lekia žirgeliai, prunkščia šarmoti
Greitam lémimui jie pažaboti.
Žvanga žvangučius sidabro gryno,
Visą pasaulį jis padabino.

Žirgai greitieji lekia per sniegą,
Vaikiai ir mergos rogesė sėdi.
Dainas dainuoja pačias linksmiausias
Apie gegužę – ne apie sausį.

Saulės skaistumą ir véjo greitį,
Pilną gėrybių prikrautą skreitą.
Ne Kanapinj, o Lašinjinj...
Giria jaunystės trunkų suktinj.

Lekia žirgeliai jau pažaboti...
Gavėnių rytą turės sustoti!

Baigiasi metai, dienos sudyla,
Ratai sustoja, ratai nutyla,
Ašys negirgžda, vietoje stovi.
Ak, Dieve brangus, ką duos rytojus?

Naujieji metai, naktį sušvitę,
Lyg meteoras karštąs nukritęs
Į lauką traukia žmonių daugybę,
Viskas aplinkui žibėte žiba.

Bet, vos palietus, plénim apeina...
Dieną į naktį bemat pamaino.
Nors vėjai imtų plénis pustyt,
Diena negali dienos pavyt.

Taip gėsta metai, taip tyla žingsniai,
Dienos į naktį kaip plénys krinta.

Atvažiavo sena boba –
Kailinius parduoda.
Nebenori niekas pirkti
Ir mažai beduoda.

Turgus juokias iš bobutės...
Visi sveikina Saulutę!
Nebereikia kailinių,
Nei dažytų, nei baltų...

Pyksta boba, raukos, stena,
Vaikiščius nuo savęs gena.
Lyg nematę būt žiemos,
Bobos rūškanos, senos.

Gržta boba pykdama,
Sniego pūgą keldama...

Saulės grąžteliai grąžo jau sniegą,
Šviesūs upeliai pakalnėn bégą.
Maži mažyčiai, vos vos užgimę,
Nuo nakties šalčio šiek tiek užkimę.

Duslūs, mažyčiai, vos prasiveržę,
Sveikina lauką, sveikina beržą,

Lauk išmestame Onos ir Valerijono Galdikų archyve buvo ir šis moters portretas (tikėtina, kad jo autorius – Valerijonas Galdikas). Sukūrimo data nurodyta 2005 m. rugpjūčio 7 diena

Kuris mieguistas stovi parimės,
Atsilapoješ baltakrūtinis.

Pro šalį bégą tie upeliukai,
Į pakalnėlę balutėn suka,
O ten suižes sniegas dulkėtas,
Visas sukežes, visas aketas.

Vos besilaiko, vienas rasoja,
Saulės palaužtas vien burbuliuoja

Š CIKLO „GĖLĖS“

Jau rudeniop. Gėlynai nužydėjo...
Tik tu viena dar žydi, mano Dulsinėja!
Žydék, žydék, mano skaisti gélele,
Te visos šalnos su ledais praeis pro šalį.

Per šaltą žiemą aš širdy tave nešiosiu
Ir niekam niekada tavęs neatiduosiu.
Nes tu mana, nes tu – mana grožybė,
Kaip saulė tavo vardas žydi.

Ona, Onele, Onučiuk, brangioji!
Tu man tyriausių meilę dovanoji.
Tu man kvapi laukų gélelė,
Apsaugok nuo šalnų, Dievuli Visagali.

Tave ir tavo sodą, kur sužydo...
Laimingas tas, kuris tave išvydo!

RIETAVO „GENIUS LOCI“ ir Oginskių kultūros paveldo raidos ryškiausiai bruožai

VYTAIS RUTKAUSKAS

Sukleštėjimo periodas

2013 m. Rietavo miestui sukanka 760 metų. Jo istorijai unikalumo teikia kunigaikščių Oginskių giminės vardas ir veikla.

Formalai apie kunigaikščių Oginskių paveldo istoriją Rietave reikėtų pradėti nuo Trakų vaivados Tado Prancišaus Oginskio ir buvusio Rietavo seniūno Kristupo Skumino Tiškevičiaus našlės Jadvygos Zaluskytės Tiškevičienės, kuri pagarsėjo plataus masto labdaringa veikla, vedybų (1763 m.). Deja, nei šie sutuoktiniai, nei naujasis Rietavo seniūnas Pranciškus Ksaveras Oginskis (T. P. Oginskio sūnus iš jo pirmosios santuokos su Izabele Jekaterina Radvilaite) ryškesnių pėdsakų Rietavo istorijoje nepaliko. Neišliko materialios kultūros paveldo pėdsakų ir iš 1802–1822 m. laikotarpio, kai Rietavas caro Aleksandro I jsakymu iš pradžių buvo perduotas valdyti, o 1814 m. už 277 600 rublių parduotas Mykolui Kleopui Oginskui (Prancišaus Ksavero Oginskio brolio Andrijaus Oginskio sūnui) kaip nuosavybė. Iš šio laikotarpio išliko kai kas reikšmingesnio nei sudaužytos dvaro rūmų kolonos ar bokštų griuvėsiai. Tai – jaudinantis paskutinės Mykolo Kleopo Oginskio kelionės iš Vilniaus į Rietavą aprašymas. Šiandien turime galimybę M. K. Oginskio žvilgsniu pamatyti panoraminių tuometinių pašto trakto kelių tiesimo bei remonto vaizdą, pajusti šio dvasingo žmogaus išgyvenimus, dvasinę brandą, sužinoti, kokia buvo šio iškiliaus žmogaus atjauta iš kokių humanizmo principų jis laikėsi.

„Aš netikėjau kalbomis, kurios mane pasiekdavo, – raše kompozitorius M. K. Oginskis 1830 metais, – kol pats galų gale savo akimis pamačiau tą baisų ir beviltišką šį traktą tiesiančių ir taisančių valstiečių vargą [...]. Ypač Mykolą Kleopą sukrėtė tai, ką jis pamatė nuo Raseinių keliui pasukus į Žemaitijos gilumą. Į sniego ir permirkusios žemės klampynę iki kelių, kai kur net iki pilvo klimpsiantys šeši stiprūs arkliai vos tempė pašto karietą, kuria važiavo M. K. Oginskis. Atrodė, kad ši kankinanti kelionė niekada nesibaigs. Kai iki Rietavo liko apie 90 varstų, M. K. Oginskį iki širdies gelmių

sukrėtė vaizdas, pamatytas dar vienoje keliu vadinamoje klampynės atkarpoje. Čia apie 300 leisgyvių, skarmaluotų, rankose kastuvų nebenulaikančių darbininkų, niukindami ne ką geriau atrodančius savo arklius, bandė lipdyti išpliurusią sankasą. M. K. Oginskis pažino, kad tie žmonės iš Rietavo aplinkinių kaimų. Ir žmonės jį pažino. Apsupę ekipažą, vos laikydamiesi ant kojų, jie vienas per kitą maldavo gelbėti iš katorgos, į kurią prieverta buvo suvaryti šį darbą prižiūrinčių pareigūnų. Iš bejėgiškuo daugelis verkė kaip maži vaikai.

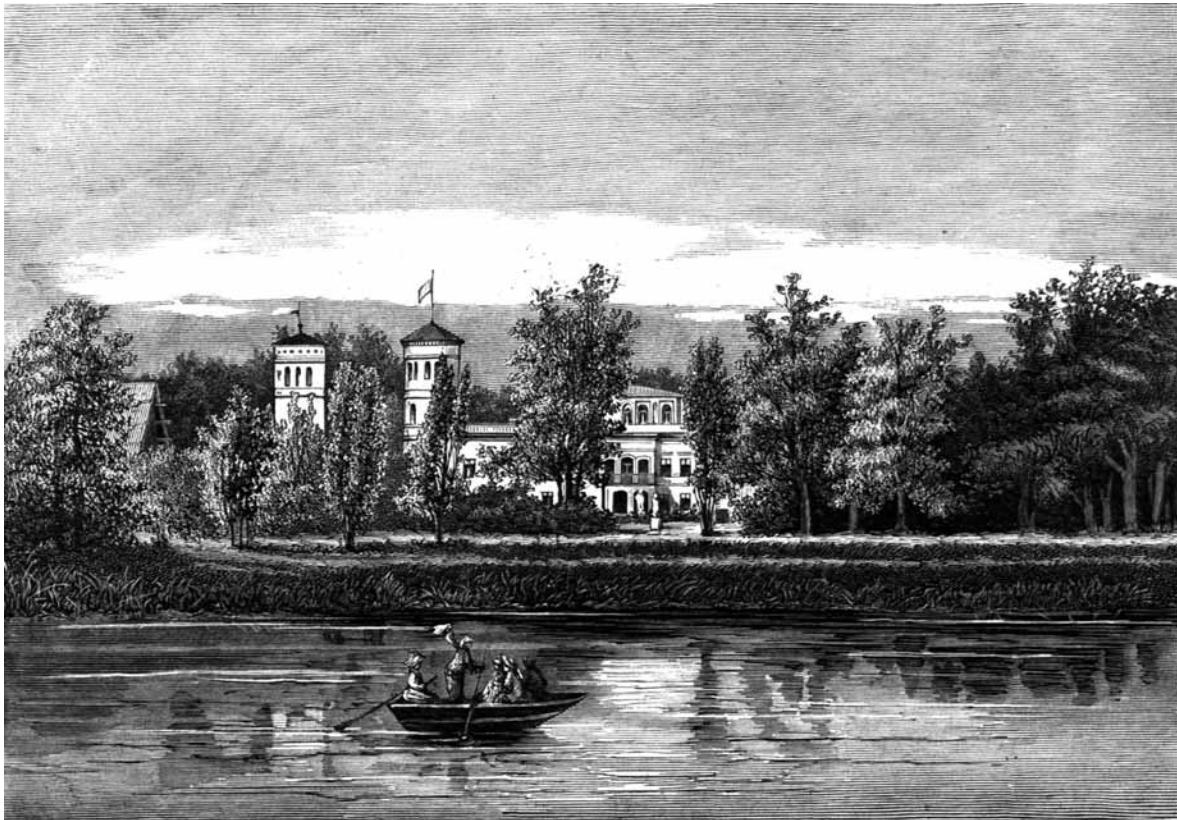
„Pradėjau nuo to, – rašo Oginskis, – kad pirmiausia tiems varšams liepiau išdalinti visus pinigus, kuriuos buvau pasiėmęs su savimi. Po to čia pat, ekipaže, parašiau du laiškus, reikalaudamas nutraukiti ši beprasmišką, luošinančią darbą ir leisti bent jau iš Rietavo dvaro paimtiems žmonėms grįžti į savo namus. Laiškus jđdavau darbus prižiūrėjusiam pareigūnui, kad kuo skubiau pristatyti Raseinių apskrities administracijai ir šlektų tarybai [...]“.

Véliau daugelį šių iš katorgiško vargo išvaduotų žmonių M. K. Oginskis susitiko Rietave. Jie buvo apsigydę savo žaizdas, nušalusius pirštus ir visi buvo be galio dékingi savo išgelbėtojui:

„Jie klaupėsi ir siekė bučiuoti mano rankas. Išgyvenau didelį džiaugsmą, kad galéjau tiems žmonėms padėti, o tuo pačiu ir liūdesi, kad šito krašto nebeteiks daugiau matyti,“ – po daugelio metų savo dienoraštyje rašė M. K. Oginskis.

Oficialiai tąsyk M. K. Oginskis į Rietavą buvo atvykęs tvarkytis nuosavybés reikalų. Neįvardintas tikslas buvo kur kas gilesnis: pačių prasciausiu metų laiku įvertinti strategines prielaidas šiaime, nuo carinės valdžios akių nutolusiai užkampyje, Prūsijos kaimynystėje, įkurti paskutinę kunigaikščių Oginskių rezidenciją – čia pradėti įgyvendinti humanizmo principais pagrįstą valstybés modelio viziją. M. K. Oginskis tada jau suprato, kad jo paties gyvenimo šiam užmoju įgyvendinti nebeužteks. Gruodžio speigams kausant žemę, keliai pasuko atgal į Vilnių, tada – į Zalęs. O po dvejų metų įvyko tikrasis šios iškilios asmenybés atsisveikinimas su Tėvyné – ryškėjant naujoms carinės valdžios represijų grësmëms, 1822 m. M. K. Oginskis per Drezdeną, Paryžių pasuko į Florencijos pusę. Prasidėjo antrosios, paskutinės M. K. Oginskio emigracijos laikotarpis. Iki mūsų dienų tebesklinda gilius atodūsis: „Praeityje – rožės ir erškėčiai, o prieš akis – erškėčiai ir tik erškėčiai“.

Rietavo žmonių širdyje pasiliko ryškiai jspaustas kilnaus gailestingumo ir attaujos prisiminimas. Rezidencijos perkėlimą į Rietavą ir didžiuosius pertvarkymus čia po tévo mirties 1833 m. buvo lemta pradėti Irenejui Oginskui. Kiek šiam jaunam, išsilavinusiam aristokratui reikėjo drąsos ir atsakomybės 1835 m. paskelbtai, kad Rietavo dvaro valdose panaikinama baudžiaval! Kiek reikėjo įžvalgumo užsimojant pakeisti tuometinės Rietavo visuomenės mąstymą, tarpusavio santykius ir kiek tvirtybės, užgriuvus kaltinimams dėl naujo sukiliimo organizavimo! Nereikia pamiršti ir baudžiavos naikinimui nepritariantį aplinkinių žemvaldžių priešiškumo... Nepaisant visų sunkumų, ši pirmoji esminė reforma, nulémusi daugelio kitų naujovijų Rietave įdiegimo sëkmę, buvo įgyvendinta. Ilgai užsitęsė tas procesas. Ar tik ne aštuoniolika metų kryptingai dirbta, kol iš buvusių baudžiauninkų susiformavo tvirtas, savaranikiškai ūkininkauti gebančių raštingų valstiečių luomas. Jaudinančiai buvo „užantspauduota“ šios reformos sëkmė – Rietavo šv. arkangelo Mykolo bažnyčios kertinio akmens šventinimu ir penkiamečio Bogdano Oginskio krikštynomis. 1853 m. birželio 9 d. iš visų aplinkinių kaimų ir miestelių pagal specialiai sudarytus sąrašus buvo suva-

Rietavo dvaro sodybos vaizdas iš miestelio pusės iki 1856 metų. Dailininkas nežinomas. Iliustracija iš: Gloger Z. Retów // Klosy. 1879, t. 28, nr. 711–712, p. 112

dinta 2 000 porų valstiečių. Krikštatėvių pareigoms, suprantama. Neeilinė sandora, neeilinės iškilmės, užsiėsusios net keletą dienų. Ar galėtų kas pasakyti, kokią įtaką šių valstiečių – krikštatėvių – gyvenime paliko patirti įspūdžiai, orkestro muzika, klestiničios rezidencijos vaizdas, kuri jų apsilankymui svetingai atvėrė savo vartus.

Šiandien Oginskių paveldo tyrinėtojus, taip pat ir platesnę visomenę, besidominčią gimtojo krašto ir Lietuvos istorija, glumina šviesus mokslo, technikos, kultūros naujovių proveržis Rietave XIX amžiuje. Tai, kas tuo metu įvyko, buvo įgyvendinta per septynias dešimtmečius.

Tiems, kas pradeda pažinti su Rietavu, klausimų iškyla daug. Pavyzdžiui, kaip galėjo atsitikti, kad šiame Žemaitijos užkampyne 1892 m. pradėjo veikti pirmoji Lietuvoje elektrinė, pirmą kartą užsi-degė elektros šviesa, kad 1882 m. čia buvo nutiesta pirmoji Lietuvos telefono linija?

Datos ir faktai kalba už save. Taip. Elektrifikacija ir telefonizacija Lietuvoje prasidėjo nuo Rietavo, projekty, kuriuos čia daugiau kaip prieš šimtą metų įgyvendino kunigaikščiai Oginskiai. Prie to, kas jau pasakyta, reikėtų pridėti, kad Irenėjaus Oginskio rūpesčiu Rietave 1835 m. buvo įsteigta našlaičių prieiglauda, ligoninė, vaistinė, mokykla. Čia 1842 m. pradėjo veikti ir pirmosios taupomosios kasos. 1846 m., remiant Irenėjui Kleopui Oginskiui, to meto visuomenės švietėjas Laurynas Ivinskis pradėjo leisti garsiuosius kalendorius „Metskaitlius ūkiškus“ (kokiais masteliais reikėtų matuoti šių

leidinių reikšmę draudimų metais išsaugant spausdinto lietuviško žodžio šviesą). O kaip neprisiminti žemės ūkio parodų, skatinusių visokeriopą ūkininkavimo ir kasdieninės buities pažangą. Suplaukdavo į jas ne tiktais Rietavo krašto valstiečiai, ūkininkai, aplinkiniai dvarininkai, bet ir tolimiausiu kraštų atstovai iš Lenkijos, Minsko, Kijevo gubernijų. Pirmojo paroda Rietave buvo surengta 1860 metais. Na o 1859 m., vadovaujant talentingam agronomui Karlui Otto fon Minichui, čia buvo atidaryta pirmoji Lietuvoje žemės ūkio mokykla, tuo metu vadinta „Ūkininkystės mokslinės“ vardu.

Oginskiai daug dėmesio skyrė tuo metu nieko nekainavusių vandens ir vėjo energetinių resursų išnaudojimui. Buvo pastatyta keletas vandens malūnų, ant Rietavo dvaro sodybos puošnus aštuonbriaunio vandentiekio bokšto sumontuota iš JAV pargabenta vėjo jėgainė vandens siurbliams sukti. Priešais dvaro parko Baltuosius vartus, kitapus Plungės gatvės, buvo įrengtas ištisas metalo, medžio apdirbimo dirbtuvų kompleksas, kurio stakles suko garo mašinų varomos transmisijų sistemos. Čia buvo gaminami žemės ūkio padargai, kitas inventorius. Rietave buvo įrengta ir pirmoji Lietuvos elektros jėgainė.

Didžiuolė įtaką visuomenei Oginskiai autoritetas darė ir plėtojant blaivybės sąjūdį, kurį išpuoselėjo vyskupas Motiejus Valančius. Apie tai liudija archyviniai šaltiniai, tarpusavio susirašinėjimas „...išreiškiu didžiausią padéką, kad Jūsų Malonybė teikési imtis iškeik-

(Nukelta į 62 p.)

(Atkelta iš 61 p.)

mo bjaurios girtybės, – 1860 m. viename iš savo laiškų I. K. Oginskis rašė vyskupui M. Valančiui. – Naudingi to darbo vaisiai jau dabar matyti, nors dėl to turi virš 10 tūkstančių rublių nuostolio, išreiškiu padėkų už ganytojišką uolumą. Prie tos progos prašau man atsiusti tūkstantį egzempliforių knygutės, raginančios stoti į blaivybę, kadangi Rietave jau mažai beturime, o reikia dar pasiekti Endriejavą, Veivirženius ir kitas valdas..."

Jau po 1863 m. sukilimo, kurio dramatišką atomazgą lydėjo mjslinga Irenėjaus Kleopo Oginskio mirtis (o gal emigracija į Vakarus?), jo sūnūs Bogdanas Oginskis, sulaukęs pilnametystės, Rietave 1872 m. atidare pirmąjį Lietuvoje šešiametę muzikos mokyklą. Netrukus jo brolis Mykolas Oginskis muzikos mokyklą įsteigė ir Plungėje. Tik jo dėka šiandien Lietuva gali džiaugtis ir didžiuotis neįkainojamu kūrybiniu Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, kuris savo muzikinį kelią pradėjo Plungėje, palikimu. Ne nuostabu, kad šiuose dvaruose po kelerių metų jau skambėjo simfoninė muzika. Laikui bėgant jungtinis brolių Bogdano ir Mykolo Oginskų orkestras išaugo iki 120–130 muzikantų dydžio. Jis grojo Haidno, Mocarto, Bethovenu, naujausius Čaikovskio muzikinius kūrinius. Suprantama, skambėdavo ir M. K. Oginskio maršai, mazurkos, polonezai, jo garsusis „Atsisveikinimas su Tėvynė“. Šiam Žemaitijos unikaliam kultūros židiniui tamsiausiu carinės priespaudos laikotarpiu buvo lemta daugiau nei tris dešimtmečius skleisti ne tiktais profesionaliosios muzikinės kultūros šviesą, bet ir patriotines aspiracijas. Į gyvenimą buvo išeista dešimtys talentingu profesionalių muzikų, kurie vėliau pasklido po Lietuvą, tapo orkestrų vadovais, vargonininkais, kūrybiniais darbuotojais, dariusiais didelę įtaką formuojančius ne tiktais Rietovo, bet ir visos Lietuvos „Genius Loci“.

Šventą misiją, įtakodama Rietavo vietos dvasios vystymasi, atliko ir „kilniausios širdies motina“ – Bogdano Oginskio žmona Marija Gabrielė Oginskienė, kilusi iš Potulicų giminės. Su jos vardu susijusi plataus masto labdaringojo veikla. Kiek pasišventimo ir meilės idėta steigiant Rietavę našliaičių prieiglaudas! Girėnų kaime beglobiamas vaikams išlaikyti ir ugdyti buvo įkurta atskiras paliavarkas, kurio mūriniai statiniai išliko iki šių dienų.

Be šių visos Lietuvos kultūros istoriją praturtinusų naujovių, buvo atlikti ir grandiozinių Rietavo dvaro sodybos, didžiulio 65 ha parko formavimo darbai. Perstatytas visas Rietavo miestelio centras, suformuota įspūdinga kompozicinė linija, jungusi Oginskio rūmus su naujauja bažnyčia. Patvirtintus bažnyčios projektą, jos statybai buvo pradėta ruoštis dar 1846 metais, tačiau, atlikus miesto perstatymo darbus, pirminio bažnyčios projekto atsiskyrta. 1853 m. didysis blaivybės žadintojas žemaičių vyskupas Motiejus Valančius pašventino naujai suprojektuotos neoromaninio stiliaus Šventovės kertinį akmenį. Manoma, kad bažnyčios projektas atkeiliavo iš tolimosios Italijos, Lombardijos provincijos. Yra pagrindo tvirtinti, kad tiek bažnyčios, tiek rūmų projektą rengė garsusis Prūsijos karališkųjų rūmų architektas Fridrichas Augustas Štuleris. Čia vėl stebina darbų užmojai, jų kokybė, monumentalus marmurinių altorių puošnumas. Altoriai, kaip ir visa grindų danga, buvo parvežti iš Belgijos – Bruselyje veikusių Leono Bukno dirbtuvii. Unikalius vargonus sumontavo garsiosios Jemlichio firmos meistrai iš Drezdено (Vokietija).

Taip kunigaikščių Oginskų rūpesčiu Rietave buvo suformuotas vienas didingiausių XIX a. Lietuvos dvarų kultūros kompleksų. Čia savo talentą ir sugebėjimus iprasmino tokie architektai kaip F. A. Štu-

leris, J. Voleris, S. Blekas, Herteris, Gasovskis, sodininkai S. Stulberis, F. Braunas, A. Ulrichas, B. Saponka. Didžiulę įtaką ne tiktais tuometinio Rietavo, bet ir plačių jo apylinkių „Genius Loci. Vietos dvasios“ formavimui (Oginskiai tuo metu valdė daugiau negu 60 tūkst. dešimtinių teritoriją) turėjo tokios asmenybės kaip vyskupas M. Valančius, švietėjas L. Ivinskis, literatas Mykolas Akelaitis, agronomas, pirmosios Lietuvoje žemės ūkio mokyklos („Ūkininkystės mokslyničios“) vadovas K. Minichas, muzikai J. Mašekas, J. Butkevičius, J. Naujalis, J. Žilevičius, V. Lukauskas, gydytojai P. Cirtautas, M. Skulskis, A. Mockevičius, vėt gydytojas B. Celinskis, J. Tatarkevičius, vaistininkas O. Surkovas, advokatas G. Jucevičius, žemaitiško žodžio puoseletojai, knygnešių remėjai, kunigai S. Rucevičius, K. Bikinas, A. Turauskas, A. Pašakarnis, P. Gugis, kunigų seminarijos rektorius G. Cirtautas ir dešimtys kitų asmenybėi, kurių gyvenimą, tarnystę, kūrybą, kultūrinę švietėjišką veiklą savo ruožtu betarpiskai įtakojo kunigaikščių Oginskų autoritetas, išsilavinimas, organizaciniai sugebėjimai diegiant Rietavo krašte laikmetį pranokusias inovacijas.

Destrukcijos ir griovimo periodas

Vargu, ar kas Oginskų laikais galėjo nujausti, koks dramatiškas likimas laukia išpuoselėtos Oginskų rezidencijos ir viso Rietavo. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Oginskų rezidenciją nusizūréjo for Hindenburgų giminė. Pralaimėjė karą, vokiečių kareivai be gailelio plėšė varinius rūmų stogus, gabeno į Prūsiją čia sukauptas brangenybes, kolekcijas, parke buvo išsaudytai fazonai, povai, kiti egzotiškai paukščiai...

Dvieju pasaulinių karų surutės, intelektualinis vienos visuomenės nuosmukis tarpukario metais paliko sunkiai atitaisomus šio kunigaikščių Oginskų išpuoselėto kultūros paveldo praradimus bei deformacijas:

* 1924–1926 m. buvo visiškai sunaikinti centriniai Rietavo dvaro sodybos rezidencijos rūmai;

* 1936–1938 m. nugriauta didžioji dalis įspūdingos apsauginės Rietavo dvaro sodybos parko sienos, sunaikintas garsusis Oginskų žemos sodo kompleksas, kuriamo buvo sukaupta apie 15 000 vnt. augalų kolekcija. Daugumas jų buvo atvežtiniai – iš Hamburgo, Berlyno, Vienos botanikos sodų, Italijos.

Sovietmečio laikotarpis

1950–1960 m. vykdant apylinkių melioravimo darbus, buvo suardyta Rietavo dvaro sodybos parko vandenų sistema, prasidėjo antrasis Rietavo dvaro sodybos nykimo laikotarpis;

1971–1973 m. nugriovus Oginskų dvarvietėje buvusius ūkinius pastatus, išrovus senajį sodą, ištisas dvaro sodybos ir parko vakaninių prieigų kvartalas buvo užstatytas daugiauakščiais blokiniais ir silikitiniais tuometinio tarybinio ūkio kompleksu pastatais; taip ilgam buvo užkirstas kelias bet kokiai turizmo infrastruktūros plėtimo dvarvietės teritorijoje perspektyvai.

Atgimimo periodo pradžia

Galima sakyti, kad kunigaikščių Oginskų paveldo Rietave naikinimas buvo sustabdytas tik 1986–1989 metais, kai Rietavo ir Lietuvos šviesuomenė, gelbdama nuo visiško sunaikinimo kultūros istorijos paminklą – Bogdano Oginskio muzikos mokyklos pastatą, laimėjo tikrą mūšį su tuometinės valdžios biurokratais. Tiesa, praktiniai jos atstatymo darbai užsiėtėse net iki 2000 metų.

Per šį laikotarpį lemiamą vaidmenį Oginskių kultūros paveldo aktualizavimui Rietave turėjo pasirengimas pirmosios Lietuvoje elektrinės 100-mečio minėjimui ir jubiliejinės programos įgyvendinimas. Prasmingą vaidmenį gaivinant istorinę atmintį atliko prieškarinio Rietavo gimnazistai – kauniečiai Adolfas Liaugaudas ir Justinas Kontrimas. Jų déka Rietavo šviesuomenė tuo metu susibūré į Lietuvos kultūros fondo klubą „Pilalė“. Šio klubo organizuotose diskusijose, susitikimuose su plačiąja Rietavo visuomenė pagrindinės Oginskių paveldo gaivinimo nuostatos buvo išplėtotos į kompleksinę pirmosios Lietuvos elektrinės 100-mečio jubiliejaus parengiamųjų darbų programą, kuri dramatiškai 1991 m. sausio mėnesį buvo patvirtinta tuometinėje Vyriausybėje. Įvertinus Rietave XIX a. Oginskių įdiegtų naujovių unikalumą ir jvairiapusiškumą, į programos įgyvendinimo koordinacinį komitetą buvo įtraukti kelių tuometinių ministerijų ir žinybų atstovai (Ryšių, Ekonominikos, Kultūros, Žemės ūkio, Statybos ir urbanistikos ministerijų bei kt.). Pagrindiniai programos koordinatoriaus rūpesčiai atiteko tuometinei Lietuvos energetikos ministerijai ir jos ministriui dr. Leonui Ašmantui. Darbų sėkmę lémé tai, jog organizacinis klausimus ryžtingai sprendé energetikos viceministro Saulius Kuto vadovaujama taryba, kurioje negailėdami laiko ir jėgų dirbo kultūros paveldo gaivinimo darbų patirtį turėjės UAB „Lietuvos paminklai“ direktorius Alfonsas Jocys, tuometinių Klaipėdos elektros tinklų vadovai Vytautas Girdvainis, Antanas Girtavičius ir kai kurie kitai Klaipėdos elektros tinklų specialistai, daugelis „Pilalės“ tarybos narių, tuometinis Rietavo meras Antanas Aužbikavičius, Rietavo miesto ir Plungės rajono valdžios atstovai. Kūrybingai dirbo projektuotojai, archeologai, architektai, kauniečiai Kęstutis Linkus, Nijolė Švégždienė, Dangira Baliliūnaitė, telšiškis architektas Algirdas Žebrauskas, skulptorius Regimantas Midvikis ir daugelis kitų specialistų.

Pagrindiniai programos praktinių darbų įgyvendinimo rūpesčiai taip metais gulé ant Klaipėdos elektros tinklų darbuotojų ir rietaviškių pečių. Pradėdant darbus buvo įkurtu kultūros paveldo restauravimo tikroji ūkinė bendrija „Rietuva“, kurios steigėjai buvo Vytas Rutkauskas, Vidmantas Dovidauskas ir Linas Zubė. Jiems buvo lemtaapti ne tik pagrindiniai muzikos mokyklos pastato restauravimo darbų organizatorius, bet ir Oginskių dvarvietės archeologinių tyrimų, Oginskių rezidencijos rūmų portiko, parterio struktūros, Baltųjų vartų atstatymo, Oginskių koplyčios, senojo Oginskių vandentiekio bokšto restauravimo darbų vadovais. Siems darbams vykdysti buvo sutelktos efektyviai dirbusių vietinių meistrių pajėgos. Daug paramos taip metais sulaukta iš UAB „Plungės lagūna“, UAB „Rietavo balda“, kitų Rietavo įmonių, dabartinės Žemaitijos kolegijos vadovų.

Nepamirštamas Rietave buvo 1992 metų ruduo. Ne vien darbų forsavimu, nekreipiant démesio į darbo dienos pabaigą, poilsio dienas, ankstyvą šlapdribą. Viskā apvainikavo lapkričio 27–29 dienos, kai plačioji Rietavo visuomenė ir iš visos Lietuvos susirinkę energetikos struktūrių padalinii atstovai pagerbė pirmosios Lietuvos elektrinės 100-mečio jubiliejų. Buvo surengta turinė moksliinė konferencija, puikus koncertas Rietavo bažnyčioje, atidengta jubiliejinė Lietuvos elektrifikacijos 100-mečiui skirta paminklinė lenta ir atkurtas Laisvės paminklas, sušvito jubiliejinė žibintų galerija nuo buvusių elektrinės iki atstatyto dvaro rūmų portiko, įsižebé tuošnūs parterio žibintai... Prasmingiausiu jubiliejaus įvykiu tapo vėlų lapkričio 27-osios vakarą surengtos padékos ir atsprašymo iškilmės. Fakelininkų kolonus vedama energetikų ir rietaviškių eisena sustojo prie Oginskių amžinojo poilsio vietas Rietavo

„Aušros vartų“ koplyčioje. Uždegus žvakes ir padėjus vainikus, buvo atsiptašyta už pirmatąkų barbariškumą, kai XX a. 6 dešimtmetyje tuometiniai elektrikai buvo užsimojoj koplyčioje įrengti transformatorinę pastotę. Tik mislingas, tragiškai pasibaigęs įvykis, kurio metu, lauždamas koplyčios sieną, nuo kopėčių nukrito ir žuvo vienas iš darbininkų, padėjo išvengti kunigaikščių Oginskių amžinojo poilsio vietas išniekinimo.

Šis prasmingas jubiliejus ir jo metu vykę renginiai Rietave iš esmės pakeitė požiūrį į Oginskių kultūros paveldą ir padėjo pagrindus viso miestelio ir Rietavo savivaldos atgimimo perspektyvai.

Žvelgiant iš mūsų dienų į tuos laikus, kai Rietave gyveno ir šio miestelio ateityj kūrė kunigaikščiai Oginskiai, iškyla mažiausiai du apibendrinantys klausimai:

1. Kas XIX a. labiausiai lémé, kad čia, giliame provincijos užkampyne, tuo metu įvyko toks šviesus, pasaulinio lygio naujovių proveržis?

2. Koks prasminis ryšys šias naujoves jungia su garsiuoju M. K. Oginskio polonezu „Atsisveikinimas su Tėvynė“ ir šiandieninėmis realijomis?

Išsamieji atsakymams reikėtų atskiro studijos. Vis dėlto keletą akcentų verta išryškinti:

Akivaizdu, kad mes esame visiškai pamiršę Oginskių šeimoje karta iš kartos puoselėtą asmenybų ugdymo tradiciją (užtenka prisiminti Mykolo Kleopo Oginskio mokymosi metus, vėliau jo priesakus keturiolikmečiam sūnui Irenėjui – kas ir kada pradės gilintis į šį paveldą?).

Antra. Reikėtų atsisakyti klaidinančio mito, kad bepigu buvo Oginskiai Rietave diegti naujoves: ką užsimojo, tą galėjo ir daryti. Faktai rodo ką kita – derindami šių naujovių projektus su tuometinėmis carinėmis valdžios institucijomis, jie turėjo įveikti didelės biurokratinės užkardas. Tų užkardų būta daugybė, todėl toli gražu ne visi Oginskių sumanymai buvo įgyvendinti...

Trečia. Įvertinant prasminius paminėtų naujovių akcentus, galima teigti, kad Rietave Oginskiai simboliškai užkodavo būsimos savarankiškos valstybės vystymosi kryptį ir perspektyvas: socialinės reformos, tauresni visuomenės santykiai, švietimo, kultūros, mokslo, technikos naujovės, ryšiai su pažangiausiais anot meto Vakarų Europos, žinoma, ir Rusijos kultūros židiniais – tai kryptys, kuriomis turėjo vystytis busimoji valstybė (TĖVYNĖ !), praradusi viltį ginklu ir jėga ši tikslą įgyvendinti 1794, 1831, 1863 metų sukilimuose, kuriuos visapusiškai rėmė ir kuriuose tiesiogiai dalyvavo kunigaikščiai Oginskiai.

Ketvirta. Rietave Oginskių rūpesčiu įdiegtų naujovių fenomenas primena, kad nebūtinai didmiesčiuose, nebūtinai emigravus į kitas šalis galima išskleisti jaunosis kartos talentus ir svajones. Dideli tikslai gali būti įgyvendinti ir mažuose miesteliuose. Svarbu tik, kad subrėstu šio tikslų kryptingai siekiančios asmenybės.

2005 m. muziejininkų iniciuotas programos „Oginskių kultūrinės veiklos pėdsakais“ įgyvendinimas – tarptautinės moksliinės konferencijos, M. K. Oginskio „Atsiminimų“ leidyba, tarptautiniai Mykolo Oginskio festivaliai, ekspedicijos, bendradarbiavimas su Mykolo Kleopo Oginskio provaikaičiais, pasklidusiais po kitas Europos šalis, Ivo Zalusko koncertai Lietuvoje, švietėjiška veikla – visa tai naujas indėlis į visuomenės istorinės atminties ugdymą, į Europos bendro kultūros paveldo aruodą.

Polonezo „Atsisveikinimas su Tėvynė“ melodija primena, kuriuo keliu, siekdamai šio tikslą, turime eiti.

EUROPOS PAVELDO DIENOS RIETAVE

VYTAS RUTKAUSKAS

Europos paveldo dienų idėja 1984 m. gimė Prancūzijoje. Per trumpą laiką ji tapo žinoma ir buvo pradėta įvairiai igyvendinti daugelyje pasaulio šalių. Europos Tarybos iniciatyva 1991 m. Europos paveldo dienos pradėtos rengti visame Europos žemynje. Taip susidarė prielaidos akcentuoti tarp įvairių Europos šalių šimtmečiais vykusius kultūrinius mainus, kurių pagrindu ir susiformavo šiandienių valstybių kultūros paveldas.

Nuotraukoje – Rietavas apie 1900-uosius metus. Nuotrauka iš Rietavo Lauryno Ivinskio gimnazijos archyvo.
Fotografas nežinomas

Lietuvoje Europos paveldo dienos Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos iniciatyva buvo pradėtos rengti 1995 metais. Jas organizuoja miestų bei rajonų savivaldybės, kurios yra Lietuvos kultūros paveldo objektų valdytojos. Šią jų veiklą koordinuoja Kultūros paveldo departamentas. Vienas iš svarbiausių kultūros paveldo dienų tikslų – pasiekti, kad Europos paveldo dienos taptų vietas bendruomenių gyvenimo dalimi, būtų įtrauktos į jaunimo veiklos programas. Akcentuodamas muziejų, mokyklų, bibliotekų, kitų suinteresuotų institucijų didžiulę bendradarbiavimo šioje sferoje reikšmę, Kultūros paveldo departamento Tarptautinių ryšių su visuomenė ir edukacijos skyriaus vadovas Alfredas Jomantas 2006 m. Europos paveldo dienų programos įžangoje rašė: „[...] būtų trumparegiška, jei apie tautos ir valstybės savastį, jos kultūros paveldą kalbėtų tik specialistai. Kultūros vertybų išsaugojimas tikrai nėra vien kultūros paveldo saugotojų, restauratorų, istorikų ar kokios nors kitos srities specialistų reikalas. Tai nedaloma visuomenės raidos proceso dalis.

Viešėdami bet kurioje Europos šalyje, nesunkiai pastebime, kaip ten suvokiamos, naudojamos ir saugomos kultūros vertybės. Tuo pagrindu galime spręsti apie svečios šalies visuomenės bei jos lyderių raidos lygį. Kultūros paveldo būklė išduoda, kokiomis ligamis serga visuomenė ir kokius uždavinius sprendžia vietos valdžia. Pirmiausia pastebime tai, ar vietos valdžiai kultūros paveldas – materialūs tautos savasties ženklai – yra tikra, ar tik primesta deklaruojama vertybė. Jaunimo santykis su kultūros paveldu kaip veidrodyje atspindi mūsų ateities visuomenės bédas [...].

Todėl taip svarbu, kad paveldo išsaugojimo procese dalyvautų kuo platesnė visuomenė, kad specialistai ir atsakingieji už jo sau-

gojimą sudarytų kuo galingesnį sąjungininkų frontą. Tam ir skirta ši

Europos Tarybos programa, pirmiausia kreipianti tautas į savo kultūros paveldą, skatinanti pažinti jo ištakas ir kontekstą, suvokti jo vertę ir imtis jį puoselėti [...].

Rietave Europos paveldo dienos pirmą kartą buvo paminėtos 1999 m. rugėjo mėnesį. Kolegų iš Vilniaus padrąsinti Rietvo Oginskų kultūros istorijos muziejaus (tuo metu – Žemaičių dailės muziejaus Rietavo filialo) darbuotojai drauge su kitais kultūros paveldo puoselėtojais plačiajai visuomenei pristatė kompleksinę programą „Europa. Bendras palikimas: istoriniai parkai ir sodai Lietuvoje“. Tai buvo aktyvios pažinties su atgimstančiu Rietavo parku diena. Klausydamiesi išsamių parkotyrininko Kęstučio Labanausko, kitų kultūros paveldo specialistų pasakojimų bei komentarių rietaviškai ir jų svečiai tą dieną tarsi naujomis akimis pažvelgė į XX a. I p. sunaikintą Oginskų rūmų parterio erdvę, atrado iš neįžengiamų brūzgynų išvaudotas ūksmingas alėjas, 1993–1995 m. atkurtus romantiškus Jūros upės užutekius su dirbtinių kalvų keteromis, kitas parko įžymybes ir „staigmenas“. Be visa kita, maloniai staigmena tapo ir 1992 m. atstatyto Oginskų rūmų portiko vaizdas, išspausdintas tais metais Lietuvos Europos paveldo dienų plakatuose. Tą dieną metu Rietave skambėjusios Rietavo meno mokyklos pučiamųjų orkestro atliekamos vidurdienio melodijos, vakarinis M. K. Čiurlionio kvarteto koncertas Rietavo Oginskų kultūros istorijos muziejaus kiemelyje įtaigiai perteikė daugiau nei prieš šimtą metų Rietave klestėjusių muzikinių tradicijų nuotaiką. Visa tai pasiekė pirmųjų Rietave Europos paveldo dienų renginių širdis. Tiems, kas juose tąsyk dalyvavo, neliko abejonių, kad tokius renginius reikia ir ateityje.

Taip Rietave pradėjo formuotis Europos paveldo dienų tradicijos. Tai buvo nelengvo, bet labai prasmingo darbo pradžia.

2000–2011 m. istoriniame Rietavo Oginskų kultūros istorijos muziejaus (buvusios Bogdano Oginskio muzikos mokyklos) kiemelyje vienuoliuk kartu į aukštį kilo šventinės Europos kultūros paveldo dienų vėliavos, skambejo pučiamųjų instrumentų orkestrų atliekama muzika, šventės dalyvių, svečių sveikinimo kalbos, klečėjo jaunatviški balsai. Vienuoliuk kartu čia buvo atidaromos teminių parodos, vyko paveldo dienoms skirtos konferencijos. Tieki pat kartu šiu dienų dalyviai iš miestelio pasukdavo į pažintines ekskursijas, kuriose aplankydavo kultūros paveldo objektus, susijusius su tais metais organizuojamų Europos kultūros paveldo dienų tema. Ju būta įvairių: „Technikos paminklai Lietuvoje“ (2000 m.); „Lietuvos gynybiniai įtvirtinimai“ (2001 m.); „Medinė architektūra Lietuvoje“ (2002 m.); „Istoriniai miestai: sena ir šiuolaikiška“ (2003 m.); „Žydų kultūros paveldas“ (2004 m.); „Kultūros vertybės ir kultūrinis turizmas“ (2005 m.); „Išsaugokime preitį“ (2006 m.); „Kultūros kelias Lietuvoje“ (2007 m.); „Istoriniai vargonai Lietuvoje“ (2008 m.); „Istoriją kuriame kartu“ (2009 m.); „LDK giminių istorija ir dvarų paveldas“. Šeima ir kultūros paveldas“ (2010 m.); „Paslepti lobiai. Sienų tapyba“ (2011 m.).

Europos paveldo dienų reikšmė Rietave ypač išaugo 2005 m., kai buvo pradėta formuoti ir igyvendinti pasirengimo iškiliaus valstybių ir visuomenės veikėjo kompozitoriaus Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1836) 250-osioms gimimo metinėms programa. Simbolis, kad į šią veiklą nuo pat pirmųjų dienų aktyviai įsijungė Didžiojoje Britanijoje gyvenantis M. K. Oginskio provaikaitis kompozitorius, pianistas Ivo Zaluskis. Moksliinių konferencijų pranešimai, archyvinų tyrimų ir ekspedicijų medžiaga, lietuvių kalba išleisti Oginskų rašytinio palikimo leidinių sudarė papildomas prielaidas giliau

Rietavo dvaro oranžerių patalpa, skirta palmėms auginti apie 1936-uosius metus (priės nugriaunant pastatą). Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš Rietavo Oginskų kultūros istorijos muziejaus rinkinių

pažinti ir suprasti ne tik Rietavo, bet ir kitų vietovių, taip pat ir visos buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldą, gerai išanalizuoti Oginskų kultūros kelio tikslus ir uždavinius.

Pastarajai temai ypač daug démesio buvo skirta 2012 m. Europos dienų programe „Genius Loci. Vietos dvasia“. Jos pristatyyme, be Rietavo savivaldybės kultūros paveldo puoselėtojų, dalyvavovo nemažas būrys bendraminčių iš Kaišiadorių, Elektrėnų, Plungės, Rykantų, Salantu, Vievio, Vilniaus, kitų vietovių, kurios yra susijusios su kunigaikščių Oginskų paveldu ir jų veikla. Į renginius aktyviai įsijungė ir Rietavo verslo informaciniu centro vykdomo gretutinio Pietų Baltijos programos projekto „Verslo ir kultūros partnerystė“ dalyviai bei svečiai iš Lenkijos ir Vokietijos. Bendrai susrengejo tarptautinėje konferencijoje „Vietos dvasia. Oginskų kultūros kelias“ įvairiais aspektais buvo analizuojama Oginskų paveldo įtaka Rietavui. Buvo aptariamos ir verslo bei kultūros partnerystės perspektyvos, pagrindinės Oginskų kultūros kelio formavimo prielaidos, aktualizuota M. K. Oginskio 250-ujų gimimo metinių reikšmė regioniniam ir tarptautiniam bendradarbiavimui.

Šiandien jau akivaizdu, kad Rietave vykstantys Europos paveldo dienų renginiai ne tik padeda plėsti istorinės atminties akiračius, bet ir brandina čia gyvenančių žmonių atsakomybę už šio paveldo išsaugojimą, daro įtaką (padiduoją aktualias kultūros temas) šiuolaikinei žiniasklaidai, skatina turizmo plėtrą ir bendradarbiavimą tiek šalies, tiek ir tarptautiniu mastu.

Kamerinės muzikos festivalis-konkursas „MYKOLO KLEOPO OGINSKIO KŪRYBOS PERLAI“

RITA URNIEŽIENĖ

2012 m. lapkričio 16 d. Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokykloje bei Rietavo Oginskų kultūros istorijos muziejuje vyko pirmasis tarptautinis Mykolo Kleopo Oginskio kamerinės muzikos festivalis-konkursas „Mykolo Kleopo Oginskio kūrybos perlai“, skirtas pirmosios Lietuvoje profesionaliosios muzikos mokyklos įkūrimo 140-mečiui. Šiame festivalyje-konkurse buvo realizuota daugelio menininkų, kitų kultūros darbuotojų bei meno mylėtojų paskutiniaisiais metais išsakyta idėja, kad Rietave turėtų plačiai suskambėti kamerinė kompozitoriaus kunigaikščio M. K. Oginskio muzika.

Šio festivalio-konkursu dalyvių geografinė buvo gana plati. Jame dalyvavo pianistai ir vokalistai iš Lietuvos Edukologijos universiteto (Vilnius), Klaipėdos universiteto Menų fakulteto, Nacionalinės M. K. Čiurlionio ir Klaipėdos E. Balsio menų gimnazijų, Kauno J. Naujailio muzikos gimnazijos, Kauno J. Gruodžio, Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijų, Šiaulių S. Sondeckio menų mokyklos, Plungės Mykolo Oginskio, Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio, Viešniai

Vinco Deniušo, Kretingos, Skuodo, Salantų, Platelių meno mokyklų, Kauno A. Kačanausko, Klaipėdos J. Karoso, J. Kačinsko, Mažeikių V. Klovos, Radviliškio, Priekulės, Gargždų muzikos mokyklų. Dalyvavo ir svečiai iš Daugpilio muzikos bei vidurinės muzikos mokyklų, Kauno Vytorio katalikiškos mokyklos.

Konkursu pagrindinis organizatorius – Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokykla, turinti puikų ir iniciatyvų mokytojų koletyvą (direktorė Rita Urnienė). Šioje mokykloje vaikai ugdomi Oginskų kultūros paveldo puoselėjimo dvasia, čia vyksta puikūs muzikiniai renginiai. Dibama bendradarbiaujant su iškiliais menininkais, kultūros veikėjais ir įstaigomis. Tai liudija ir tas faktas, kad į festivalio-konkursu organizacinio komiteto veiklą aktyviai įsitraukė įvairios įstaigos, organizacijos, jų vadovai, tarp jų ir Rietavo savivaldybės kultūros švietimo ir sporto skyriaus vedėja Lidija Rékašienė ir jos pavaduotoja kultūrai Jolanta Bertauskienė, Rietavo Oginskų kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytautas Rutkauskas, Kauno filharmonijos direktorius Justinas Krėpšta, kultūros centro direktorius Vytautas Kažukauskas. Didelės pagalbos sulaukta ir iš trijų klapdėsių menininkų – aktorės, gerosios valios UNICEF Lietuva abasadorės, Klaipėdos universiteto lektorės Virginijos Kochanskytės, kuri buvo šio renginio meno vadovė, Klaipėdos universiteto Menų fakulteto bei Stasio Šimkaus konservatorijos vokalo dėstytojos Giedrės Zeicaitės (ji buvo konkurso komisijos narė) bei Klaipėdos Karoso muzikos mokyklos mokytojos ekspertės, pianistės, tarptautinių konkursų laureatės Vaivos Purlytės, kuri surinko Mykolo Kleopo Oginskio 24 polonežų natas ir, finansuojant Rietaviškių draugijai, pasirūpino jų išleidimui.

Festivalį globojo ir remė Rietavo savivaldybės meras Antanas Černeckis, vicemeras, Žemaitijos kolegijos direktoriaus Jonas Bačinskas, Lietuvos Respublikos Seimo narai Jurgis Razma, Vytautas Gabšys, Rietavo klebonas Vytautas Gutkauskas.

Festivaliui remti buvo pritrauktos gausios Rietavo smulkiųjų verslininkų ir meno mylėtojų pajėgos, kurios įsteigė prizus konkursu nugaliotojams.

Kamerinės muzikos festivalio-konkursu „Mykolo Kleopo Oginskio kūrybos perlai“ atridaryme kalba Rietavo meno mokyklos direktoriė Rita Urnienė

Komisijos pirmininkas Donaldas Racys apdovanoja konkurso dalyvavusius mažuosius pianistus

Pirmajame M. K. Oginskio festivalyje-konkurse „Mykolo Kleoninsko kūrybos perlai“ dalyvavo 40 jaunųjų pianistų iš Jvairių Lietuvos vietovių bei Latvijos. Konkurso dalyviai varžėsi Jvairiose amžiaus kategorijoje nuo 8 iki 19 metų amžiaus. Šiame konkurse jie privalėjo atlikti M. K. Oginskio polonezą bei laisvai pasirinktą programą. Pianistų komisijoje dirbo žinomi Lietuvos ir Latvijos pedagogai bei menininkai – Vaiva Purlytė, Šviesė Čepliauskaitė, Elina Bambane, komisijai vadovavo daugkartinis pianistų konkursų pirmininkas, Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų gimnazijos pedagogas Donaldas Račys. Dalindamas įspūdžiais iš konkurso jis pažymėjo, kad M. K. Oginskio fortepijoninė muzika yra nepelnyta primišta, kad ją nėra labai lengva atlikti, ypač jauno amžiaus mokiniams. Todėl, stebint moksleivių pasirodymus, jam labai knietėjo sužinoti, kaip pedagogai, siekdamai, kad jų auklėtiniai profesionaliai pagroretu polonezus, sprendžia technines problemas. Pianistas apgalestavo, kad beveik nėra nagrinėta M. K. Oginskio fortepijoninės kūrybos atlikimo stilistikai bei interpretacija. Šis konkursas turėtų paskatinti ne tik M. K. Oginskio muzikinio palikimo sklaidą, bet ir gilesnę šio menininko kūrybos analizę.

I konkurso organizatorių kvietimą atsiliepė nemažas būrys vokalinės muzikos puoselėtojų. Jvairiose amžiaus kategorijoje varžėsi net 30 dainininkų nuo 14 iki 23 metų amžiaus. Visi jie dainavo M. K. Oginskio romansus bei laisvai pasirinktus kūriniai. Vertinimo komisijos nariai buvo Lietuvos ir Baltarusijos vokalo meistrai bei pedagogai – nusipelnės Baltarusijos artistas Viktoras Skorobogatovas bei Aušra Liutkutė ir Giedrė Zeicaitė iš Lietuvos. Komisijai vadovavo Nacionalinės premijos laureatė, operos solistė Asta Krikštėnaitė. Renginio metu ji kalbėjo, kad M. K. Oginskio romansi ne taip seniai jai pačiai buvo nemažas atradimas. Anot jos, tikėtina, kad po šio konkurso ne vieno Lietuvos vokalisto repertuaras pasipildys M. K. Oginskio kūriniais. Asta pasižadėjo pati prisidėti prie šio kompozitoriaus sukurtų romansų popularinimo.

Daug malonių įspūdžių konkursas paliko ir svečiu iš Baltarusi-

jos Viktorui Skorobogatovui. Jis stebėjosi konkursu dalyvių profesionaliu paruošimu ir konkurso aukštu meniniu lygiu. Viktoras Skorobogatovas yra išsamiai išnagrinėjęs 18 kompozitoriaus romansių ir parengęs juos leidybai, tačiau didžiausia dovana jam buvo tai, kad konkurse išgirdo M. K. Oginskio romansus, apie kurių egzistavimą iki šiol net nežinojo. G. Zeicaitė festivalio metu paminėjo, kad Lietuvoje leidybai jau yra parengti 26 romansių.

Po konkurso vyko komisijos narių koncertas, skirtas konkursu dalyviams bei Rietavo bendruomenei. Jį vedė V. Kochanskytė. Koncerto metu buvo atliekami M. K. Oginskio vokaliniai ir fortepijoniniai kūriniai bei šios epochos kitų kompozitorių kūriniai. Šventinę nuotaiką apvainikavo konkursu dalyvių apdovanojimas. Konkurso dalyvius pasveikino miesto meras Antanas Černeckis, savivaldybės Kultūros, švietimo ir sporto skyriaus vedėja Lidija Rėkašienė, svečiai iš Baltarusijos – fondo „Šiaurės Atėnai“ pirmininkas Piotras Južekas, profesorių, operos solistas Viktoras Skorobogatovas, Rietavo Oginskų muziejaus direktorius Vytautas Rutkauskas. Savo sveikinimą atsiuntė ir Lietuvos Respublikos Seimo narys Jurgis Razma. Visi konkursu dalyviai pianistai buvo apdovanoti diplomais, rémėjų dovanomis, nesenai išleistais M. K. Oginskio 24 polonežų rinkiniais, o vokalistai – kompaktais, kuriuose kompozitoriaus fortepijoninę ir vokalinę kūrybą yra jamžinusios Giedrė Zeicaitė, Šviesė Čepliauskaitė bei Virginija Kochanskytė.

PIANISTŲ KONKURSAS

I VIETOS LAUREATŲ DIPLOMAIS APDOVANOTI:

A kategorijoje – Simonas Miknius iš Kauno „Vyturio“ katalikiškos mokyklos (mokytoja Jolanda Zemlevičienė) ir Milana Igonina iš Klaipėdos J. Kačinsko muzikos mokyklos (mokytoja Galina Deiner)

(Nukelta į 68 p.)

ŽEMAICIU ŽEMĘ 2012/4

(Atkelta iš 67 p.)

A1 kategorijoje – Arminas Suchovas iš Kauno Juozo Naujailio muzikos gimnazijos (mokytoja Audronė Paškauskienė).

B kategorijoje – Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokyklos auklėtinė Emilia Jokubaitytė (mokytoja leva Skergelzienė).

C kategorijoje – Lina Žutautaitė iš Kretingos meno mokyklos (mokytoja Virginija Ruzgienė).

II VIETOS LAUREATŲ DIPLOMAIS APDOVANOTI:

A kategorijoje – Karolina Jurkutė iš Klaipėdos J. Karoso muzikos mokyklos (mokytoja Rita Budzinauskienė).

A1 kategorijoje – Eglė Karpavičiūtė iš Kauno J. Naujailio muzikos gimnazijos (mokytoja Vida Ona Jagminaitė).

C1 kategorijoje – Ugnė Kaušiūtė iš Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos (mokytoja Vilija Geležiūtė).

D kategorijoje – Viktorija Trofimova iš Daugpilio muzikos mokyklos (mokytoja Larisa Lebedeva).

III VIETOS NUGALĘTOJAIS TAPO:

A kategorijoje – leva Taujanskaitė iš Salantų meno mokyklos (mokytoja Rima Gutauteitė).

B kategorijoje – Gréta Ubartaitė iš Priekulės muzikos mokyklos (mokytoja Silvija Petukauskienė).

C kategorijoje – Martyna Kučinskaitė iš Kauno A. Kačanausko muzikos mokyklos (mokytoja Aušra Kučinskienė).

DIPLOMAIS APDOVANOTI:

A kategorijoje – Rūta Skergelzaitė iš Klaipėdos J. Karoso muzikos mokyklos (mokytoja Vera Konkova), Deimantė Domarkaitė iš Plungės Mykolo Oginskio meno mokyklos (mokytoja Judita Stankutė), Kamilė Kuzminskaitė iš Priekulės muzikos mokyklos (mokytoja Raimonda Jasinskienė), Povilas Grimalis iš Gargždų muzikos mokyklos (mokytojas Petras Katauskis).

A1 kategorijoje – Vilius Boimistruk iš Klaipėdos E. Balsio menų gimnazijos (mokytoja Asta Brazienė).

B kategorijoje – Marija Čiurilova iš Klaipėdos J. Karoso muzikos mokyklos (mokytoja Vera Konkova), Vitalija Šniaukaitė iš Rietavo M. K. Oginskio meno mokyklos (mokytoja leva Skergelzienė), Aurėja Stanislavaitytė iš Klaipėdos J. Karoso muzikos

Konkurso-festivalio renginių dalyviai. Priekyje (iš kairės): J. Bačinskas, D. Bačinskiene, P. Jusekas, A. Černeckis, L. Rékašienė, J. Bertauskienė ir kt.

mokyklos (mokytoja Gitana Masiulienė), Urte Andriušaitytė iš Radviliškio muzikos mokyklos (mokytoja Diana Sabulienė).

C kategorijoje – Airina Bespamiatnova iš Klaipėdos J. Karoso muzikos mokyklos (mokytoja Olga Parfeniuk) ir Semion Kozliuk iš Klaipėdos J. Karoso muzikos mokyklos (mokytoja Jelena Kvaša).

C1 kategorijoje – leva Parnarauskaitė iš Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijos (mokytoja Biruta Vaišienė).

D1 kategorijoje – Erika Juršaitė iš Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijos (mokytoja Živilė Čapienė) ir Dainora Laukžemytė iš Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijos (mokytoja Renata Kriščiūnaitė-Barcevičienė).

C kategorijoje – Olga Vrešča iš Daugpilio vidurinės muzikos mokyklos (mokytoja Olga Salna).

II VIETOS LAUREATO DIPLOMAIS APDOVANOTI:

A kategorijoje – Eidvilė Kadytė iš Rietavo M. K. Oginskio meno mokyklos (mokytoja Rita Urnienė).

A1 kategorijoje – Marius Pržgintas iš Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijos (mokytoja Giedrė Zeicaitė).

B1 kategorijoje – Erika Ostrenkova iš Klaipėdos universiteto Menų fakulteto (mokytoja Giedrė Zeicaitė).

C1 kategorijoje – Beata Ignatavičiūtė iš Klaipėdos universiteto Menų fakulteto (mokytoja Valentina Vadokliene).

III VIETOS NUGALĘTOJAIS TAPO:

A1 kategorijoje – Kristina Čeidakaitė iš Šiaulių S. Sondeckio menų mokyklos (mokytoja Beata Smiltinikienė).

B1 kategorijoje – Greta Dulkytė iš Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijos (mokytoja Rūta Kociūtė-Agafonoviene).

DIPLOMAIS APDOVANOTI:

A1 kategorijoje – Marius Kraujalis ir Karolis Kašiuba iš Kauno J. Gruodžio konservatorijos (mokytojas Giedrius Prunskus).

B1 kategorijoje – Severija Tankūnaitė iš Šiaulių S. Sondeckio menų mokyklos (mokytoja Beata Smiltinikienė).

Ieva Repeckaitė iš Klaipėdos S. Šimkaus

konservatorijos (mokytoja Valerija Balsytė), Ernesta Stankutė iš Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijos (mokytoja Rūta Kociutė-Agafonienė), Gabrielė Kučinskaitė iš Klaipėdos universiteto Menų fakulteto (mokytoja Valentine Vadoklienė).

Rietavo festivalio-konkursu dalyviam už geriausiai atliką Mykolo Kleopo Oginskio kūrinį, lietuvių kompozitorius kūrinį bei artistiškumą savo kategorijoje taip pat buvo įteiktos įvairios nominacijos. Du konkursu dalyviai buvo apdovanoti specialiu Rietavo savivaldybės Kultūros švietimo ir sporto skyriaus prizu už geriausią M. K. Oginskio kūrinio atlikimą. Juos gavo pianistė Emilia Jukubaitė iš Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokyklos ir vokalistas Maksas Krylovas iš Daugilio vidurinės muzikos mokyklos.

Buvo apdovanota ir geriausia konkurso koncertmeisterė. Ja taip Klaipėdos S. Šimkaus konservatorijos dėstytoja Renata Krikščiūnaitė-Barcevičienė. Taip pat apdovanoti moksleiviai dailininkai, kurie laimėjo prizines vietas festivalio-konkursu logotipo kūrimo konkurse. Konkursu nugalėtoju tapo Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokyklos moksleivis Rokas Drukeinis.

Tiems, kas dalyvavo šiame renginyje, buvo akivaizdu, kad šis M. K. Oginskio kamerinės muzikos festivalis-konkursas yra savalaikis ir svarbus reiškinys Lietuvos muzikiniame gyvenime, kurį organizuojant buvo sutelktos didžiulės įvairių menininkų ir kultūros puoselėtojų pajėgos. Visa tai prisdėjo prie gilesnio ir platesnio Lietuvos muzikinio paveldo pažinimo ir prie jo puoselėjimo. Na o svarbiausia tai, kad šis renginys paskatino jaunus žmones gilintis į M. K. Oginskio kūrybą ir atliki jo niekada nesanstančius romanus bei kitus vokalinius kūrinius.

2012 m. Klaipėdoje išleisto Mykolo Kleopo Oginskio natū sasiuvinio viršelis

MUZIKINIAI MYKOLO KLEOPO OGINSKIO JUBILIEJINĖS PROGRAMOS AKCENTAI

VYTAIS RUTKAUSKAS

Kai 2005 m. Oginskių kultūros paveldo puoselėtojai pradėjo rengtis išskilaus valstybės ir visuomenės veikėjo, diplomato, kompozitoriaus Mykolo Kleopo Oginskio (1765–1833) 250-ujų gimimo metinių jubiliejui, šio žmogaus gyvenimo ir kūrybinio kelio įprasminiui, jau tada niekam nekėlė abejonių tas faktas, kad žmonių širdys labiausiai yra atviros šio menininko sukurtam nemirtingam polonezui „Atsisveikinimas su Tėvyne“ ir kitiems jo muzikiniams kūriniams. Todėl ir vienu iš svarbiausių jubiliejinės programos tikslų taip M. K. Oginskio muzikinio palikimo sisteminimas, sklaida bei populiarinimas.

Bendradarbiaujant Lietuvos, Baltarusijos ir kitų šalių muziejininkams, atlikėjams, muzikologams buvo subrandinta ir pradėta įgy-

vendinti šviečiamosios koncertinės programos „Mykolo Kleopo Oginskio polonezų kelias“ idėja. Džiugu tai, kad j šią programą, be Rietavo kraštiečių, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos dėstytojų Aušros Liutkutės, instrumentinių kolektyvų „Trio de Vilna“, „Trio Vytoki“ atlikėjų ir kitų muzikų, jau 2005 m. j pasirengimo kompozitorius jubiliejui programą aktyviai įsijungė ir Didžiojoje Britanijoje gyvenantis M. K. Oginskio provaikaitis, kompozitorius, pianistas Ivo Zaluski.

Sékmungam šios programos vystymui didelę reikšmę turėjo (ir iki šiol tebeturi) lygiagrečiai vykdomi Oginskių archyvinio paveldo tyrimai, tarptautinių mokslinių konferencijų organizavimas, M. K. Oginskio rašytinio palikimo leidya,

(Nukelta į 70 p.)

(Atkelta iš 69 p.)

pažintinės ekspedicijos Oginskų kultūros kelias. Visa tai padėjo atrasti nesenstančius istorinės atminties klosus, europinę M. K. Oginskio kūrybos ir visuomeninės veiklos dimensiją.

Platū užmojų įgavo ir gretutiniai Oginskų giminės muzikinių tradicijų gaivinimo darbai. Visuomenėje platus atgarsis sulaukė renginių režisierės, aktorių Virginijos Kochanskytės iniciatyvos. Ji kartu su tarptautinių konkursų laureatėmis – pianistė Šviesė Čepliauskaitė ir dainininkė (sopranas) Giedre Zeicaite – 2005 m. parengė turiningą koncertinę programą „M. K. Oginskis: Tėvynei skiriu savo turtus, darbus ir gyvenimą“. Taip Lietuvoje vėl pradėjo skambėti M. K. Oginskio romansai, naujai surasti fortepijoniniai kūriniai, renginiuose buvo pagarsinti M. K. Oginskio atsiminimų, laiškų fragmentai. Minėtos koncertinės programas pagrindu menininkės 2009 m. įrašė ir išleido kompaktinę plokštelię „M. K. Oginskis. „Atsisveikinimas su Tėvynė““. Pastaraisiais metais dainininkė G. Zeicaite, pianistė V. Purlytė ir aktorė V. Kochanskytė parengė dar vieną programą – „M. K. Oginskio romansai ir gyvenimo poezija“.

Išskirtinio visuomenės dėmesio sulaukė Plungėje nuo 2006 m. rengiami tarptautiniai Mykolo Oginskio festivaliai, taip pat Lenkijoje Ivonič Zdroj kurorte nuo 2007 m. vykstantys Mykolo Kleopo Oginskio vardo festivaliai.

Populiärindama M. K. Oginskio kūrybių palikimą Klaipėdos Juozo Karoso muzikos mokyklos mokytoja ekspertė Vaiva Purlytė 2012 m. pavasarį iniciavė visų Klaipėdos muzikos mokyklų jaunųjų pianistų koncertą, kurio dalyviai ne tik turėjo galimybę pasiklausyti M. K. Oginskio muzikos, bet ir buvo išsamiai supažindinti su šio kompozitoriaus fortepijoninės kūrybos ypatumais. Jaunųjų muzikantų ir jų mokytojų susidomėjimas šia kūryba liudija, kad esame pribrendę Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės muzikinį palikimą priimti kaip savastį...

Suprantama, kad, augant susidomėjimui M. K. Oginskio kūryba, kasmet vis aktualesnė tampa jo kūrinii natū problema. Dr. Svetlanos Nemohaj ir kitų muzikologų tyrimai rodo, kad nuo 1791–1792 m., kai M. K. Oginskis sukūrė pirmuosius polonezus, jo natū rinkiniai buvo išleisti daugybė kartų Varšuvos, Sankt Peterburgo, Leipcigi-

Vaiva Purlytė. Vyto Rutkausko nuotrauka

go, Vilniaus, Krokuvos, Drezdeno, Vienos, Paryžiaus ir kitų miestų spaustuvėse. 1817 m. M. K. Oginskis pats savo lėšomis Vilniuje išleido du romansų ir polonezų rinkinius (pinigai už parduotus leidinius buvo atiduoti labdaros draugijai, kuri rūpinosi skurstančiųjų reikalais). Sovietmečiu teminiai natū rinkiniai buvo leidžiami Leningrado, Maskvos, Minsko, Krokuvos, Varšuvos leidyklose. Išdėmétinas 8 000 vnt. tiražu Maskvoje 1965 m. išleistas M. K. Oginskio pjesų rinkinys, kuriam įžanginių straipsnį paraše gar-sus jo gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojas Igo-ris Belza. 2000 m. prof. V. Skorobogatovo rūpesčiu Minske buvo išleista 79 puslapių rinktinė „Oginskų šeimos muzika: vokali-nė kūryba“. Po metų tas pats autorius redagavo ir išleido 113 puslapių apimties leidinį „Oginskų giminės muzika: instrumentiniai kūriniai“. Solidų 24 polonezų rinkinį 2008 m. Londone išleido Ivo Zaluski. Danutės Mu-kiénės rūpesčiu žurnale „Žemaičių žemė“ 2000 m. buvo išspausdinta 14 M. K. Oginskio polonezų. 2005 m. Plungės kultūros puo-seletojai tuos pačius polonezus išleido at-skiru natū sąsiuviniu. Vis dėlto šių leidinių per maža, kad M. K. Oginskio muzika ir toliau būtų populiarinama, sėkmingai jaugtų į šių dienų muzikinės kultūros erdvę. Todėl labai džiugu, kad gimsta ir yra igyvendinamas naujos iniciatyvos, kurios mums pada-da geriau pažinti kūrėją. Viena iš tokių – 2012-aisiais metais, pianistės Vaivos

Purlytės sudarytas, redaguotas ir Klaipėdos universiteto leidykloje išleistas M. K. Oginskio 24 polonezų fortepijonui rinkinys. Manau, kad ši leidinį drąsiai galima laikyti uni-kaliu, savalaikiu indėliu į bendrą pasirengimo M. K. Oginskio jubiliejui programą. Tai kartu yra ir ypatinga dovana pirmojo tar-pautinio kamerinės muzikos festivalio-kon-kurso „M. K. Oginskio kūrybos perlai“ daly-viams. Šis renginys buvo skirtas pirmosios profesionalios Lietuvoje veikusios muzikos mokyklos 140-osioms metinėms įprasminti. Tai, kad šis leidinys pasirodė, daug kuo pri-sidėjo ir Rietavo Mykolo Kleopo Oginskio meno mokyklos direktori Rita Urnėžienė.

V. Purlytė leidinio „Komentaruose“ rašo, kad „Šiame leidinyje remiamasi I. Zalus-kiuo 24 polonezų fortepijonui rinkiniu. Pa-teikiama polonezo „Atsisveikinimas su tė-vyne“ I. Zaluskiu aranžuotė, jo sukurti polonezų C-dur Nr. 14 ir g-mol Nr. 11 („Naš-laitelė“) perdirbimai 2 rankomis ir visi tem-pu žymėjimai. Kai kurie polonezų dinami-kos ženkli leidinio sudarytojos pakeisti, remiantis ilgamete atlikėjiška patirtimi.“ Polonezai skirti jvairaus amžiaus pianistams. Na o patys polonezai – poemiskos, platus emocinio diapazono, contrastingų nuotaikų pjesės, pilnos elegišumo, lyrizmo, dramatizmo ir net tragizmo.

Nuotraukos iš Vyto Rutkausko archyvo

LEMTINGASIS HELENOS ŠMIDT SPRENDIMAS arba „TITANICO“ NESUŽAVĖTA PANELĖ IŠ RASEINIŲ

TOMAS PETREIKIS

Šiemet sukanka 100 metų po didelio atgarsio susilaikusios „Titanico“ katastrofos. 1912 m. balandžio 14 d. transatlantinis laivneris „Titanikas“, vadintas nepaskandinamu, Atlanto vandenyne pakeliui į Jungtines Amerikos Valstijas susidūrė su ledkalniu. Šis dešiniajame laivo borte pramušė 90 metryų skersmens skylę. To pakaką, kad penki pažeisti hermetiški laivo skyriai per trumpą laiką būtų užtvindytų. Po susidūrimo prasidėjo masinė laivo keleivių evakuacija. Dėl gelbėjimo valčių trūkumo iš 2 200 keleivių ir įgulos narių žuvo 1 500. Tarp žuvusių buvo ir 27 metų suvalkietis kunigas Juozas Montvila, 22 metų žydas šaltkalvis Eliezeras Gilinskis iš Ignalinos ir tikrausia dar vienas suvalkietis – Simas Baliulis (yra išlikę žinių, kad jis dirbo laivo įguloje). Šie asmenys iki šiol yra žinomos tragiskos „Titaniko“ katastrofos aukos iš Lietuvos¹. Keleivių iš Lietuvos galėjo būti ir daugiau.

Čia įdomus amžininkų žodis. „Ryto“ žurnalistas, rašytojas Jonas Marcinkevičius 1935 m. kažkur Lietuvoje sutiko poną Šuipį, buvusį „Titaniko“ keleivį. Šuipio atsiminimai tyréjams nėra žinomi, todėl juos prasminga pagarsinti. Apie savo kelionę laivu ponas Šuipys, atrodo, kiek žemaičiuodamas, J. Marcinkevičiui štai ką tada pasakojo:

– „Titaniku“ plaukė daugiausia anglų, prancūzų, o rusų labai mažai. Lietuvii, kiek aš žinau, buvo tik keturi. Plaukė ir visam pasauly žinomas pulkininkas Džon Džekop Astor, kuris turėjo apie 300 milijonų turto, milijardierius Štrausas, Gugengeimas, pamokslininkas Vilijam Stet ir kiti turtuoliai. Ir beveik visi jie nuskendo.

– Kas gi didžiausias kaltininkas „Titaniko“ nuskendimo?
– Dauguma kaltina laivo kapitoną Šmidtą, tačiau kalčiausias yra kompanijos narys Ismejis, kuris kapitonui įsakė tuo keliu plaukti, kad sumušti greitumo rekordą. Nemaža, be abejijo, prasidėjo ir vokiečių laivas „Frankfurt“. „Titanikas“ pirmiau-

Nuotraukoje (iš kairės): seserys Helena Šmidt (1889-04-28–1963-12-28) ir Zenta Šmidt (g. 1890–?). Raseiniai, 1912 metai. Dovydo Zolino fotografija

Nuotraukos reverse – Dovydo Zolino foto ateljė reklama.
Nuotrauka iš Viktoro Vaitelavičiaus šeimos albumo

sia su juo susisiekė, praše pagelbos. Jis visai neatvyko.

- Kaip keleiviai pajuto katastrofą?
- Sunku dabar viską smulkiai prisiminti, bet, kas man teko

(Nukelta į 72 p.)

(Atkelta iš 71 p.)

pergyventi ir matyti, nebeužmiršiu amžinai. Aš išėjau iš koncertų salės, kur baigėsi koncertas, ir savo kajutėje pradėjau nusirengti, tik staiga pasigirdo trenksmas ir tuoju užgeso šviesos. Aš tamsoj apsigraibaliodamas išėjau ant denio, kur grūdosi viens per kitą keleiviai, kaip paaikškėjo, į nuleistas valtis. Kapitonas Šmidtas iš viršaus komandavo ir sugebėjo palaikyti tvarką. Jis įsakė orkestriui be perstojo griežti, kad padrasiinus. Šviesą šiaip taip pasisekė įjungti. Buvo įsakyta gelbėti moteris. Jos éjo vienos dekoltuotomis, vakarinémis suknelémis, kitos iš kajutų tiesiog naktiniam tualete. Be jokių ceremonijų jas stvérē ir meté į laivelius. Kada supratau, kad „Titanikas“ tikrai nugrims, aš stvēriaus gelbimajį diržą ir šokau į vandenį. Tuo momentu šviesa vél užgeso. Apie 5 valandas ačiū išsilaikü ant kažkokį plaukiojančių ledų. Mane išgelbėjo pribuvęs laivas „Karpatija“. Visas „Titaniko“ priešakys man pasirodė atkirstas. Mano akyse pasinéré du perpildytu žmoném laiveliai. Be abejo, kad kai kurios moterys taip ir žuvo neatsigavusios nuo apalpimo.

– O kapitono nieks nenoréjo gelbēti?

– Dėl tokio didelio susijaudinimo kuo skubiausiai bégó laiveliai tolyn. Kai kuriuose nebubo né vieno jūrininko, o vyrai kai kurie irgi nemokéjo irtis. Kai kur yrési pačios moterys. Nors ir pilni laiveliai, vis dėlto daugelį keleivių paémé iš vandens, nors, žinoma, visų prašančių pagelbon jokiu būdu negaléjo pamirti. Baisu prisiminti, kai prašančiam paskutinés pagelbos teko atsakyti. Bet buvo ir priešingas atsitikimas. Vienam žmogui pasiūlé pagelbą, bet jis pats atsisaké. Tai buvo laivo kapitonas Šmidtas. Jis stengési gelbēti kitus, bet pats nuo laivelių nusisukdavo, kada jí pakviesdavo. Labai senas Amerikos milijonierius Strausas taip pat galéjo išsigelbēti, bet kada jam liepė sėsti į laivelį, jis atsaké, sédasi tik moterys. Taip pat atsisaké sėsti ir jo žmona, kuri, 40 metų gyvenusi su vyru, panoro dalintis su juo gyvenimu iki galio. Taip jie abu ir žuvo. Ir nuo to laiko ačiū bijau garlaiviu kur nors keliauti. Turiu sūnų Amerikoj, seniai jis mane kvieté atgal, bet... kartą žmogus koreśsis, antru kart virvés nebeima². (Kalba taisyta – T. P.)

Šuipiu pavyno išsigelbēti, jis išgyveno „Titaniko“ katastrofą, bet dar labiau pasieké tiems, kurie į kelionę taip ir neišsiruošę. Niekas negali suskaičiuoti, kiek buvo į šį laivą nespéjusių, netilpusių, bilietų nejpirkusių ar tiesiog pabūgusių. Šią vasarą, liepos 9–15 dienomis, „Versmés“ leidyklos ekspedicijos metu Skuode man teko susipažinti su Viktoru Vaitelavičiumi (g. 1927). Skuodiškis, dabar pensininkas, buvęs geografinios mokytojas, žvaliai dalijosi savo atsiminimais apie Skuodo spaustuvės, knygynus, bibliotekas, Antrojo pasaulinio karo negandas ir tik tarp kitko pokalbio pabaigoje užsiminé apie mamos Helenos neįvykusią kelionę „Titaniku“. Paklaustas apie tai, tarsi šeimos legendą Viktoras atskleidé savo šeimos istorijos dalelę. Daug kas jo girdéta iš mamos, dalis ir paties régéta, pokalbiuose išsišne-kéta su giminémis.

Raseinių mieste gyveno vokiečių kilmés evangelikų liuteronų titybos batsiuvys Leo Šmidtas (Schmidt). Jis dirbo Raseiniuose, privačioje batų įmonėje, siuvusioje gerus batus. Leo turėjo keturias dukteris: vyriausiąjį Heleną (1889-04-28–1963-12-28),

jaunesnes Zendą (g. 1890), Irmą ir Martą bei sūnus Oskarą ir Ernstą. Hellen tėvai leido į mokslus. Ji buvo baigusi mokyklą Raseiniuose, 1911 m., matyt, tėsė studijas Vilniuje dvimečiuose guvernančių pedagoginiuose kursuose. Helena norėjo tapti vaikų auklėtoja, kurios dažniausiai dirbdavo pas to meto carinės Rusijos valdininkus ir turtingus dvarininkus. Helena, gyvendama Vilniuje, nenutrauké ryšių ir su buvusiomis draugėmis, dažnai keitėsi su jomis laiškais. Viena jos artima jaunystės draugė iš Raseinių, kurios vardo V. Vaitelavičius nebeatminė, tuo metu gyveno Anglijoje. Ten, atrodo, ši raseiniškė, išvykusi laimės ieškoti, ištakėjo ir liko gyventi. 1912 m. pradžioje iš jos Helena gavo svarbų laišką, kviečiantį vykti į kruizą „Titaniku“. Atrodo, jog tai galėjo būti Helenos draugės povestuvinės kelionės dalis. Užvirė susirašinėjimas. Helena rimtai svarstė ar priimti gautą pasiūlymą, bet finansinės galimybės jai neleido sutikti. Tai savo laiškuose Helena ir išdėstė draugei. Pastaroji pasiūlė dalį lėšų jai kompensuoti, t. y. jai finansiškai padėti. Ilgainiui įkalbinėjama Helena sutiko vykti į kruizą. Bilietai kelionei buvo nupirkti bematant. Tačiau pačiu paskutiniu momentu Helena paketė savo apsisprendimą: ji išsiuntė skubią telegramą draugei į Angliją, kad ši bilietus atšauktų ar parduotų, kadangi Helena nutaré niekur nebevykti. Vėliau laiškuose merginos susitarė, kad visus išpūdžius, patirtus plaukiant „Titaniku“, Helenai savo laiškuose papasakos draugė. Žadėtų laiškų Helenai nesulaukė. Tik vėliau, praéjus nemažai laiko po skaudžios „Titaniko“ katastrofos, Helena iš draugės giminii gavo žinią, kad ši kartu su vyru nuskendo. Helena suprato, kad tik per stebuklą ji išvengė kraupios draugės lemties. Šis įvykis vėliau tapo nuolatiniu Helenos pasakojimo motyvu, todėl sūnus Viktoras net po daugelio metų pakankamai ryškiai atsiminé ši mamos pasakojimą.

Tolesnis Helenos likimas susiklostė paprastai. Baigusi pedagoginius kursus, mergina dirbo Vilkaviškyje, auklėjo vieno Rusijos kariuomenės generolo vaikus. Ten ją užklupo ir Pirmas pasaulinis karas. Tada Helena kartu su auklėtiniais evakavosi į Rusijos gilumą. Sankt Peterburge ir kitose vietose ji dirbo aukle. Po 1917 m. Spalio revoliucijos Helena, netekusi darbo, persikraustė arčiau Lietuvos – į Rudnį, buvusių tuometinėje Smolensko gubernijoje. Ji ten įsidarbino pašte. Čia sutiko savo būsimajį vyra Valerijoną Vaitelavičių. Jis į Rusijos gilumą buvo evakuotas 1915 m. kartu su Skuodo paštu, kuriame dirbo telegrafo linijos meistras. Smolenske Helena ir Valerijonas 1917 m. susituokė. Po karo jie kartu gržo į Lietuvą. Valerijonas ir toliau dirbo pašte Skuode bei Mosédye. Ten Vaitelavičių šeima ir gyveno. Vokiečių kilmés Helenos broliai ir seserys dar 1939 m. Vokietijos valdžios kvietimui pasitrauké į Vokietiją. Šią galimybę turėjo ir Helenos šeima, bet ji nesiryžo susikurtos gerovės Žemaitijos pakraštyje keisti į būsimus turtus Vokietijoje. Antrojo pasaulinio karo metais Vokietijai okupavus Lietuvą, į ją gržo tik Oskaras. Jis vienerius metus dirbo Raseinių miesto burmistro.

¹ Pl. Butkuvienė Gerda; Lowel Vaida, „Titaniko“ Lietuvai, Vilnius, 2012.

² Marcinkevičius Jonas, „Reportažas iš Kauno“, Rytas, 1935, birželio 15 d., nr. 135, p. 2. Parašas: Mrc.